

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českých dějin

Sára Vybíralová

**Memoáry Philippa de Commynes jako pramen k dějinám
politického myšlení a diplomatické praxe**

*The Memoirs of Philippe de Commynes as a Source of the History of Political Thinking and
the Diplomatic Practice*

Diplomová práce

Praha 2011

Vedoucí práce: doc.PhDr. Martin Nejedlý, Dr.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. 7. 2011

Sára Vybíralová

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce panu doc. Martinu Nejdlému za cenné rady a připomínky, a dlouhodobou odbornou inspiraci.

Abstrakt

Práce se zabývá memoáry Philippa de Commynes a možnostmi jejich využití jako historického pramene k dějinám mentalit. Tento významný, i když u nás málo známý politik a diplomat burgundského původu odešel ze dvora Karla Smělého do služeb francouzského krále Ludvíka XI. Ve svých po smrti Ludvíka XI. vzniklých *Memoárech* Commynes za prvé oslavuje tohoto panovníka, a za druhé se prostřednictvím různých literárních prostředků (digrese, exempla) pokouší posílit didaktickou působnost textu a prosadit určité politické a morální premisy. Paměti se tak vzhledem ke svému zacílení na čtenářstvo z řad vládců a dvořanů blíží jinému literárnímu žánru - knížecím zrcadlům. Jejich ponaučení je však zaměřeno prakticky a často i v jejich etickém vyznění převažuje pragmatismus. Progresivní, moderní proud v myšlení představuje u Philippa de Commynes jeho odmítnutí „zbytečných“ rytířských ctností a hodnot jako je hrdost a sláva, a prosazování „moudrosti“, chápané zcela nově jako politická obratnost spojená s obezřetností. Druhá část práce se pokouší zmapovat svědectví *Memoárů* o diplomatické praxi své doby, v níž na jednu stranu hrála podstatnou roli symbolická komunikace a rituál, jež však na straně druhé do značné míry závisela na tajných spojenectvích. *Memoáry* mohou být využity i jako pramen k dějinám střední Evropy, již tak vidíme v optice Evropy západní jako oblast kulturně vzdálenou, až exotickou.

Abstract

The thesis deals with the memoirs of Philippe de Commines and the possibilities of their utilization as a source on the history of mentalities. This significant politician and diplomat of Burgundian origin, although little known in our country, left the court of Charles the Bold to be in service of Louis XI of France. In his memoirs, written after the death of Louis XI., Commines firstly celebrates this sovereign and secondly he attempts to intensify the didactic scope of the text through various literary resources (digression, exempla), and he tries to stress on some political and moral premises. Regarding the focusing on readers of monarchs and courtiers side, the *Memoires* approaches a different literary genre – mirrors for princes. Their advices are however targeted practically and often there rebinds some pragmatism even in their ethic tone. A progressive, modern flow in thinking in the work of Phillippe de Commines is represented by his rejection of “useless” knight graces and values such as pride and glory, and enforcing of “wisdom” perceived entirely newly as a political skill combined with caution. The second part of the thesis attempts to map the testimony of the Memoirs about diplomatic experience of the time, in which symbolic communication and ritual played an important role on one hand, but which was depending however largely on secret alliances. The memoirs can be used also as a source of history of Central Europe , already seen in sphere of West Europe as a region culturally distant and exotic.

Obsah

Úvod.....	8
1. Osud a paměti: Philippe de Commines a jeho dílo	12
1.1 Životní dráha a diplomatická kariéra pana z Argentonu	12
1.1.1 Burgundská iniciace.....	12
1.1.2 Zběhem z přesvědčení?.....	16
1.1.3 Ve službách Ludvíka XI.....	18
1.1.4 V nemilosti.....	19
1.1.5 Italské války.....	22
1.2 Kdy, komu, proč – kontext vzniku <i>Memoárů</i>	26
1.2.1 Datace.....	26
1.2.2 Dedikace Angelu Catovi.....	27
1.2.3 Rukopisy a edice.....	28
1.3 Stávající literatura.....	30
1.3.1 První kritické studie.....	31
1.3.2 Literatura od druhé poloviny 20. století.....	32
2. Vyprávět, přesvědčit, poučit: didaktické cíle <i>Memoárů</i> a jejich prostředky.....	34
2.1 <i>Memoáry</i> v kontextu středověké didaktické literatury: návaznost a inovace	34
2.1.1 Kronika versus paměti: Philippe de Commines a kronikáři.....	34
2.1.2 Na druhém konci: otázka "cílové skupiny".....	35
2.1.3 <i>Memoáry</i> a středověká knižecí zrcadla.....	36
2.2 Literární prostředky ve službách politické doktríny.....	40
2.2.1 "Zprávy z první ruky": prostředky autentifikace narace.....	40
2.2.2 Paměť a úvaha: možnosti autorského komentáře v narativním textu.....	43
2.2.3 Exempla.....	45
3. <i>Memoáry</i> jako zrcadlo měnících se hodnot středověké společnosti	49
3.1 Základní linie Commynova politického myšlení.....	49
3.1.1 Jednota a pluralita v rozhodování.....	49
3.1.2 Rady a rádci - duševní kapitál a jeho správa.....	51
3.1.3 Obezřetnost jako ctnost.....	54
3.1.4 Pacifismus.....	56
3.2 Ideál a realita: postavy panovníků	57
3.2.1 Commynova typologie vladařů.....	57
3.2.2 Relativní ideál: postava Ludvíka XI. u Philippa de Commines.....	58

4. Diplomatická praxe na evropských dvorech podle Philippa de Commynes.....	69
4.1 Alianční politika v Evropě konce 15. století	69
4.1.1 Veřejně i tajně: mechanismy mezinárodní politiky v pozdním středověku.....	69
4.1.2 Aliance a "intelligences".....	71
4.2 Diplomat – jeho role a pozice.....	73
4.2.1 Prostředníci komunikace - od posla k vyslanci.....	73
4.2.2 Správný a špatný vyslanec podle Philippa de Commynes.....	75
4.3 Jevišťe dvora: gesta a symbolika v diplomacii	77
4.3.1 Scéna a role: symbolický jazyk reprezentace.....	77
4.3.2 Dary a pohostinnost jako akt komunikace.....	82
4.4 Philippe de Commynes a střední Evropa.....	84
4.4.1 Zmínky o středoevropském prostoru v Memoárech.....	84
4.4.2 Obraz Matyáše Korvína u Philippa de Commynes.....	86
Závěr.....	88
Seznam literatury.....	90

Úvod

Ačkoli je u nás Philippe de Commynes v důsledku chybějícího překladu svého díla do češtiny postavou spíše opomíjenou, na francouzské historiografické scéně představují jeho *Memoáry* jeden z nejvíce využívaných a citovaných pramenů pro období konce patnáctého století. Tento obsáhlý spis, vzniklý ve dvou fázích, mezi lety 1489 a 1491 a 1497-1498¹, se dočkal již několika kritických edic,² stal se předmětem několika monografií³ a bezpočtu odborných statí, zabývajících se jím z historického, literárního i kulturně antropologického hlediska.

Jakkoli je ale sekundární literatura, zabývající se osobou Philippa de Commynes i přímo *Memoáry*, hojná, neznamená to ani v nejmenším, že by snad byly jako pramen „vytěženy“ a nemohly přispět k osvětlení dalších, nově formulovaných problémů. Já jsem se rozhodla ptát se tohoto pramene z pera významného francouzského dvořana a diplomata na to, jakým způsobem přemýšlelo pozdní patnácté století o politice a diplomacii, a zároveň, jak vypadala tehdejší „diplomatická praxe“ – strategie, metody a normy v oblasti mezinárodní politiky. Nepůjde o politické dějiny jako takové, téma bych ráda nahlédla spíše optikou historické antropologie. Diplomacií se tedy budu zabývat především v nejužším, praktickém významu tohoto pojmu podle Ragnara Numelina.⁴

Na praktické úrovni se totiž diplomacie odehrává prostřednictvím jednotlivých aktů komunikace, sledujících konkrétní politické cíle. Vzhledem k velké důležitosti a možným dalekosáhlým dopadům jejího výsledku musely být způsoby a prostředky této komunikace

---

¹ Přehledným zdrojem biografických údajů je BLANCHARD, Joël. *Philippe de Commynes*. Paris: Fayard 2006.

² Nejcitovanějšími zůstávají *Mémoires de Philippe de Commynes*, éd. B. Mandrot, Paris, 1901-1903, 2 vol. a Philippe de Commynes, *Mémoires*, éd. J. Calmette et G. Durville, Paris, 1924-1925, 3 vol., z novějších zmiňme Philippe de Commynes, *Mémoires*, éd. J. Blanchard, Paris : Librairie générale française 2001. Pro účely této práce jsem používala edici Jeana Dufourneta obsahující zrcadlový překlad do moderní francouzštiny. COMMYNES, P. *Mémoires*, traduction Jean Dufournet, Paris : Flammarion 2007.

³ Zmiňme monografii Jeana Linigera : LINIGER, Jean. *Philippe de Commynes. “Un Machiavel en douceur”*. *L'illustre conseiller de Louis XI*. Paris: Librairie Académique, 1978., práci Jeana Dufourneta: DUFOURNET, Jean. *Philippe de Commynes. Un historien à l'aube des temps modernes*. Bruxelles: De Boeck Université 1997. – a dvě práce Joëla Blancharda – kromě výše citovaného *Philippe de Commynes*, Paris 2006 také BLANCHARD, Joël. *Commynes l'Européen. L'invention du politique*, Genève: Droz 1996.

⁴ Klasik diplomatické historie Ragnar Numelin uvádí ve svém *Původu diplomacie* tři možné způsoby chápání pojmu diplomacie – buď se jím označuje mezinárodní politika jako taková, vyjednávání na mezinárodně politické úrovni a nebo také samotná *technika* tohoto vyjednávání. (NUMELIN, Ragnar. *Les origines de la diplomatie*. Paris: Flammarion 1945.)

Právě tento třetí význam podle Numelina zde budu pro větší jednoznačnost označovat jako „diplomatickou praxi“. Budu jí chápat způsob vedení veškerých mezinárodně politických jednání a vzájemnou (zdaleka nikoli pouze verbální) komunikaci mezi jednotlivými politickými entitami, nejčastěji reprezentovanými panovníky (*princes*) a směřující k dosažení politických cílů.

zvoleny s pečlivým rozmyslem. Jejich analýza nás pak může dovést k představě o hodnotách, které společnost sdílí, a které celou komunikace vektorově orientují.

Commynovy *Memoáry* jsou jako spis zkušeného politického praktika, který svou zkušenost dále předává, na zmínky o diplomatické praxi neobyčejně bohaté. Zatímco podrobně sledují konflikt Ludvíka XI. a posledního burgundského vévody Karla Smělého, mimoděk evokují a často i podrobně popisují bezpočet situací, ke kterým v průběhu jednání docházelo a prostřednictvím kterých se odehrávala, ať už šlo o prosté předání zprávy prostřednictvím posla či herolda, o oficiální přijetí vyslance, vzájemné setkání panovníků - příležitosti par excellence k manifestacím moci a zapojení diskrétního jazyka gest a symbolů - či o různé tajné machinace, lsti a podplácení. Některé z těchto situací – ty, jež byly běžnou součástí každodennosti autora i čtenářů - prolétnou textem jako pouhá zmínka, jiné, méně obvyklé, vyvolávají pozastavení. Při rozsahu Commynových *Memoárů* se zdá být snadné sestavit jakýsi „inventář“ aktů politické komunikace, platný pro Commynovu dobu a jeho kulturní okruh. Ten by mohl zajímavě ilustrovat toto období, pro dějiny diplomacie přelomové – období, kdy se diplomacie profesionalizuje, kdy vznikají a stabilizují se instituce, které přetrvaly do současnosti, jako jsou stále konzuláty, kodifikuje se ceremoniál přijetí poselstva⁵, kdy jsou objevovány nové a efektivnější způsoby získávání a předávání informací.

Situace je však složitější - a komplexnější. Při práci s *Memoáry* totiž musíme mít na zřeteli, že máme co do činění se silně didakticky zaměřeným a ideově zdaleka ne neutrálním textem, v němž se zobrazovaná realita stává do vysoké míry přemětem literární manipulace. Autorský komentář neproniká do textu pouze formou hodnotících digresí, které analyzovala Jeanne Demersová,⁶ ale je obsažen i v samotném výběru zobrazených událostí a příběhů.

To nijak neznemožňuje ani neznehodnocuje poznání, které nám *Memoáry* mohou přinést, pouze posunuje a možná i rozšiřuje jeho pole. Autorské intence, zřejmé ze způsobu prezentace událostí, vypovídají o spisovatelem valorizovaných hodnotách. Spolu s premisami, zmiňovanými v digresivních kapitolách explicitně, tak celek utváří relativně ucelenou soustavu politicko-teoretických představ, kterými se Commynovy *Memoáry* zapisují do dlouhé tradice středověké politické literatury, již však zároveň svou žánrovou odlišností inovují.

---

⁵ Přinejmenším na italském dvoře již od sedmdesátých let patnáctého století. Viz. QUELLER, Donald. *The office of ambassador in the Middle Ages*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1967.

⁶ DEMERS, Jeanne. *Commynes Mémoires*. Montréal: Presses Universitaires de Montréal, 1975.

Teorie a praxe politického jednání spolu v Commynově textu úzce souvisí – teorie je zde reprezentována ideálem (chování panovníka a jeho blízkých služebníků – spolupracovníků, „serviteurs“), k němuž se celý text vztahuje, a který „dokládá“, praxe je buď konkrétní aplikací tohoto úzu, nebo jeho překročením. Joël Blanchard podtrhuje ve svém *Commynes l'Européen*⁷ inovátorství žánru memoárů ve vztahu k politické teorii – tím, že nahrazuje dosavadní techniku kompilace přístupem praktika, „dávajícího“ své lekce podle potřeby a rámuje ji do kontextu svých osobních zkušeností, vyhovuje mnohem pružněji potřebám své dynamické doby.

Propojení moralisty⁸ a autora pamětí z prostředí vrcholné politiky v jednoho osobě, staví spisovatele i historika před nutnost vypořádat se s rozhraním mezi pragmatickým přístupem k politice a morálními kategoriemi. Nakolik jsou od sebe tyto dva náhledy odděleny a nakolik naopak propojeny? Mohou morální imperativy hrát roli v politice? Nebo může naopak určitá nezbytná vypočítavost politického chování vést k relativizacipostojů, k počátkům toho, čemu – jakkoli nepřesně vzhledem k mysliteli, jehož jméno si vypůjčujeme – říkáme *machiavelismus*? Právě proto, že umožňují takovéto otázky, jsou *Memoáry* svým charakterem unikátním pramenem.

První kapitolu bude nicméně nutné vyhradit představování. Philippa de Commynes se pokusím uvést jako člověka své doby, dvořana, diplomata, služebníka a znalce mnoha evropských panovníků.

Druhá kapitola stanoví možnosti a limity poznání tím, že rozebere formální stránku díla a otázku jeho motivace a zacílení. Především půjde o vztah narativní a konativní funkce textu a o prostředky, o něž se opírá druhá z nich.

Teprve poté se dostanu k jednotlivým prvkům Commynova politického myšlení, jeho koncepci ideálního vladaře, kterou navazuje na tradici středověkých didaktických děl a k zrcadlení morálního povědomí v teoretizujících i vyprávěcích částech textu.

V poslední kapitole se budu věnovat diplomatické praxi pozdního patnáctého století, tak, jak se odráží v Commynově díle, se zaměřením na různé formy komunikace na mezinárodní úrovni. I zde ale půjde o jejich vztah k hodnotovému systému společnosti. Co rozhodovalo u umístění jednotlivých úkonů na ose tajné – veřejné – okázalé? Měly na politiku ještě nějaký vliv středověké hodnoty jako sláva či rytířská čest?

---

⁷ BLANCHARD, Joël. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 23.

⁸ Moralizující stránka Commynova díla je v literatuře hojně zdůrazňována. Jako první ji vyzdvihla Jeanne Demersová ve svém *Commynes Mémoires*, op. cit. Titulní strana knihy si dokonce typograficky pohrává s názvem tak, abychom mohli po libosti číst buď „Commynes mémorialiste“ (mémorialista Commynes) či „Commynes moraliste“ (moralista Commynes).

V závěrečné kapitole se pokusím rozebrat Commynovy zmínky o střední Evropě a zejména Matyáši Korvínovi. Commynovy *Memoáry* se tak stanou dalším pramenem, jenž nám umožní nahlédnout na úsek pozdně středověkých českých a středoevropských dějin očima soudobé západní Evropy.

Otázky, které si práce klade, se rozbíhají do mnoha směrů. V omezeném rozsahu diplomové práce nebudu možná moci všechny jednoznačně a přesvědčivě zodpovědět a vzhledem k tomu, že své úvahy budu zakládat především na svém hlavním prameni, bude možné závěry vztáhnout na celou společnost Commynova kulturního okruhu jen s vědomím určitých „závorek.“ Přinejmenším bych si však ráda vytkla za cíl globálně představit českému čtenáři tento fascinující text a otevřít několik možných cest k jeho pochopení a zužitkování v dalším bádání.

1. Osud a paměti: Philippe de Commines a jeho dílo

1.1 Životní dráha a diplomatická kariéra pana z Argentonu

1.1.1 Burgundská iniciace

Dnešní historiografii zajímá Philippe de Commines především jako autor svých mnohokrát editovaných a překládaných *Memoárů*. Jejich první vydání však vyšlo tiskem až více než deset let po autorově smrti⁹ a pro své současníky tak byl Commines především dlouholetým oddaným služebníkem francouzské koruny a znalcem politických poměrů ve velké části Evropy. „*On to byl, jenž svou skvělou moudrostí / třem králům Francie výtečně posloužil*“¹⁰, shrnul dobové povědomí autor anonymní oslavné básně, vzniklé bezprostředně po Commynově smrti¹¹.

V průběhu šestašedesáti let svého života byl však Philippe de Commines svědkem (a do větší či menší míry i účastníkem a spolutvůrcem) nejen vlády básníkem zmiňovaných tří francouzských králů – Ludvíka XI., Karla VIII. a Ludvíka XII., ale na počátku své politické dráhy i burgundského následníka a posléze vévody Karla (nám známého jako Karel Smělý), na jehož dvůr byl jako mladík uveden, aby odtud za poněkud záhadných okolností později přešel právě do služeb vévodova rivala Ludvíka francouzského. Osobní zkušenosti z obou dvorů, jejichž vzájemný vztah ve své době určoval politický vývoj západní Evropy, byly podnětem i základním předpokladem myšlenky vývoj burgundsko-francouzského konfliktu zaznamenat z pohledu dvořana blízkého rozhodování.

Do služeb budoucího burgundského vévody Karla Smělého, toho času teprve hraběte ze Charolais, vstoupil Commines na konci roku 1464¹² a právě tímto okamžikem začínají také *Memoáry*. „*Když jsem vyrostl z dětských let a přišel do věku, kdy jsem byl schopen vsednout na koně, byl jsem doveden do Lille k vévodovi Karlu Burgundskému, tehdy zvanému*

---

⁹ V Paříži roku 1524.

¹⁰ „*C’etoit celui qui, par sa grant prudence // A si très-bien servy trois roys de France...*“ Posmrtnou ódu na Philippa de Commines (*Le séjour de deuil pour le trespas de messire Philippe de Commines, seigneur d’Argenton*) lze najít ve sbírce dokumentů týkajících se Commyna, uspořádané Kervynem de Lettenhove: DE LETTENHOVE, Kervyn. *Lettres et négociations de Philippe de Commines*. Bruxelles: Victor Devaux 1867.

¹¹ Básně pravděpodobně vznikla na objednávku Commynovy vdovy Héléne de Chambes. Viz CONTAMINE, Philippe. Présentation, In COMMYNES, Philippe. *Mémoires*. Paris : Imprimerie nationale, 1994., s. 19-20.

¹² BLANCHARD, Joël. *Philippe de Commines*. Paris : Fayard, 2006, s. 48.

hrabě ze Charolais, který mě přijal do svých služeb. To se stalo roku 1464.¹³ Vyprávění je tak elegantně zahájeno vstupem hlavní postavy do dění; o všem, co Philippovu příchodu na burgundský dvůr předcházelo, autor mlčí. Víme nicméně, že se narodil v roce 1445 v dobře situované rodině pánů z Commynes¹⁴, původně měšťanského rodu Le Clyte, jemuž ke společenskému vzestupu napomohlo několik strategických sňatků,¹⁵ a že se brzy (zřejmě v roce 1453, ve věku osmi let)¹⁶ stal oboustranným sirotkem. Poručnictvím nad dítětem byl pověřen jeho starší bratranec Jean de Commynes¹⁷, rytíř řádu Zlatého rouna, roku 1454 účastník slavné „Bažantí slavnosti“ (*Banquet du Faisan*), pořádané Filipem Dobrým.

Materiální situace sirotka byla vážná, vévoda začal vymáhat dluhy zemřelého Philippova otce Collarda II., a zastaven tak byl dokonce i rodný Philippův hrad v Renescure. Teprve příležitostné dávky a platy, spojené se službou hraběti ze Charolais, z nichž o některých se dochovala účetní dokumentace, umožnily Philippovi dluhy splatit a znovu převzít správu alespoň nad částí rodinných majetků.¹⁸ Ve stejné době, kdy Commynes po třech letech služby na vévodském dvoře postoupil z pozice panoše na pozici číšníka, začíná také užívat přídomku „z Renescure“.¹⁹ O další rok později, v roce 1468, je Commynes v účetních knihách zmíněn jako „rytíř, rádce a komorník“²⁰ Jeho kariéra tedy byla vzhledem k jeho mládí a složité finančně-právní situaci spíše diskrétní (zmínky ve dvorském účetnictví jsou pro toto období spíše řídké), ale relativně strmá.

Commynes přišel na burgundský dvůr v době, kdy se schylovalo k tak zvané „Válce o veřejné blaho“ (*Guerre du Bien Public*) – vzpouře vysoké šlechty, vedené vévody z Berry a Bourbonu a burgundským následníkem hrabětem z Charolais.²¹ O rok později se tak mladý Commynes zúčastnil na straně povstale šlechty sdružené v protikrálovské „Lize“ bitvy u

---

¹³ „Au saillir de mon enfance, et en l'eage de pouvoir monter a cheval, fuz amené a Lisle, devers le duc Charle de Bourgogne, lors appellé conte de Charroloys, lequel me print en son service; et fut l'an mil CCCCLXIIIJ.“ DE COMMYNES, Philippe. *Mémoires : Présentation, établissement du texte, traductions et notes par Jean Dufournet*. Paris: Flammarion, 2007. Livres I-III, s. 450, s. 47.

¹⁴ Sekundární literatura a edice dlouho oscillovaly mezi zápisem Commynes a Commynes: první historikové zabývající se Philippem de Commynes, Kervynem de Lettenhove počínaje, zapisovali memorialistovo jméno s „i“, v této podobě jméno přešel do ve své antologii středověkých francouzských kronikářů i Václav Černý (ČERNÝ, Václav. *Templáři, křižáci a rytíři ve středověkých francouzských kronikách*. Praha: Academia 2009). Později převládla varianta „Commynes“, jak se důsledně podepisoval sám. Joël Blanchard nicméně upozorňuje, že v pramenech najdeme rodinný přídomek psán jako „Commines“ a samotné toponymum „Comines“. Viz BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*. op. cit., s. 25.

¹⁵ Viz. *Ibidem*, s. 26.

¹⁶ LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 20. BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 29.

¹⁷ O Jeanovi de Commynes a jeho účasti na „Bažantí hostině“, o níž se zmiňuje Matthieu d'Escouchy, se šířeji rozepisuje Jean Liniger: LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 22-25.

¹⁸ Materiální situací Philippa de Commynes se velmi podrobně zabýval Joël Blanchard, *Philippe de Commynes*, op. cit., především kapitoly II a XIV, s. 33-49, 215-239.

¹⁹ Šlo o zkonfiskovaný majetek Commynova otce. BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 43.

²⁰ „chevalier, conseiller et chambellan“, *Ibidem*, s. 45.

²¹ O ní více viz. FAVIER, Jean. *Louis XI*. Paris: Librairie Arthème Fayard 2001, s. 447 – 472.

Montlhéry. Barvitě, děsuplné líčení bitvy, obsahující implicitní odsudek válčení²², slouží jako výchozí bod ke Commynově rezervovanému postoji k válce jako řešení politických sporů, jenž mu mezi historiky vynesl pověst pacifisty.²³ I když popis bitvy u Montlhéry pochopitelně není žádnou za čerstva psanou reportáží, ale mnohem pozdější vzpomínkou a dost možná do značné míry i ideovou konstrukcí, není proč nepovažovat odstrašující dojem, který jeho první bitva na mladičského panoše učinila, za autentický.

Po bitvě Commynes následoval svého pána v dalším tažení k Paříži, a zde, v ležení před městem, v průběhu jednání o příměří poprvé spatřil muže, jenž se mu měl stát osudným – Ludvíka XI.²⁴

Když v červnu roku 1467 zemřel Filip Dobrý a novým burgundským vévodou se stal hrabě ze Charolais, nyní Karel, zvaný Smělý, Commynova pozice na dvoře značně vzrostla. V roce 1468 se stal komorníkem (*chambellan*)²⁵ a o jeho oblíbenosti u vévody svědčí především privilegium přespávat ve vévodově komnatě, o němž se sám zmínil v kontextu vyprávění o událostech v Péronne.²⁶ Zároveň možná již tehdy zrál v mladém, teprve dvaadvacetiletém Commynovi rozhodnutí změnit tábor, když se v Péronne na podzim roku 1467 za dramatických okolností znovu setkal s Ludvíkem XI. Král, který se rozhodl urovnat vztahy s vévodou osobní schůzkou, se zde dopustil značně riskantního jednání, když se na znamení dobré vůle vydal do nepřátelského tábora jen s nepočetným doprovodem, a ve chvíli, kdy vévoda, zpravený o povstání měšťanů v Liège, uvěřil v královu zradu, se dostal do velmi nebezpečné situace. Většina historiků²⁷ se dnes shodne na tom, že v „*jakémsi příteli, jenž jej [krále] upozornil*“²⁸ nelze hledat nikoho jiného, než Commyna samotného, i přesto, že autor tentokrát k označení sebe sama „skromně“ užil třetí osobu. Poněkud enigmaticky a nejasně se ke stejné situaci vrací i poslední pořizování Ludvíka XI., připomínající, že „*podstupuje riziko*

---

²² Commynes celkově zdůrazňuje zmatený ráz bitvy, ve srovnání s jinak neutrálním, málo emotivním stylem vyprávění je výrazný popis bitevního pole „posetého mrtvými“, pokrytými prachem. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 84.

²³ DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 247.

²⁴ V *Memoárech* Commynes barvitě líčí scénu setkání Charolaise a Ludvíka XI. a jejich dialog, který „dobře slyšel“. Viz COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 146.

²⁵ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 74.

²⁶ „*Tehdy jsem ještě byl u vévody asloužil jsem mu jako komorník, takže jsem mohl vstoupit do jeho pokoje kdykoli jsem chtěl, neboť takový byl na jejich dvoře zvyk.*“ („*Pour lors, j'étoie encores avec ledit duc et le servvove de chambellan et congnoissoye en sa chambre quant je vouloye, car telle estoit l'usance de ceste maison.*“) Viz COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 232; „*Té noci jsem spal v jeho komnatě a procházel jsem se s ním.*“ („*Je couchay ceste nuyt en sa chambre et me pourmenay avec luy.*“) *Ibidem*, s. 244.

²⁷ Mj. BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., 95. nebo CONTAMINE, Philippe. Présentation, IN COMMYNES, P. *Mémoires*, op. cit., s. 19-20. Philippe Contamine předpokládá, že Commynes s králem již od Péronne udržoval tajné styky.

²⁸ „*Le Roy eut quelque amy qui l'en advertit.*“, COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III., op. cit., s. 246.

zatčení, nepodlehnuv strachu z toho, co mu mohlo hrozit, nám náš rádce a komorník dal na vědomí vše, co bylo nezbytné, takže jsme díky němu vyvázli ze spárů našich nepřátel.“²⁹

Jako komorníkovi nepříslušelo Commynovi nijak vysoké dvorské postavení, dokázal však dovedně využít pozice vévodova důvěrníka. Jakkoli je nutné odhlédnout od sebezdržující nadsázky, v *Memoárech* ovšem přítomné, nelze mladému Commynovi upřít odvalu a samostatnost v politickém jednání.

Záhy také čtyřadvacetiletý Commynes vstupuje aktivně do světa diplomacie. V letních měsících roku 1470 byl pověřen vedením mise do anglického Calais, drženého tehdy panem z Wenlocku, mužem ve službách vévody z Warwicku, přezdívaného „královůvce“ („*faiseur des rois*“), kdysi přívržence Francie na anglickém dvoře, a nyní psance v otevřené vzpouře proti Eduardu IV. Commynes měl za úkol Wenlocka přesvědčit (mimo jiné slibem pravidelných dávek od vévody), aby nevydával Calais Warwickovi a zůstal věrný burgundskému spojenci Eduardovi. Calais skutečně vytrvalo a Commynes zde strávil, dohlížeje na Wenlockovu oddanost, dva měsíce.³⁰ Události se nicméně dramaticky obrátily poté, co se Warwick, ve válce růží přívrženec Yorků, sblížil s Lancastery, odsunutými z politické scény, a s francouzskou podporou se vylodil v Anglii, odkud vyhnal nepřipraveného Eduarda IV. a na trůn znovu dosadil Jindřicha VI. Lancastera. V této změněné situaci je Commynes opětovně vyslán do Calais, aby udržel burgundské pozice i v nové politické konstelaci. Zájem burgundského vévody bylo v podstatě pouze udržet si strategicky výhodné spojení s Anglií (jež skýtalo možnost potencionální koalice proti Francii), rovnováha soupeřících stran ale byla vrtkavá a plnému příklonu Karla na stranu Warwicku a nového krále poněkud překážel uprchnuvší Eduarda IV., který byl Karlovým švagrem.³¹ Tentokrát byla tedy Commynova pozice v Calais značně svízelnější než při jeho první misi a máme-li věřit *Memoárům*, představovala tato zkušenost pro mladého vyslance deziluzi s bezmála iniciačním významem. Jak Commynes shrnuje a zdůrazňuje, naučil se právě zde hledat za vnější fasádou gest přetvářku a lest a pochopil, že „*věci tohoto světa jsou*

---

²⁹ „...alors qu'il courait le risque d'être enfermé, notre conseiller et chambellan, sans crainte des risques qu'il pouvait courir, nous avertit de tout ce qui était indispensable pour notre bien, si bien que, grâce à lui, nous nous sortîmes, des griffes de nos ennemis...“ Cituji podle BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 95.

³⁰ *Ibidem*, s. 76. LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 73. Literatura v této pasáži nicméně vychází z Commynova svědectví: COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit. s. 342-344.

³¹ *Ibidem*, s. 20.

vrtkavé“³². Po návratu Eduarda IV. do Londýna, jenž se mu podařilo získat za přispění burgundské finanční injekce, se již dalšího burgundského poselstva neúčastní.³³

V létě roku 1471 se Commynes s velkou pravděpodobností setkal s Ludvíkem XI. v průběhu záhadné, v *Memoárech* nezmíněné cesty do Santiaga de Compostella, o níž nás jen náznakově spravuje francouzské memorandum, adresované vévodovi.³⁴ Zda se již tehdy Ludvík pokusil získat Commyna do svých služeb, je ale nedoložitelné.

1.1.2 Zběhem z přesvědčení?

V průběhu roku 1471 se Commynes stal na burgundském dvoře svědkem opětovného vyostření vztahů mezi vévodou a králem, jež zůstávaly napjaté i během příměří. Proti králi se vytvořila nová koalice, s Karlem Smělým se nyní spojili vévoda bretaňský a králův bratr Karel Francouzský, vévoda z Guyenne. Nová koalice znamenala nová vyjednávání, nová uplácení, nové návrhy mírových smluv, veškerá jednání však ukončila smrt Karla Francouzského v květnu 1472. Ta Karlu Smělému posloužila jako záminka k zahájení vojenských aktivit v Pikardii.³⁵ V srpnu téhož roku, poté, co Karel po neúspěšném obléhání opustil Beauvais, přeběhl Commynes z burgundského tábora ke králi. Tento v Commynově životopise klíčový moment se stal předmětem mnohých interpretací, dohadů a dokonce důvodem neshod mezi historiky. Samotný Commynes nás o něm nicméně spravuje lakonicky: „Nedlouho poté jsem vstoupil do služeb krále (bylo to v roce 1472), jenž k sobě vzal většinu lidí svého bratra vévody z Guyenne“,³⁶ a neudává explicitně žádné důvody. Jako implicitní ospravedlnění ovšem slouží celé předcházející vyprávění, stavějící Ludvíka XI. do znatelně lepšího světla než jeho soupeře, a především odchodu bezprostředně předcházející líčení krutosti Karlova tažení, od něhož se Commynes jasně distancuje. Poslední odstavec věnovaný védovi před Commynovým odchodem je výčtem jeho válečnického řádění: „Vévoda burgundský přitáhl k Eu, jež se mu vydalo, a k Saint-Valéry-sur-Somme, a nechal celou tuto

---

³² „Ce fut la premiere foiz que j’euz jamais cognoissannce que les choses de ce monde sont peu estables.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op.cit., s. 325.

³³ Podle Joëla Blancharda byl možná z mise odvolán pro diplomatickou neobratnost jíž se dopustil v Calais : viz BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 83.

³⁴ *Ibidem*, s. 108.

³⁵ FAVIER, J. *Louis XI.*, op. cit., s. 638.

³⁶ „Envyron ce temps, je vins a service du Roy (et fut l’an CCCCLXXII), lequel avoit recueilli des serviteurs de son frère le duc de Guyenne la plus grand part.“ COMMYNES, P. *Mémoires*, op. cit., s. 388.

*oblast až ke branám Dieppe lehnout popelem. Dobyl Neufchâtel, který dal spálit, stejně jako okolí Caux a většinu městeček až k Rouenu, a osobně v čele vojska táhl na město.*³⁷

Commynes tak zůstává diskrétní pokud jde o motivaci svého rozhodnutí, a konec konců – jak jsme viděli - i o rozhodnutí samotné, ale obratnou literární manipulací se je snaží učinit pochopitelné a hodné schválení.³⁸

Joël Blanchard se podivuje třítydenní pauze mezi dokumenty potvrzeným datem, kdy Commynes opustil burgundský tábor (již 8.8. ráno vydává Karel nařízení o konfiskaci Commynova majetku) a dobou, kdy je jeho přítomnost doložena u Ludvíka XI., a předpokládá, že se Commynes určitou dobu skrýval a vyjednával s Ludvíkem podmínky svého přijetí.³⁹

Commynes ovšem nebyl jediným zběhem ke králi – jeho příchod do královských služeb koinciduje s mnoha dalšími obdobnými změnami strany. V *Memoárech* Commynes ostatně sám zmiňuje – a pochvalně kvituje – královo časté odlákávání, v podstatě skupování klíčových postav druhé strany. V každém případě se král Commynovi za jeho rozhodnutí záhy odvděčil, kromě okamžité finanční kompenzace byl Commynes hned v říjnu jmenován komorníkem (čímž získal stejnou funkci, jakou zastával na burgundském dvoře) a doskal titul rádce (*conseiller*) a s ním spojenou bohatou rentu.⁴⁰ V lednu 1473 se král podílel na dohodnutí sňatku tehdy osmadvacetiletého Commyna s Helenou ze Chambes, dcerou významného poitevinského šlechtice, a u té příležitosti také poskytl novomanželům sumu, dostačující k nákupu panství Argenton.⁴¹ S ním Commynes získal i přídomek, jenž bude užívat až do smrti: stal se pánem z Argentonu (*seigneur d'Argenton*)⁴².

---

³⁷ „Le duc de Bourgogne vint devant Heu, qui luy fut rendue, et Saint Valery, et fit mettre les feufz par tout ce quartier jusques aux portes de Dieppe. Il print le Neuf Chastel et le fit brusler et tout le pais Rouen; et tira en personne jusques devant ladite ville.“ *Ibidem*, s. 388.

³⁸ Toho si povšiml Jean Dufournet, který však na tomto momentu a na předpokládaném pocitu viny staví celou svou interpretaci struktury *Memoárů*. Podle něj bylo zběhnutí ze služeb Karla Smělého klíčovým okamžikem Commynova života „jenž si nepřestával více či méně uvědoměle vyčítat. Pokoušel se dokázat, že změnil tábor oprávněně, neboť si nebyl jistý, že na to měl právo.“ („...qu'il ne cessa de se reprocher plus ou moins consciemment. Il s'efforça de prouver qu'il avait eu raison de changer de camp, n'étant pas certain d'avoir de droit pour lui.“) Viz DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 9. Tento moment se stal základem sporu mezi Jeanem Dufournetem a Joëlem Blanchardem. (Viz níže.)

³⁹ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 107.

⁴⁰ FAVIER, J. *Louis XI.*, op. cit., s. 644.

⁴¹ *Ibidem*, s. 645.

⁴² Z manželství se narodila jediná dcera Jeanne, provdaná v roce 1504, jako čtrnáctiletá za Reného z Brosse, příslušníka vysoké šlechty a potenciálního, jakkoli vzdáleného pretendenta bretaňského vévodského titulu. Viz BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 371.

1.1.3 Ve službách Ludvíka XI.

Vysoké postavení, které Commynes získal po svém příchodu na francouzský dvůr, v následujících letech ještě posilovalo a úměrně tomu rostl i jeho osobní majetek, rozšiřovaný o různé královské konfiskace v jeho prospěch (mezi lety 1472 a 1476 získal správu hradů Chinon a Potiers, panství Talmon, Chaillot-lès-Paris a úřad senešala kraje Poitou).⁴³

Brzy se stal nejen členem královské rady a politickým spolupracovníkem (v takové míře, že se mluví o období „prvního ministra“⁴⁴), ale i oblíbencem a důvěrníkem krále. Joël Blanchard zmiňuje dokument datovaný již k prosinci 1472⁴⁵, v němž se o Commynovi mluví jako „tom, kdo spí v královské komnatě“. Commynes doprovázel krále na většině jeho cest⁴⁶, účastnil se vojenských tažení proti městům na Sommě a do Normandie v roce 1475, byl přítomen důležitým politickým setkáním, jako bylo setkání králů (*entrevue*) s Eduardem IV. v Picquigny. Toto setkání, jehož průběhu Commynes asistoval po boku krále oblečen v identickém oděvu⁴⁷ bývá považováno za symbolické vyjádření vrcholu jeho moci. Později, přibližně od roku 1477 byl Commynes opakovaně pověřován různými misemi, které ho ode dvora a tedy i od centra rozhodování vzdalovaly, v čemž se dá vidět stejně dobře relativní nemilost a nedůvěra ze strany krále (starší interpretace), jako vyvrcholení politické kariéry. Jean Liniger vysvětluje tento zvrát jednoduše tak, že Commynes „hýčkaný“ po dobu králova soupeření s Karlem Smělým coby „specialista na Burgundsko“ ztratil do značné míry význam po vévodově pádu.⁴⁸

Byl to však právě Commynes, kdo byl vyslán v roce 1477 na burgundský dvůr, aby zde po smrti Karla Smělého zajistil francouzský vliv. Na podzim téhož roku byl po spiknutí Pazziů ve Florencii pověřen pětíměsíční misí do Itálie a v roce 1482 cestoval do Savojska.⁴⁹ Ztratil-li tedy Commynes pozici králova výhradního oblíbence, tím větší samostatnost a důvěru získal v zahraničně politických záležitostech.

---

⁴³ *Ibidem*, s. 125.

⁴⁴ „*Louis XI fit de Commynes l'équivalent d'un premier ministre*“, píše Jean LINIGER, *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 114.

⁴⁵ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 125.

⁴⁶ Kromě *Memoárů* poskytují občasné důkazy královské listiny, na nichž se Commynovo jméno objevuje mezi svědky, či králova korespondence. Viz LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 115.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 111.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 113.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 112.

Italská mise v roce 1478⁵⁰ přinesla Commynovi zkušenosti, jež se později ukázaly velmi cenné. Neoficiálním motivem výpravy bylo zřejmě upevnění spojení s milánskými Sforzy, kteří v 70. letech oscilovali mezi příklonem k Francii a k Burgundsku, oficiálně pak Commynes cestoval do Florencie, aby zde vyjádřil podporu francouzského království Medicejským, zasaženým spiknutím Pazziů.⁵¹ I když Commynes už byl v Itálii znám díky depeším vyslanců italských dvorů do Francie⁵², právě tehdy zahájil bohatou korespondenci s mnoha politiky a státníky, ať už šlo o Medicejské, Sforzy, či Gonzagy⁵³ a rozšířil tak síť svých kontaktů na poloostrově.

I přes relativní oslabování svého vlivu⁵⁴, zůstával Commynes v králově blízkosti až do jeho smrti, sugestivně popsané v *Memoárech*.⁵⁵

1.1.4 V nemilosti

Nezdálo se, že by Commynova pozice na dvoře byla bezprostředně po smrti Ludvíka XI. přímo ohrožena. V nastalé nestabilní situaci byl regentkou Annou z Beaujeu potvrzen jako člen královské rady, zůstala mu také funkce poitevinského senešala.⁵⁶ Na podzim roku 1484 však regentka po svém smluvním sblížení s lotrinským vévodou, jenž Commynovi nebyl nakloněn, vzdálila kdysi všemocného rádce ode dvora.⁵⁷ Commynes se tehdy uchýlil na své panství, jeho pobyt je doložen i v Poitou.⁵⁸ Situace po smrti Ludvíka XI. však lidem z jeho bezprostředního okolí nebyla příznivá – restitucí se domáhali někteří Ludvíkem perzekvovaní páni a proti některým služebníkům zesnulého krále se zvedla vlna pomsty – Olivier le Dain⁵⁹

---

⁵⁰ K ní nejzřejměji : CERIONI, Lydia. La politica italiana di Luigi XI e la missione di Filippo di Commynes (giugno – settembre 1478). IN *Archivio Storico Langobardo*, serie 8, volume 8, 1950.

⁵¹ *Ibidem*, s. 33.

⁵² Zřejmě nejcitovanější v souvislosti s Commynem je depeše milánského vyslance Francesca de Petrasancta, v níž vyzdvihuje unikátní vliv pana z Argentonu, jenž „jako jediný vládne a spí s králem.“ „...solus il gouverne et couche avec le roi.“. List je součástí svazku, editovaného Kervynem de Lettenhove: LETTENHOVE, Kervyn de. *Lettres et négociations de Philippe de Commynes*, sv III, s 201.

⁵³ Podstatná část této korespondence se dochovala a byla vydána: BLANCHARD, Joël. *Commynes et les Italiens. Lettres inédites du mémorialiste*. Keincksieck 1993.

⁵⁴ FAVIER, J. *Louis XI*, op. cit., s. 289.

⁵⁵ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 407.

⁵⁶ LINIGER, Jean. *Philippe de Commynes. Un Machiavel en douceur. L'illustre conseiller de Louis XI*. Paris: Librairie Académique Perrin, 1978, 431 s., s. 234.

⁵⁷ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 193.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 194.

⁵⁹ Králův holič a osobní sluha (*valet de chambre*), Ludvíkem protežovaný zvláště koncem sedmdesátých let, se dočkal strmého společenského vzestupu a v roce 1477 mu byl udělen hraběcí titul. V roce 1484 byl popraven. Commynes se o něm vyjadřuje s despektem a zpochybňuje jeho titul hraběte: „*Ce maistre Olivier, qui se faisoit*

byl oběšen, Jean Doyat⁶⁰ mučen a odsouzen k exilu.⁶¹ Poněkud vykořeněný Commynes, zbavený podpory regentky a vyhnáný ode dvora, tedy hledal nové ochránce - dokumenty prokazují jeho zapojení do spiknutí proti regentce, takzvané „Šílené války“ (*Guerre folle*). Prokazatelně byl Commynes v kontaktu s vévody orleánským a bretaňským,⁶² poněkud záhadnou zprávou se však pokusil navázat kontakt i se samotným nezletilým (tehdy patnáctiletým) Karlem VIII. Tento pokus však nezabránil upadnutí do povstání namočeného Commyna v nemilost poté, co byla šlechtická vzpoura potlačena. Commynes byl tehdy zbaven svých úřadů, mimo jiné pozice poitevinského senešala, a z obav o osobní bezpečnost byl nucen uchýlit se na dvůr vévody z Bourbonu.⁶³ Jak víme z listu agenta medicejských Agostina Biliottiho, uvažoval i o odchodu do Itálie, pokusil se totiž prostřednictvím lyonské pobočky medicejské banky vyžádat si azyl ve Florencii a ochranu Lorenza de Medici.⁶⁴ Italské kontakty a dobré vztahy s medicejskými, které si získal jako vyslanec se, zdá se, Commynovi hodily. O půl roku později však Commynes adresoval Lorenzovi list s docela jiným návrhem – tentokrát se na něj obracel jako exponent regentky a Reného Lotrinského, jehož se rozhodla podpořit v pretencích na neapolský trůn. Lorenzo je zde žádán o podporu vojenského tažení proti Neapoli, jehož se měl zúčastnit i Commynes.

Jakkoli k realizaci projektu, jehož ozvěnou byly až po několika letech italské války, nedošlo, svědčí tyto plány o tom, že Commynovy schopnosti diplomata, jeho znalosti a styky zůstávaly významnou devízou a dodávaly jeho službám na hodnotě, takže i René Lotrinský byl nakonec ochoten překonat osobní antipatie a nedůvěru.

Události se však vyvíjely jinak: vévoda z Bourbonu, s velkou pravděpodobností spojenec Maxmiliána Habsburského, jenž se předtím snažil na regentech vydobýt dědictví po Karlu Smělém, se na naléhání Anny z Beaujeu v létě 1486 vrátil na francouzský dvůr. Pro Commyna jako jednoho ze svých služebníků byl tehdy nucen vyžádat si glejt. Po svém definitivním smíření s regenty však vévoda své na královském dvoře zdiskreditované služebníky zapudil. Commynes na dvoře i přesto zůstal a riskantně udržoval kontakty s protiregentskou stranou, především orleánským vévodou. Politické lavírování ho tak v roce

---

appeller conte de Meulant, qui est une petite ville pres Paris, dont il estoit cappitaine.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 231-232.

⁶⁰ Králův oblíbenec měšťanského původu, syn soudního zapisovatele, jehož vliv zesílil na sklonku vlády Ludvíka XI. Viz FAVIER, J. *Louis XI*, op. cit., s. 275.

⁶¹ *Ibidem*, s. 906-907.

⁶² Joël Blanchard zmiňuje protokol ze soudního procesu s Bretoncem Petrem Landaisem, jenž o Commynovi mluví jako o poněkud nespolehlivém a podezříváném spojenci orleánské strany. BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 194.

⁶³ *Ibidem*, s. 197.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 210

1487 dovedlo až do vězení. V lednu byl v Amboise zatčen a o šest měsíců později převezen do Paříže, kde byl držen ve vazbě ve slavné Conciergerii.

Joël Blanchard se domnívá, že důvodem Commynova uvěznění musel být protistátní komplot, do něhož se bývalý králův muž zapletl. Tato hypotéza poskytuje Blanchardovi vysvětlení nejen poněkud enigmatického zatčení, ale i skutečnosti, že se Commynes v *Memoárech* takřka nezmiňuje o jednom z hlavních spiklenců na straně rebelů v „Šílené válce“, Alainovi z Albretu, s nímž byl přesto prokazatelně v čilém a dlouhotrvajícím styku.⁶⁵

V *Memoárech* Commynes příznačně celé toto pro svou osobu nešťastné období vynechává, a i když se v sedmé knize v souvislosti s přípravami italských válek vrací do období časově odpovídající jeho upadnutí v nemilost, nezmiňuje však ani své zapletení do „Šílené války“, ani své věznění, zdůrazňuje naopak své zapojení do vládních struktur v královské radě.⁶⁶ Svůj odchod ode dvora zmíní jen v souvislosti s vévodou lotrinským, jemuž „nebyl ničím povinován, neboť se neomalenými a bláznivými řeči přičinil, abych byl vyhnán ode dvora.“⁶⁷

Rozsudek přišel teprve po dvou letech vazby a byl – uvážíme-li tresty smrti, jež v kauze také padaly - relativně mírný: v březnu 1489 odsoudil výnos parlamentu Philippa de Commynes k deseti letům domácího vězení a konfiskaci třetiny majetku.⁶⁸ Ve stejné době Commynes prohrál i dlouhotrvající soudní spor o část svého majetku a ocitl se ve finančních těžkostech, k nimž přispělo i jednání lyonské filiálky medicejské banky, která mu v tíživé situaci odmítla vyplatit předchozí vklad.

Ve skutečnosti však nakonec rozsudek nenabyl platnosti. Nedlouho po něm a vlastně v rozporu s ním byl Commynes (jenž měl nařízeno zdržovat se na některém ze svých majetků) pozván Karlem VIII. zpátky na královský dvůr. K realizaci domácího vězení a ke konfiskacím tedy nikdy nedošlo.⁶⁹

Můžeme se jen dohadovat o míře zapojení Commyna do tehdejších diplomatických machinací Karla VIII., jehož mistrovským kouskem byla svatba s dědičkou Bretaně Annou, zasnoubenou do té doby s Maxmiliánem Habsburským. Částka (30 000 dukátů), udělená Commynovi po propuštění vévody orleánského na sklonku jara 1491, v každém případě

---

⁶⁵ *Ibidem*, s. 209.

⁶⁶ „...car j'estoie de ce conseil qui avoit esté lors créé tant par les prouches parents du Roy que par les trois Estatz du royaume.“ COMMYNES, P. *Mémoires sur Charles VIII et l'Italie : Présentation et traduction inédite par Jean Dufournet*. Paris: Flammarion, 2007, s. 40.

⁶⁷ „...combien que ne luy fusse point tenu, car il m'avoit aidé à chasser de la court avecques rudes et folles parolles.“ COMMYNES, P. *Mémoires sur Charles VIII et l'Italie*, op. cit., s. 44.

⁶⁸ LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 260.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 295.

svědčí o tom, že král hodlal staronového, zkušeného diplomata využít, a že považoval za nutné si ho předcházet.⁷⁰

1.1.5 Italské války

Opravdový Commynův návrat na politickou scénu však přinesly až přípravy první italské války⁷¹. Už od začátku devadesátých let se konkretizoval projekt dobytí Neapolska, kde se místní šlechta bouřila proti vládnoucímu levobočkovi Ferdinandu Aragonskému. O italské expedici uvažoval již roku 1487 regenty podporovaný René Lotrinský, nyní se k ní však odhodlal sám Karel VIII., jehož příbuzenský vztah k aragonským byl obdobný. Postupem času získával plán na francouzskou intervenci stále reálnější rozměr – roku 1493 se Karel VIII. pojistil na západě smlouvou se španělskými královskými manželi, a již o rok dříve uzavřel spojeneckou smlouvu s Milánem, který v roce 1493 získal na svou, potažmo francouzskou stranu celý spojenecký komplex – „ligu ze San Marco“, zahrnující Benátky a papežský stát.

V této situaci mohl být Commynes jako „odborník na Itálii“ králi užitečný. Svého času poznal florentský i milánský dvůr a s Itálií zůstával i nadále v kontaktu – zdá se, že již od dob své první cesty do Itálie plnil roli jakéhosi zpravodaje Lorenza de Medici⁷² (a po jeho smrti v roce 1492 krátce i jeho nástupce Pietra), jemuž pravidelně zasílal listy s informacemi a úsudky o politické situaci.⁷³ Zkušenosti měl i s milánskými Sforzy, nyní hlavními Karlovými italskými spojenci.

Karel nakonec vytáhl v srpnu roku 1494 a po pětiměsíčním tažení, jež mělo spíše ráz okázalé vojenské přehlídky než dobovačného tažení, dorazil do Neapole.⁷⁴ Commynes se však již po měsíci od expedice oděhlil. Jeho cílem byly Benátky, kde setrval v pozici královského vyslance až do května následujícího roku. Proč Benátky? Jean Liniger cituje Commynův list florentskému vyslanci Soderinimu, v němž Commynes zmiňuje, že mu jako

---

⁷⁰ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 250.

⁷¹ Literatura francouzské i italské proveniencce, zabývající se italskými válkami, je bohatá, přehledně expedice zpracovává např. LEMONNIER, Henri. *Charles VIII, Louis XII et François Ier. Les guerres d'Italie 1492-1547*. Paris: Tallandier 1982.

⁷² Blízký vztah obou mužů dosvědčují nejen vřelé doporučující dopisy Lorenza de Medici, určené Ludvíkovi XI. po prvním Commynově pobytu ve Florencii, ale i Commynes sám, jenž v sedmé knize *Memoárů* v souvislosti s vyhnáním Pietra Medicejského z Florencie jednoznačně a jednoduše přiznává, že měl Lorenza „rád“: „car j'avoys aimé le pere.“ Srov. COMMYNES, P. *Mémoires sur Charles VIII et l'Italie*, op. cit., s. 106.

⁷³ Jean Liniger se domnívá, že byl dokonce Florencií placen. Viz LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 312. Ke Commyno vě korespondenci viz BLANCHARD, J. *Commynes et les Italiens*, op. cit.

⁷⁴ LEMONNIER, H. *Charles VIII, Louis XII et François Ier. Les guerres d'Italie 1492-1547*, op. cit., s. 46.

působitě byla původně navrhována Florencie, což by skutečně vzhledem k diplomatickým konexím působilo logičtěji. Commynes však odmítl, pokud by nemělo jít o sjednání míru.⁷⁵ Je přitom pochopitelé, že hlavní organizátoři expedice, královi oblíbenci Étienne de Vesc a Guillaume Briçonnet skutečně neměli velký zájem na tom, poslat ve Florencii oblíbeného Commyna, který se zároveň netajil se svým nesouhlasem s italským tažením, do Florencie, setrvávající na nepřátelské straně. Podle Linigera se odesláním Commyna do Benátek vedení výpravy zároveň zbavilo potenciálně nebezpečné názorové opozice⁷⁶ a získalo svého muže v místě, jež hrozilo stát se centrem protifrancouzsky zaměřených iniciativ. Commynes sám se v *Memoárech* tváří, jako by šlo o rozhodnutí takřka náhodné: „Bylo rozhodnuto rozeslat několik vyslanců; já jsem měl jet do Benátek.“⁷⁷

V Benátkách, jež si Commyna získaly natolik, že je v sedmé knize svých *Memoárů* líčí s nezvyklou, až cestopisnou pozorností⁷⁸, vystupoval francouzský vyslanec jako sebevědomý, zkušený a do značné míry samostatný politik. Vedle své oficiální mise vyjednával prostřednictvím florentského vyslance napůl oficiálně s jeho domovskou republikou a jak ukazuje Jean Liniger, ne vždy se jeho intence a rady Florentinům řídily výhradně francouzskými zájmy.⁷⁹

Poté, co Karel VIII. vstoupil do Neapole, se Commynes dokonce angažoval v přípravách tažení na Balkán, jehož dobytí na Turcích tvořilo ideologické ospravedlnění italské výpravy⁸⁰, nakonec však nedokázal zabránit vzniku protifrancouzsky zaměřené „Ligy“, v níž se Benátky spojily s papežem, náhle politickou orientaci změnilým Milánem, ale i neitalskými panovníky jako byl Maxmilián Habsburský a španělská královna, a v létě 1495 se Commynes ze znepřátelených Benátek vrátil ke králi a zúčastnil se tak části podivného tažení, jež se z okázalého defilé proměnilo po nepříjemné, nerozhodné bitvě u Fornova v ukvapený ústup před vojsky italské koalice.⁸¹

⁷⁵ Dotyčný list se nachází v sbírce vydané Kervynem de Lettenhove, viz také LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 326-327.

⁷⁶ V *Memoárech* Philippe de Commynes (ovšem ex post) zdůrazňuje svůj nesouhlas s italským tažením, pro které nebyla příhodná doba a které nemohlo dobře dopadnout. Pokud Karel krátkodobě Neapol získal, bylo to jen díky nepředvídatelnému a logice odporujícímu božímu zásahu : „...dès le commencement de l'entreprise de ce voyage, que c'étoit chose impossible aux gens qui le guidoient, s'il ne fust venu de Dieu seul...“ COMMYNES, P. *Mémoires sur Charles VIII et l'Italie*, op. cit., s. 126.

⁷⁷ „Toutesfois il fut conclud d'envoyer plusieurs hommes en ambassade, et moy entre les autres à Venise.“ COMMYNES, P. *Mémoires sur Charles VIII et l'Italie*, op. cit., s. 86.

⁷⁸ Srov. *ibidem*, s. 150-160.

⁷⁹ Jean Liniger zmiňuje list florentského vyslance Soderiniho, podle něhož se Commynes snažil dosáhnout dobrých podmínek příměří („bon arrangement“) pro Florencii dokonce „za zády“ Karla VIII., když vyslanci radil, aby Florencie neopomněla dobře zásobit své pevnosti a ty pak odolaly případnému francouzskému obléhání. Viz. LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 333.

⁸⁰ COMMYNES, P. *Mémoires sur Charles VIII et l'Italie*, op. cit., s. 150.

⁸¹ LEMONNIER, H. *Charles VIII, Louis XII et François Ier. Les guerres d'Italie 1492-1547*, op.cit., s. 48.

I za pochodu však stále probíhalo jednání – s Benátčany⁸² a především s Milánem, s nímž se Commynovi spolu s dalšími vyslanci podařilo v září uzavřít příměří.⁸³

I po neúspěchu expedice a návratu Karla VIII. do Francie si Commynes podržel důležitou pozici na královském dvoře – nadále zůstával jedním z hlavních králových vyjednávačů. „Italský sen“ zůstával na pořadu dne ještě několik let – francouzské pozice v Neapolsku se sice hroutily, ale situace v severní Itálii se měnila a Florencie a další státy byly nyní ochotny podpořit Francii proti Milánu a Benátkám. Oživeny byly i vize o křížové výpravě na Balkán.

Když v dubnu 1498 zemřel Karel VIII. a na trůn nastoupil jako Ludvík XII. vévoda orléanský, ustoupil Philippe de Commynes znovu do pozadí, i když tentokrát za méně dramatických okolností než po smrti Ludvíka XI. V prvním měsíci vlády nového krále je naposledy zmíněn jako člen královské rady, poté zřejmě ode dvora odešel a věnoval se soukromým záležitostem na svých panstvích.⁸⁴ Zmínky o něm v depeších italských vyslanců jsou řidší a zdá se, že jeho role nebyla v tomto období významná.⁸⁵ Návrat francouzského vojska do Itálie, kde si Ludvík XII. dělal jako vnuk Valentiny Visconti nároky tentokrát na Milánsko, se již obešel bez Commyna. Ostatně, právě Commynův až příliš samostatný pohled na italskou politiku a fakt, že jeho prostřednictvím uzavřená verceuilská smlouva zmařila Ludvíkovy milánské aspirace za první italské výpravy, byl zřejmě jedním z důvodů Commynovy nemilosti.⁸⁶

Ludvík XII. nicméně svého dřívějšího spojence ze „Šílené války“ neodsunul na venkov nadobro. V roce 1505 získal Commynes znovu „*bera v potaz velké, ctnostné, chvály a paměti hodné činy, jimiž posloužil mým předchůdcům...*“⁸⁷ funkci komorníka spojenou s vysokou roční penzí.⁸⁸ O rok později byl pravděpodobně pověřen delikátní, proti císaři Maxmiliánovi zaměřenou misí a v roce 1507 se účastnil druhé výpravy Ludvíka XII. do Itálie. Informace o jeho roli jsou však pro toto období dost kusé.⁸⁹

---

⁸² Commynes se vrátil do Benátek v listopadu 1495. BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 275.

⁸³ LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 348.; COMMYNES, P. *Mémoires sur Charles VIII et l'Italie*, op. cit., s. 303.

⁸⁴ V roce 1504 také Commynes provdal svou jedinou dceru Jeanne – a to za Roberta z Brosse, aristokrata s pretencemi na bretaňský trůn. Viz BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 371.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 365.

⁸⁶ Domnívají se to Jean LINIGER, *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 369 i Joël BLANCHARD, *Philippe de Commynes*, s. 364.

⁸⁷ „...*ayant égard aux grands, vertueux, louables et très recommandables services qu'il a fait a mes prédécesseurs...*“ LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 377.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 376.

⁸⁹ O německé misí víme jen z listu tehdy ve Francii pobývajícího Machiavelliho. Viz BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 379.

Pro Commynův pozvolný odchod ze scény existoval také jeden velmi prozaický důvod – bylo mu již skoro sedmdesát, což byl věk, jenž na konci patnáctého století výrazně přesahoval průměrnou naději na dožití.

O čtyři roky později Philippe de Commines zemřel v Argentonu, na svém panství, spravovaném v dobách jeho nepřítomnosti spolehlivě a svědomitě jeho manželkou.

1.1.6 Philippe de Commines v písemných pramenech

Soudobí kronikáři (ať už ti burgundští, jako pokračovatel George Chastellaina Jean Molinet či Olivier de la Marche⁹⁰, či francouzští, jako Thomas Basin⁹¹) jsou kupodivu na zmínky o svém současníku skoupí, a pro burgundské období je tedy kromě *Memoárů* nutné se spokojit s prameny účetní povahy.

Kromě pramenů účetních a normativních (jako jsou královské donace), protokolů z procesů či královských listin, v nichž Commines figuruje jako svědek, podává bohatou zprávu o Commynovi jeho korespondence⁹², jejímiž adresáty byli především Italové – představitelé milánské filiálky banky Medicejských, Laurent de Medici, či jeho dvořan Francesco Gaddi, ale i další – představitelé Milána i ferrarských Gonzagů. O Commynovi se také často zmiňují depeše italských, především milánských, vyslanců, jež mimo jiné jako jediné osvětlují období, které Commines sám cíleně vynechal, jako období regentské vlády a jeho účast v protivládním spiknutí. K neapolské problematice se vztahuje dochovaný záznam projevu, jenž Commines pronesl v roce 1494 před benátským senátem a o míře prestiže svědčí doporučující dopisy, jimiž Commyna při jeho první misi vybavil milánský vévoda a florentská signorie.

---

⁹⁰ De la Marche zmiňuje Commyna dvakrát a to v souvislostech spíše bezvýznamných: poprvé je zmíněn mezi účastníky turnaje, pořádaného v rámci oslav svatby Karla Smělého s Markétou z Yorku, podruhé je jmenován v jednom ze článků smlouvy o příměří mezi Karlem a Ludvíkem, kterou Olivier de la Marche přebírá: výslovně je vymíněno, aby se na Commyna a několik dalších nevztahovaly restituční zkonfiskovaný majetek. Srov. PETITOT, M. *Collection complète des mémoires relatifs à l'histoire de la France*. Tome IX. Paris: Librairie Foucault 1825, s. 380, 409. V témže kontextu se (jedinkrát) Commynovo jméno objeví i u Jeana Molineta, jenž přímo přebírá text dotýčnou smlouvy o příměří. Viz BUCHON, J.-A. (éd.) *Chroniques de Jean Molinet*. Tome I. Paris: Librairie Verdier 1827, s. 161.

⁹¹ Basin se dokonce o Commynovi ve svém čtyřsvazkovém latinském díle, v němž přesto zpracovává totožné období jako Commines, o rádci Ludvíka XI. dokonce nezmiňuje ani jednou. Srov. BASIN, Thomas. *Histoires des règnes de Louis XI. et de Charles VII.* Éd. J. Quicherat. Paris: J. Renouard 1855-1859.

⁹² První a nejobsáhlejší edici korespondence vydal Kervyn de Lettenhove: viz. *Lettres et négociations de Philippe de Commines*, éd. Kervyn de Lettenhove, 3 sv., Bruxelles 1867 – 1874., další doplnil E. BENOIST. *Les Lettres de Philippe de Commines aux archives de Florence*, Lyon 1863 a později ve svých dvou edicích Joël Blanchard: BLANCHARD, Joël (éd.). *Philippe de Commines. Lettres*. Librairie Droz: Genève 2001; Ibid. *Commines et les Italiens. Lettres inédites du mémorialiste*. Klincksieck 1993.

V očích milánských vyslanců (příkladem budiž již zmíněný Francesco de Petrasancta)⁹³ byl Philippe de Commines dvorskou šedou eminencí, vzhledem ke své oblíbenosti u krále takřka všemocnou.

1.2 Kdy, komu, proč – kontext vzniku *Memoáří*

1.2.1 Datace

Jak už bylo zmíněno, vznikly *Memoáry* ve dvou fázích – nejprve Commines sepsal v letech 1489-91 prvních šest knih, které tvoří kompaktní celek⁹⁴ a končí smrtí Ludvíka XI., později mezi lety 1497 a 1498 doplnil část o italských válkách. Tyto dvě později sepsané knihy se od předchozích stylisticky i tematicky značně liší,⁹⁵ Commines se v nich navíc osvobozuje, „emancipuje“⁹⁶ od omezující definice svého textu, dané dedikací Angelu Catovi (viz níže), neboť arcibiskup již v roce 1486 zemřel. *Memoáry* se z (alespoň navenek) účelově zacíleného spisu stávají samostatným autorským dílem.

Chronologicky odpovídá období, v němž Commines napsal první část svého díla, zřejmě nejnešťastnějšímu období jeho politické kariéry. Commines začal psát v roce 1489 ve vazbě, nedlouho poté přišlo odsouzení k deseti letům domácího vězení a Commines pokračoval v sepisování v nuceném ústraní v Dreux. Ještě téhož roku prohrál majetkový spor, jenž výrazně zhoršil jeho finanční situaci. Teprve v následujících letech, v nichž *Memoáry* dokončoval, se na dvoře pomalu znovu dostával do popředí. Vynucený odchod ze scény tak Comminovi nejen umožnil věnovat se několik let soustavněji literární činnosti, ale dal mu možná i motivaci k sepsání díla v němž, mimo jiné vystupuje i on sám, a to v lichotivé pozici mocného, králi blízkého dvořana a „služebníka“, jemuž je nasloucháno.

Poslední dvě knihy vznikly postupně, v několika fázích přerušovaných povinnostmi

---

⁹³Viz poznámka 40.

⁸⁷Srov. DEMERS, J. *Commines Mémoires*, op. cit., s. 56

⁸⁸*Ibidem*, s. 57

⁸⁹Termín používá J. DUFOURNET, Philippe de Commines et l'écriture des Mémoires, In COMMUNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit. s. 9.

diplomata v jednáních následujících po první italské výpravě: v roce 1497, kdy začal se sepisováním sedmé knihy, se tak Commynes účastnil alcalské konference mezi Francií a Španělskem.⁹⁷ V následujícím roce je však již naposledy zmíněn jako člen královské rady a zřejmě již tehdy pobýval spíše na svých panstvích.

Je otázkou, proč se Commynes nepokusil vydat tolik rozsáhlé dílo tiskem ještě za svého života. Joël Blanchard⁹⁸ to vysvětluje nepříznivým politickým klimatem za vlády Ludvíka XII., bývalého účastníka „Šílené války“. O díle se však vědělo, alespoň v okruhu Commynových příbuzných, zřejmě i kolovalo v několika opisech⁹⁹.

1.2.2 Dedikace Angelu Catovi

Prvními slovy prologu ke Commynovým *Memoáři*m a tudíž celého díla je oslovení. „*Mons' l'arcevesque de Vienne*,“ obrací se Commynes na viennského arcibiskupa neapolského původu Angela Cata. Commynes se v prologu zmiňuje o arcibiskupově žádosti („*requeste qu'il vous a pleu me faire*“),¹⁰⁰ aby pro potřebu připravovaného historiografického díla v latině sepsal své paměti, které by Catovi posloužily jako podklad. Jeden z nejpoužívanějších rukopisů *Memoáři*ů, „Rukopis P,“ ostatně obsahuje barevnou miniaturu, vyjadřující symbolicky tuto dedikaci. Jedná se o tradiční scénu donace, kde na židli usazený Commynes ve zralém věku podává knihu pod baldachýnem sedícímu Catovi.¹⁰¹

Commynes se s vienským arcibiskupem Angelem Catem setkal na dvoře Ludvíka XI., kde Cato přibližně od roku 1476 působil jako lékař a astrolog.¹⁰² Později je Cato v díle několikrát zmíněn, vypravěč se na něj ve druhé osobě obrací a dovolává se jeho svědectví.

Mnohokrát byla zdůrazněna údajná „skromnost“ a instrumentálnost Commynových intencí¹⁰³. Dlužno však poznamenat, že Commynes v prologu nikterak skromný není – sepisuje-li na jeho žádost paměti pro Cata, je to jen proto, že právě on je tím nejpovolanějším, ať už jako člověk doslova, takřka fyzicky, nejbližší Ludvíku XI.: „...*od doby, kdy jsem*

⁹⁷ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op.cit., s. 365.

⁹⁸ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 462.

⁹⁹ O existenci díla, „*le livre qu'il fist*“, byl zpraven i autor již zmíněného oslavného epitafu, viz poznámka 3.

¹⁰⁰ COMMYNES, P. *Mémoires. Livres I-III*, op. cit., s. 40.

¹⁰¹ COMMYNES, Philippe de. *Mémoires. Introduction, édition, notes et index de Joël Blanchard*, Librairie Générale Française: Paris 2001, s. 79.

¹⁰² DUFURNET, Jean. *Philippe de Commynes. Un historien à l'aube des temps modernes*. Bruxelles: De Boeck Université 1994.

¹⁰³ Srov. DEMERS, J. *Commynes mémorialiste*, op. cit., s.49. ; DUFURNET, J. *Philippe de Commynes*, op.cit., s. 23.

vstoupil do jeho služeb až do jeho posledního vydechnutí, jemuž jsem byl přítomen, jsem pobýval v jeho přítomnosti více, než kdokoli jiný, vzhledem k funkcím, jež jsem zastával...“¹⁰⁴ či jako „znalec“ mocných tohoto světa: „poznal jsem tolik panovníků a byl jsem v kontaktu s tolika z nich, jako nikdo jiný ve Francii mé doby, ať už se jednalo o ty, kteří vládli tomuto království, či v Bretani a oblasti Flander, Německa, Anglie, Španělska, Portugalska a Itálie...“¹⁰⁵ Commynes se tudíž prohlašuje za informátora par excellence: on zajišťuje obsah, Cato má být záštitou, obstarávající díky své znalosti literární latiny formální stránku.

Málo byl naopak zdůrazňován apologický ráz prologu, oslavně vyzdvihující (jakkoli s typickou Commynovou diskrétností) Ludvíka XI. („a odvážil bych se dokonce k jeho chvále říci, že jsem nikdy nepoznal vládce, který by měl méně neřestí než on“¹⁰⁶) a činící jej s naprostou jednoznačností „hlavním protagonistou“ a tématem *Memoárů*. To, co má Commynes pro Cata shrnout do spisu, jsou činy „našeho pána a dobrodince“ Ludvíka XI. a začíná-li Commynovými zkušenostmi z Burgundska, je to jen proto, „abych Vás lépe obeznámil s dobou, v níž jsem vstoupil do králových služeb.“¹⁰⁷ Tato explicitní intence je přítom pro interpretaci díla zásadní.

1.2.3 Rukopisy a edice

Celkem se *Memoáry* dochovaly v devíti známých rukopisech. Pět z nich je dnes uchováno ve Francouzské národní knihovně (BNF), jiné jsou součástí soukromých sbírek a jeden, slavný bohatě ilustrovaný „rukopis z Dobrée“ v muzeu Dobrée v Nantes. Nejstarší z rukopisů, datovaný ještě do konce 15. století, obsahuje značné množství chyb a vynechávek a nesloužil nikdy jako základ edic. První kritická edice Josepha Calmetta vycházela z rukopisu z Dobrée, dnešní edice (Dufournetova i Blanchardova)¹⁰⁸ vycházejí z „rukopisu z Polignacu“, jenž býval součástí knihovny, kterou si na hradě Verteil založila Commynova

¹⁰⁴ „...mais depuis le temps que je vins en son service jusques a l'heure de son trespas, ou j'estoie present, ay faict plus continuelle residance avecque luy que nul aultre de l'estat en quoy je le servoye...“ COMMYNES, P. *Mémoires. Livres I-III*, op. cit., s. 40.

¹⁰⁵ „...si ay je eu autant de congoissance de grans princeset autant communication avecques eulx que nul homme qui ayt regné en France de mon temps, tant de ceulx qui ont regné en ce royaume que en Bretagne et en ces parties de Flandres, en Allemaigne, Angleterre, Espagne, Portingal et Ytalye...“ Ibidem, s. 42.

¹⁰⁶ „Et tant osé je bien dire de lui, et a son loz, qu'il ne me semble pas que jamais j'aye congneu nul prince ou il y eust moins de vices que en luy.“ Ibidem, s. 42.

¹⁰⁷ „Et pour vous informer du temps que j'eu congoissance dudit seigneur, dont faictes demande...“ Ibidem, s. 44.

¹⁰⁸ COMMYNES, P. *Mémoires. Livres I-III, Livres VII et VIII, Présentation et traduction par Jean Dufournet*, op. cit.; COMMYNES, P. *Mémoires. Introduction, édition, notes et index de Joël Blanchard*, op. cit.

neteř Anna z Polignacu. Tento takzvaný „rukopis P“ bývá datován mezi léta 1510-1520¹⁰⁹, jde tedy pravděpodobně o opis, pořízený bezprostředně po Commynově smrti, a možná i v souvislosti s ní. Je zřejmě starší než rukopis z Dobrée a stylisticky věrný jazyku konce 15. století.¹¹⁰

Tiskem vyšly *Memoáry* poprvé ve 20. letech 16. století: prvních šest knih nejprve v dubnu 1524 a již v září znovu ve druhém vydání, zbývající dvě knihy pak v roce 1528.¹¹¹ Pro pozdější dobu však měla na rozdíl od neúplných prvovydání plných vynechávek, zásadní význam edice Daniela Sauvage z roku 1550.¹¹² Již ve čtyřicátých letech se také objevily první překlady: italský a latinský¹¹³, o něco později německý a do poloviny 17. století byly *Memoáry* přeloženy do desítky evropských jazyků.¹¹⁴ Jen co se objevily v tisku, dosáhly Commynovy *Memoáry* takového úspěchu, že v polovině 18. století mohl další vydavatel Godefroy doporučit čtenářům Commynův spis se slovy, že „je to jeden z nejvydávanějších textů po Písmu svatém“¹¹⁵. A *Memoáry* byly i čteny a dále reflektovány! O Commynovi píše Michel de Montaigne, Pierre Ronsard i Jean Bodin¹¹⁶, později Saint-Beuve, jenž Commyna označil za „prvního skutečně novodobého autora“, myšlenka, s níž se ztotožnili pozdější historikové.¹¹⁷ V devatenáctém století spatřila světlo světa první kritická edice Commyna, pořízená Emilií Dupontovou¹¹⁸, a po vydání B. Mandrota, který jako první použil rukopis P, se na dlouhou dobu zdrojem historiků stalo z rukopisu z Dobrée vycházející vydání Josepha Calmetta¹¹⁹, jež zůstalo nejucelenějším kritickým vydáním textu až do edice Joëla Blancharda z roku 2001.¹²⁰ Ta je stejně jako další kritické a poznámkami opatřené vydání Jeana Dufourneta z let 2002 (VII. a VIII. kniha) a 2007 (předchozí knihy) založena na rukopisu z Polignacu.

---

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. 76.

¹¹⁰ COMMYNES, P. *Mémoires. Livres I-III, Présentation et traduction par Jean Dufournet*, op. cit., s. 33.

¹¹¹ COMMYNES, P. *Mémoires. Introduction, édition, notes et index de Joël Blanchard*, op. cit., s. 70.

¹¹² K Sauvageově edici viz *ibidem*, s. 73-76.

¹¹³ Všechny edice přehledně uvádí v bibliografii Joël BLANCHARD. *Commynes l'Européen. L'invention du politique*. Librairie Droz: Genève 1996, s. 431-432.

¹¹⁴ LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 381.

¹¹⁵ „...après les Saintes écritures les Mémoires de Philippe de Commynes ont été l'un des ouvrages les plus souvent réimprimés.“ Cituji podle Jeana Linigera. *Ibidem*, s. 382.

¹¹⁶ COMMYNES, P. *Mémoires. Présentation par Philippe Contamine*, op. cit., s. 33.

¹¹⁷ Srov. DUFOURNET, Jean. *Philippe de Commynes. Un historien à l'aube des temps modernes*. De Boeck Université : Bruxelles 1994.

¹¹⁸ *Mémoires de Philippe de Commynes*, éd. Mlle Dupont, Paris, 1840-1847, 3 vol.

¹¹⁹ COMMYNES, Philippe de. *Mémoires*. Éd. J. Calmette et G. Durville, Paris, 1924-1925.

¹²⁰ Mezitím vyšlo několik neúplných edic a výborů z textu, především edice Jeana Dufourneta z roku 1979.

1.3 Stávající literatura

1.3.1 První kritické studie

Zároveň s kritickými edicemi (a paralelně s přetrváváním spíše symbolicky pojaté postavy Commyna v krásné literatuře) vznikaly v devatenáctém století první historické práce, pokoušející se nahlédnout jeho biografii striktním prizmatem pozitivistické vědy. „Commynologem“ devatenáctého století se stal Kervyn de Lettenove, který editoval tři svazky memorialistových listů a depeší.

Do svého pojednání o francouzských kronikářích zařadil Commyna Antonin Debidour a první commynovskou monografii s příznačným názvem „*Philippe de Comines, une page de l'histoire morale des lettres*“¹²¹ („*Philippe de Commynes, kapitola z morálních dějin literatury*“) vydal v roce 1870 Charles Potvin.

1.3.2 Literatura od druhé poloviny 20. století

Různorodé podtituly monografií o Commynovi ostatně dobře vyjadřují vývoj přístupu k bádání a náhledu na rozporuplnou postavu diplomata, stejně jako přetrvávající pluralitu pohledů. Spory se nevedou o konkrétní fakta a data Commynovy biografie, ale o globální interpretaci a výklad jeho osobnosti a díla a o podtržitko důrazu, které každý z historiků klade jinam.

Od poloviny dvacátého století vyšlo hned několik monografií s Commynovým jménem v názvu. Již od šedesátých let se Commynem zabýval Jean Dufournet, současně s ním pak Jean Liniger, jemuž vyšla ve čtyřicátých letech studie o Bohu v Commynově díle a v roce 1978 pak monografie, jež si do titulu vypůjčila Saint-Beuvovo srovnání Commyna s Machiavellim.¹²² Liniger Commyna vidí jako „prvního ministra“ Ludvíka XI. a zdůrazňuje jeho úzkou spolupráci s králem.

Od „dějin morálky“ a srovnávání Commyna s Machiavellim se s literárními historiky Jeanne Demersovou a Jeanem Dufournetem úhel zkoumání přesunul k samotnému textu, jeho

---

¹²¹ POTVIN, Charles. *Philippe de Comines, une page de l'histoire morale des lettres*. Bruxelles 1870.

¹²² Viz LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit. Jako první označil Commyna za „mírnějšího Machiaveliho“ (Machiavel en douceur) Saint-Beuve, samostatný komparativní článek věnoval tématu věnovali K. DREYER. Commynes and Machiavelli. A study in parallelism, In *Symposium*, 5 (1951), s. 38-61. a G. WEISE. Machiavelli and Ph. De Commynes, In *Universitas Zeitschrift für Wissenschaft, Kunst und Literatur*, 1 (1946), p. 36-60.

struktuře a jeho novátorskému charakteru. Z Commyna se stal „vynálezce“ memorialistického žánru.

Jeanne Demersová ve svém *Commynes Memorialiste*¹²³ z roku 1975 pečlivě klasifikovala digrese v naraci (od těch jednoslovných až po obsáhlé), jejichž prostřednictvím autor hodnotí a glosuje vyprávěné, aby dospěla k závěru, že směrem od prvních knih *Memoárů* k posledním (přičemž největší rozdíl shledává mezi prvními šesti knihami a posledníma dvěma, napsanýma později) dochází ke značnému posunu ve stylu (postupné přibývání rozvinutějších digresí) a „autorském sebevědomí“ spisovatele, který se z vypravěče stává soudcem dějin, z memorialisty moralistou. Demersová nabízí pro svůj závěr psychologizující vysvětlení: původně „skromný“ Commynes, vyprávějící „prostě a přirozeně“¹²⁴ podlehl „svodům psaní“ (*tentation d'écriture*) poté, co mu v rukopisech kolující první knihy *Memoárů* vynesly chválu a uznání.¹²⁵ Zároveň došlo ke změně „adresáta“ (*destinataire*), či v jazyce teorie literatury „modelového čtenáře“¹²⁶ z původně zmiňovaného arcibiskupa Angela Cata, přes „někoho kdo bude mít co do činění s něčím podobným“¹²⁷ až po vladaře (*princes*), jimž explicitně adresuje rady.

Otázka motivace, již se pokusila vysvětlit již Jeanne Demersová, zaměstnávala i další historiky a tím spíš, že v ní byl hledán a nacházen klíč ke čtení celého díla. Danick Florentinová, která v roce 1991 věnovala Commynovi disertační práci, považuje jeho motivy za zcela osobní a vyzdvihuje narcismus autorovy sebe-inscenace: „...skutečná motivace ho vede v průběhu celého díla: psát, aby se pomstil nepřátelům, aby vyzdvihl, jakkoli diskrétně, své přednosti, a především psát, aby nikdy úplně nezemřel.“¹²⁸

Jean Dufournet, jenž studiu Commynovy osobnosti a díla zasvětil značnou část své akademické kariéry,¹²⁹ si klade otázku, jak se do procesu psaní promítlo Commynovo vědomí vlastní zrady po zběhnutí od Karla Smělého k Ludvíku XI. Přeběhnutí, které neváhá nazvat

---

¹²³ DEMERS, J. *Commynes Memorialiste*, op. cit.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 49.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 55.

¹²⁶ Pojem zavedl Umberto Eco. Viz ECO, Umberto. *Lector in fabula. Role čtenáře aneb Interpretační kooperace v narativních textech*. Akademia: Praha 2010.

¹²⁷ „quelqu'un qui aurait affaire à un semblable cas“. DEMERS, J. *Commynes Memorialiste*, op. cit., s. 39.

¹²⁸ „...la motivation réelle ne cesse de le guider tout au long de l'oeuvre: écrire pour se venger de ses ennemis, pour se porter, même discrètement, louange et surtout écrire pour ne pas mourir tout à fait.“ Viz FLORENTIN, Danick. Le temps dans les Mémoires de Philippe de Commynes. IN: *Écrire l'histoire à la fin du Moyen âge. Études recueillies par Jean DUFOURNET et Liliane DULAC*. Revue des langues romanes, Tome XCVII, 1993/1. Montpellier: Université Paul Valéry 1993.

¹²⁹ Z publikací kromě již uvedené *Philippe de Commynes. Un historien à l'aube des temps modernes*, op. cit., zmiňme *La destruction des mythes dans les Mémoires de Philippe de Commynes*, Genève 1966 ; *La Vie de Philippe de Commynes*, Paris 1969, *Sur Philippe de Commynes. Quatre études*, Paris 1982.

zradou, považuje za „zásadní životní událost“ („*fait capital de sa vie*“)¹³⁰, jež mělo pečlivě vystavěné vyprávění vysvětlit a ospravedlnit. K tomu mu slouží jednak vynechávky a odbočky, které mu umožní vyhnout se ve vyprávění vlastnímu aktu zběhnutí, jednak tendenčně vystavěné portréty Karla Smělého a Ludvíka¹³¹. Podle Dufourneta postavil Commynes do centra svých *Memoárů* právě dichotomii osobností francouzského krále a burgundského vévody proto, aby prezentoval své rozhodnutí změnit tábor jako logické a správné.

S Dufournetem nesouhlasí Joël Blanchard a jeho „psychoanalýzou prodchnutou“¹³² hypotézu odmítá a ve svém *Philippe de Commynes* dokonce ironizuje, když ji přirovnává k poněkud přepjaté interpretaci Charlese Potvina z roku 1870, jenž v Commynovi vidí sebeočistujícího falzifikátora.¹³³ Podle Blancharda není nutné přehnaně zdůrazňovat událost, „*jíž autor samotný nevěnoval víc než polovinu řádku*“ a událost samotnou chápat v kontextu své doby, kdy podobné „konverze“ nebyly vzácné.¹³⁴ Jean Dufournet naopak četnost případů zrady v Commynových *Memoárech* interpretuje jako znak toho, že se autor snažil „*schovat v davu*“ (*se dissoudre dans la foule*) popisovaných zrádců a tím svůj čin banalizovat. K rozhodnutí, jaký je poměr frekvence Commynem popisovaných případů defekce a skutečného zastoupení tohoto jevu ve společnosti, by ovšem byla potřeba samostatná studie založená na širší pramenné základně.

Až na uvedenou otázku významu Commynova zběhnutí a i přes vzájemné antipatie nejsou práce obou odborníků na Philippa de Commynes, Jeana Dufourneta a Joëla Blancharda ve vzájemném rozporu, neboť jsou tematicky komplementární. Každý z nich směřoval svůj zájem na jiný aspekt Commynova díla. Tituly obou hlavních monografií jsou přitom symptomatické: u Dufourneta je Commynes „historikem na prahu moderní doby“ (*un historien à l'aube des temps modernes*), u Blancharda je především „Evropanem“ („*Commynes l'Européen*“) a vynalézá-li u Dufourneta žánr memoárů, stojí u Blancharda v určité nadsázce v podtitulu dokonce u „vynálezu politiky“ („*l'invention du politique*“). Dufournet se ve svých pracích zabývá Philippem de Commynes jako osobností a literátem, systematizuje jeho „morální a politické názory“, jež jsou vedle využití *Memoárů* jako historického pramene a

¹³⁰ DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 9.

¹³¹ *Ibidem*, s. 10.

¹³² „...*reflexion, toute nourrie de psychanalyse*.“ Srov. BLANCHARD, J. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 14.

¹³³ BLANCHARD, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 478.

¹³⁴ „*Pourtant, on sait, qu'il ne convient pas d'attacher qu'une intérêt relatif à cette épisode de la vie de Commynes, qui n'y consacre qu'une demi-ligne de texte*.“ Viz BLANCHARD, J. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 14.

biografického čtení třetí možnou osou četby Commynova díla.¹³⁵ Joël Blanchard se naproti tomu zajímal (mimo to, že do velkých podrobností zpracoval memorialistovu biografii, včetně detailní analýzy vývoje jeho majetkových poměrů) spíše o Commyna – diplomata a jeho politické reflexe. Zatímco se Jean Dufournet soustředil na portréty postav, které podle něj díky vzájemné komplementaritě a protikladům vytvářejí strukturu díla, Joël Blanchard přistoupil ke Commynově dílu prostřednictvím v *Memoárech* klíčových pojmů (jako užitek, nebo strach v politice), jejichž užití a význam podrobně analyzuje.¹³⁶

---

¹³⁵ DUFOURNET, J. *Philippe de Commines*, op. cit., s. 217.

¹³⁶ BLANCHARD, J. *Commines l'Européen*, op. cit.

2. Vyprávět, přesvědčit, poučit: didaktické cíle Memoárů a jejich prostředky

2.1 *Memoáry* v kontextu středověké didaktické literatury: návaznost a inovace

2.1.1 Kronika versus paměti: Philippe de Commines a kronikáři

Zdůrazňovat radikální odklon Commynova textu od panujícího úzu kronikářské literatury jeho doby by bylo nošením dříví do lesa.¹³⁷ Kontrast mezi ním a jeho současníky především z burgundské školy „velkých rétorů“ („grands rhétoriqueurs“) je obrovský – Commynes nikoho neoslavuje, chválí-li, pak jen zdrženlivě a nejlépe v podmiňovacích větách¹³⁸, vyhýbá se výčtům a zcela se neobtěžuje zdoluhavými popisy slavností, které najdeme u Burgundů.¹³⁹ Pro Commyna není automaticky hodné paměti to, co je hodné slávy,¹⁴⁰ jako spíš to, co přináší poučení. Bitvy a obléhání nejsou „slavné“ a „velkolepé“, či dokonce „obdivuhodné“,¹⁴¹ nýbrž naopak spíše nežádoucí. Commynes se pochopitelně vzdává mytologických, biblických a zoologických přirovnání¹⁴² (ke lvu, k Césarovi, k Samsonovi, Karlu Velikému), kterými častovali opěvované panovníky Georges Chastelain nebo Jean Molinet.¹⁴³ Ti ovšem byli oficiálními historiografy burgundského dvora.

¹³⁷ K tématu se podrobněji vyjadřuje Jean DUFOURNET, *Philippe de Commines*, op. cit., s. 21-23.

¹³⁸ Srov. kapitolu 3.2.2.

¹³⁹ Srov. např. s Olivierem de la Marche: PETITOT, M. *Collection complète des mémoires relatifs à l'histoire de la France*, op. cit., s. 160.

¹⁴⁰ To Georges Chastelain se zavazuje zapsat „znamenité, paměti hodné věci, které se udály nebo udějí“ („fais notables et dignes de mémoire advenus par chi-devant et qui adviennent“), Jean Molinet zapisuje „slavnou statečnost, ctihodné činy a vznešenou rytířskou“ („les glorieuses proesses, loables gestes et très nobles fais d'armes“). Obě citace viz DELCLOS, Jean-Claude. « Je doncques, Georges Chastelain... » : de l'histoire commandée au jugement personnel, IN *Écrire l'histoire à la fin du Moyen âge*. Études recueillies par Jean DUFOURNET et Liliane DULAC. Revue des langues romanes. Tome XCVII. 1993 /1. Montpellier III – Université Paul Valéry 1993, s. 75-89.

¹⁴¹ „Chose admirable et la plus somptueuse que jamais avoit esté veue de notre temps, estoit au siège de Nuss,“ píše na příklad naopak Jean Molinet. *Ibidem*, s. 64.

¹⁴² Tyto symbolické formy reprezentace moci se ovšem netýkají jen literatury, ale i ikonografie – srov. DE MERINDOL, Christian. L'imaginaire du pouvoir à la fin du Moyen âge: les prétentions royales, In BLANCHARD, Joël (éd.). *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du Moyen âge. Actes du colloque organisé par l'Université du Maine les 25 et 26 mars 1994*, Paris: Picard 1995, s. 65-85.

¹⁴³ BUCHON, J.-A. (éd.) *Chroniques de Jean Molinet*. op. cit., s. 161.

Commynes si nenárokuje vytříbenost stylu a v prologu se této aspirace výslovně vzdává, aniž by svému spisu ubíral na ceně: bude-li Cato, jak píše Commynes, potřebovat, může se obrátit na pana z Bouchage „jenž umí lépe mluvit a v lepším jazyce než já.“¹⁴⁴

Tváří se, že předkládá pouhou „skicu“ svých vzpomínek: „to, na co jsem si narychlo vzpomněl,“¹⁴⁵ jejichž cena má spočívat nikoli v literárním zpracování, ale v dobré informovanosti a nenahraditelné osobní zkušenosti vypravěče. Commynes je tím, kdo si „nejlépe vzpomíná“: „Ale protože jsem zavázán poctami, důvěrností a laskavostmi, jež mi král uděloval bez přestání až do své smrti, tak jako nikomu, nikdo jiný než já by si neměl lépe vzpomínat.“¹⁴⁶ Zdůrazněním své osobní blízkosti zesnulému králi tak výrazně připomíná mnohem staršího Jeana Joinvilla a jeho obdobně „zblízka snímanou“ biografii Ludvíka IX.¹⁴⁷

Memoáry Philippa de Commynes kontrastují s většinou kronikářské produkce své doby i z hlediska názorového přesvědčení: píše-li Commynes o Ludvíku XI. pochvalně, většina soudobých literátů ho zatracuje. Ať už vezmeme do ruky George Chastellaina či Francouze Thomase Basina, jehož *Dějiny vlád Karla VII. a Ludvíka XI. (Histoire des règnes de Charles VII et Louis XI)* vznikly v roce 1475, či bretonského básníka Jeana Meschinota, francouzský král je tu ztvárněn jako prototyp krutého a nemorálního tyрана¹⁴⁸. Tím důmyslněji musel Commynes ve svých o něco pozdějších *Memoárech* koncipovat svou apologii, chtěl-li ze zatracovaného učinit obdivovaného.

2.1.2 Na druhém konci: otázka „cílové skupiny“

I když Commynes v Prologu prohlašuje, že jeho *Memoáry* nejsou ničím víc, než „poznámkami“ pro arcibiskupa Cata, a přestože tento primární adresát je v textu stále přítomen opakovaně se vracejícím oslovením ve druhé osobě, neodpovídá Cato ani zdaleka

---

¹⁴⁴ „...qui myeulx vous en sçauraient parler et en meilleur langaige que moi.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 42.

¹⁴⁵ „...vous envoy ce dont promptement m'est souvenu“. *Ibidem*, s. 42

¹⁴⁶ „Mais pour obligation d'honneur et des grans privaultés et bienfaictz, sans jamais interrompre jusques a la mort, que l'ung ni l'autre n'y feust, nul n'en devroit avoir meilleure souvenance que moy...“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 42.

¹⁴⁷ U Joinvilla nicméně chybí přátelská důvěrnost ve vztahu ke králi, nápadná u Commyna. Srov. GAUCHER, Élisabeth. Joinville et l'écriture biographique, In DUFOURNET, Jean; HARF, Laurence (eds.). *Le Prince et son historien: La Vie de Saint Louis de Joinville*. Paris: Champion 1997, s. 101-122.

¹⁴⁸ Srov. BEL, D. *L'idéal éthique de la royauté*, op. cit., s. 166-181.

modelovému čtenáři.¹⁴⁹ Ten začíná být v pásmu vypravěče předpokládán (vypravěč se na něj obrací s různými „povšimněte si“ a „podívejte“ (*voyez, remarquez*) a později je i formulován.

První explicitní formulace se objevuje ve třetí knize – Commynes zde své *Memoáry* označuje za vhodný zdroj poučení pro „vladaře a lidi ode dvora“: „*A také předpokládám, že hlupáci a omezenci se čtením těchto Pamětí bavit nebudou, ale vladaři a lidé ode dvora v nich myslím naleznou mnohá poučení.*“¹⁵⁰. Modelový recipient se nicméně objeví již dříve jako příjemce nepřímě formulovaných rad, uvozených větami typu „*moudrý panovník by měl...*“ či za použití neurčitěho osobního zájmena „on“ („*je nutné se o ně [vyslance] dobře postarat a uvítat je se ctí...*“¹⁵¹). Později se v digresi, poskytující takto nepřímě rady vladařům, zastoupeným zájmenem „on“, vyskytne přivlastňovací zájmeno „vás“ („*voz gens*“, „*vostre ennemy*“¹⁵²) a z nepříměho oslovení se tak stane přímé. Místo jednoho jsou nyní *Memoáry* určeny mnohým, „*těm, kdo tyto Paměti v budoucnu uvidí.*“¹⁵³ Konkrétně se pak má jednat buď o „*ty, kdo řídí tyto velké záležitosti,*“¹⁵⁴ – což ovšem nemusejí být tolik vladaři samotní, jako jejich vysoce postavení úředníci a pověřenci, lidé situovaní obdobně jako samotný Commynes – nebo přímo vládci, především ti mladí, budoucí, na něž je ještě možné výchovně působit: „*Pohledme tedy, který z obou pánů chtěl oklamat svého druha, aby v budoucnu, padne-li toto vyprávění do rukou mladého panovníka, který by měl co do činění s podobným případem, byl díky tomuto příkladu obeznamenější a dal si pozor, aby nebyl oklamán.*“¹⁵⁵

Proklamace didaktického poslání přitom představuje shodný rys *Memoárů* a zcela jiného středověkého literárního žánru – „knížecích zrcadel“.

---

¹⁴⁹ Literární věda nabízí mnoho pojetí konceptu čtenáře v textu ; já zde používám pojem Umberta Eca „modelový čtenář“. Ten vyjadřuje ideální představu autora o čtenáři, který by měl text číst, a pro kterého tedy text vytváří. Srov. ECO, Umberto. *Lector in fabula. Role čtenáře aneb Interpretační kooperace v narativních textech*. Akademia: Praha 2010.

¹⁵⁰ „*Et aussi fais mon compte que bestes ne simple gens ne s’amuseroient point a lire ces Memoires, mais princes et gens de court y trouveront de bons advertissements , a mon advis.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 362.

¹⁵¹ „*on les doit bien tracter et honnourablement recueillir...*“ *Ibidem*, s. 358.

¹⁵² *Ibidem*, s. 360.

¹⁵³ „*Ceulx qui verront ces Memoyres pour le temps advenir...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 308.

¹⁵⁴ Ve čtvrté knize Commynes píše jen pro ně : „*Toto vyprávím především proto, abych ukázal, jak se věci tohoto světa měly, aby posloužily jako rada či jako varování, a mohly pomoci těm, kdo tyto velké věci řídí.*“ (*Je ne diz ces chouses principalement que pour donner a entendre comme les choses de ce monde se sont conduictes, et pour s’en aider ou pour s’en garder, ainsi comme y pourra servir a ceulx qui ont ces grans chousez en main...*) *Ibidem*, s. 320.

¹⁵⁵ „*Or, voyons donc lequel de ces deux seigneurs vouloit tromper son compaignon, afin que si, pour le temps advenir, cecy tomoit entre les mains de quelque jeune prince qui eust conduyre cas semblables, il eust myeulx congnoissance pour l’avoir veu, et se garder d’estre trompé.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 374.

2.1.3 Memoáry a středověká knížecí zrcadla

Jako didaktický text, stanovující (i když nedogmaticky a spíše implicitně) ideál vladaře, navazovaly *Memoáry* na celou dlouhou literární tradici politicko – morální literatury. Model správného panovníka se objevuje již od raného středověku v mnoha textech – od náboženské literatury, žaltářů a sbírek motliteb až po rytířské romány, avšak v nejrozvinutější podobě je přítomen v „knížecích zrcadlech“ – sbírkách morálních maxim a doporučení pro mladé aristokraty – budoucí vladaře.¹⁵⁶ Tento již od devátého století se rozvíjející žánr,¹⁵⁷ zdaleka se neomezuje na Francii¹⁵⁸, dosáhl jednoho z vrcholů na přelomu čtrnáctého a patnáctého století s díly Philippa de Mézières, Christiny Pisánské a Jeana Gersona, jež, jak připomíná Joël Blanchard¹⁵⁹, byly natolik čtenářsky oblíbené ještě v Commynově době, že můžeme s velkou pravděpodobností předpokládat, že je znal i „náš“ autor. Žánr zůstával živý i v patnáctém století, kdy například ještě za Ludvíka XI. vzniklo drobné dílko „*Válečný růženec*“ (*Le Rosier des guerres*), někdy připisované samotnému králi a určené dauphinovi¹⁶⁰, respektující všechny žánrové náležitosti.

Morální maximy byly často sdělovány formou alegorií (Jean Gerson, Philippe de Mézières), formou dialogu (například dílo Pierra Salmona „*Dotazy, učiněné králem Karlem VI. ohledně jeho stavu a jeho vlády nad sebou samým s odpověďmi jeho sekretáře Pierra Salmona*“,¹⁶¹) někdy i přímo, způsobem až pseudo-normativním (například již zmíněný „*Válečný růženec*“ či dílo na burgundském dvoře působícího Guilleberta de Lannoy „*Poučení mladému vladaři, kterak se dobře chovat k Bohu a ke světu*“.¹⁶² Poněkud vybočuje ve své době velmi oblíbená „*Kniha o činech a dobrých mravech krále Karla V.*“¹⁶³ Christiny Pisánské, beroucí si za vzor ctností „moudrého krále“ Karla V. a budovaná biograficky.

¹⁵⁶ Nejpodrobněji k nim KRYNEN, Jacques. *Idéal du prince et pouvoir royal en France à la fin du Moyen âge (1380 – 1440). Étude de la littérature politique du temps*. Paris: Picards 1981.

¹⁵⁷ BLANCHARD, Joël. *Écriture et pouvoir à l'aube des temps modernes*, Paris: Presses Universitaires Françaises 2002, s. 7.

¹⁵⁸ Z ostatních literatur zmiňme alespoň dva notoricky známé spisy rovněž se řadící ke „knížecím zrcadlům“ – *Policratica* Johna ze Salisbury a Machiaveliho *Vladaře* z roku 1513.

¹⁵⁹ Ibid. *Philippe de Commines*, op. cit., s. 30.

¹⁶⁰ BELL, Dora M.L. *Idéal éthique de la royauté en France au Moyen âge d'après quelques moralistes de ce temps*. Minard, Droz: Paris – Genève 1962, s. 153.

¹⁶¹ *Les Demandes faites par le roi Charles VI, touchant son état et le gouvernement de sa personne, avec les réponses de Pierre Salmon, son secrétaire familial* viz RIGAUDIÈRE, Albert. *Le bon prince dans l'oeuvre de Pierre Salmon*, IN Boutet, D. – Verger, J (eds): *Penser le pouvoir à la fin du Moyen âge. Études offertes à Françoise Autrand*. Paris: Éditions Rue d'Ulm 2000.

¹⁶² *Instruction d'un jeune prince pour se bien gouverner envers Dieu et le monde*. Viz BELL, D. *L'idéal éthique de la royauté*, op. cit., s.144.

¹⁶³ DE PISAN, Christine. *Livre des faits et de bonnes moeurs du sage roi Charles V*, In *Anciens mémoires de Du Guesclin* [II] : traduit par le sieur Le Febvre. Paris : Foucault 1850. Dostupné na <http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=NUMM-36359&M=chemindefer>.

Základní panovnickou ctností je v knížecích zrcadlech biblicky (v Šalamounovi) zakotvená „moudrost“ („sagesse“), jež je jakousi souhrnnou vlastností, zahrnující v sobě rozvahu, spravedlnost i zbožnost. U Jeana Gersona je moudrost božím darem a požehnáním, a tedy z principu nezískatelná, k jejímu dosažení však může přispět četba správných autorů, jejíž seznam Gerson přikládá.¹⁶⁴ Přesvědčení o nutnosti brát si příklad z minulosti – zprostředkované literaturou – jež hraje podstatnou roli v motivaci Commynova textu, tak najdeme velmi silně i u Gersona, který kromě četby antických historiků (Tita Livie, Suetonia) navrhuje mimo jiné také předčítání z kronik u jídla.

Téma božího daru, spojeného s božím pověřením, se ostatně vrací u většiny autorů (Gerson, Guillebert de Lannoy, Pierre Salmon). Panovník je vůči Bohu v pozici závazku – o ctnosti musí usilovat nejen ke svému osobnímu povznesení a spáse, ale i proto, aby dostal své povinnosti vůči Bohu, který ho vyvolil ze své svobodné vůle a nikoli na základě zásluh.¹⁶⁵

Zatímco první knížecí zrcadla vycházela ve svých premisách z obecných zásad křesťanské morálky (panovník má být spravedlivý, usilovat o blaho poddaných, ochraňovat církve a pravou víru, starat se o mír) a za vzory jí sloužili bibličtí králové¹⁶⁶, na konci středověku se těžiště spisů začalo přesouvat z výhradně morální do politické oblasti a nad otázkou „jakými ctnostmi má panovník oplývat“ začala převažovat otázka „jak správně vládnout“. Texty se tak v této době začínají zaobírat nejen vlastnostmi panovníka samotného, ale i vlastnostmi správného rádce – protože schopnost vybrat si správné rádce patří ke ctnostem ideálního vladaře. Gerson především upozorňuje na špatné rádce, dvorské intrikány a lichotníky¹⁶⁷, jejichž působení může být mladý panovník vystaven, zvláště, vyrůstá-li, jak je zvykem, obklopen jinochy svého věku,¹⁶⁸ na podobné upozorňuje i Christina Pizánská.¹⁶⁹ Lichometníci spolu s vědomím vlastní urozenosti a budoucí moci mohou v mladém princovi vyvolat to nejobávanější: pýchu, proti níž vedou preceptoři lýtý boj.

Tak jako Christina Pisánská budovala své didaktické dílo na životopisu Karla V., Philippe de Commines se pokouší vytěžit ponaučení z vyprávění o Ludvíku XI. Jsou-li však „knížecí zrcadla“ spíše morálními teoriemi, Commines chce formulovat teorii politickou.

---

¹⁶⁴ VERGER, Jacques. „Ad prefulgium sapientie culmen prolem regis inclitam provehere“. L'initiation des dauphins de France à la sagesse politique selon Jean Gerson, IN Boutet, D. – Verger, J (eds): *Penser le pouvoir à la fin du Moyen âge*, op. cit., s. 427-440.

¹⁶⁵ Gersona parafrázuje Dora BELL. *L'idéal éthique de la royauté*, op. cit., s. 130.

¹⁶⁶ BLANCHARD, J. *Écriture et pouvoir à l'aube des temps modernes*, op. cit., s. 20.

¹⁶⁷ Věnoval jim samostatný spisek „Contre les fausses assertions des flatteurs“, IN

¹⁶⁸ Srov. VERGER, J. „Ad prefulgium sapientie culmen prolem regis inclitam provehere“. L'initiation des dauphins de France à la sagesse politique selon Jean Gerson, IN Boutet, D. – Verger, J (eds): *Penser le pouvoir à la fin du Moyen âge*, op. cit., s. 438.

¹⁶⁹ Viz KRYNEN, J. *Idéal du prince et pouvoir royal*, op. cit., s. 86.

Shoduje-li se s „knížecími zrcadly“ v mnohém (odsudek pýchy, moudrost a opatrnost jako hlavní požadavek), mnohé také vypouští a především si odpouští tradiční nábožensky motivované moralizování: je-li u Commyna stále přítomen Bůh jako soudce a jednající síla (odměňující a hlavně trestající ještě na zemi), zcela zde chybí mystika božího vyvolení a závazku – vladaři jsou ostatně (to zdůrazňuje několikrát) „lidé jako my“ (*des hommes comme nous*)¹⁷⁰. Commynes rovněž vypouští patriarchální obraz krále – otce lidu a zcela cizí mu je požadavek velkoleposti a okázalé reprezentace, nad níž se u Karla V. rozplývá Christina Pisánská.¹⁷¹

Kromě sdílených hodnot má však Commynes s „knížecími zrcadly“ společnou i jednu systémovou záležitost: přesvědčení, že znalosti „zlepšují“ člověka¹⁷² a víru v užitečnost četby a exemplaritu příběhu. „*V jedné knize*“, píše Commynes, „*uvidíme za tři měsíce víc, než by vidělo na vlastní oči dvacet mužů, kteří by žili jeden po druhém.*“¹⁷³ „Zrcadla“ se předhánějí v doporučování dějinných vzorů (biblických králů, antických hrdinů, svatých francouzských králů) a v propagování historické četby (Tita Livia, Suetonia či u Christiny Pizánské Valeria Maxima¹⁷⁴), Commynes nachází – a nabízí – poučení ve své současnosti. Vezmeme-li navíc v potaz několikrát Commynem opakované prohlášení o užitečnosti jeho spisu pro „mladého vladaře“ (*quelque jeune prince*)¹⁷⁵, spřízněnost s „knížecími zrcadly“ je evidentní. Commynes má podobné cíle jako „zrcadla“, nezůstává však ve svazujících hranicích žánru s příliš literárními inspiračními zdroji. Nechává se jím však ovlivnit a absorbuje jej do vlastního, nového a mnohostranného žánru, jež vytváří.

¹⁷⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 40.

¹⁷¹ KRYNEN, J. *Idéal du prince et pouvoir royal*, op. cit., s. 130.

¹⁷² Alespoň pokud je dobrý už od přirozenosti. „Špatnému“ člověku mohou velké znalosti charakter ještě zhoršit: „*Neboť panovník či jiný člověk jakéhokoli stavu, má-li na svém místě moc nad ostatními, bude lepší či horší, bude-li vzdělaný, sečtělý a zkušený, neboť špatné to činí horšími a dobré lepšími*“ („*Car un prince ou homme, de quelque estat que ce soit, aiant force et auctorité la ou il demeure et par dessus les aultres, s'il est lettré et qu'il ait veu et leu, cela l'amendra ou l'empirera; car les mauvais empirent a beaucoup sçavoir et les bons en amendent.*“) COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 274.

¹⁷³ „...*plus se voit des choses en ung seul livre em trois moys que ne sçauoient veoir a l'ueil vint hommes de rens, vivans l'un après l'autre encores.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 226.

¹⁷⁴ KRYNEN, J. *Idéal du prince et pouvoir royal*, op. cit., s. 95.

¹⁷⁵ Na nezbytnost správné výchovy mladého vladaře již od dětství Commynes také naráží : COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 228.

2.2 Literární prostředky ve službách politické doktríny

2.2.1 „Zprávy z první ruky“: prostředky autentifikace narace

„Takových případů jsem viděl mnoho na vlastní oči, a nemluví z doslechu.“¹⁷⁶ Očitá, bezprostřední zkušenost vyprávěného je zdůrazněna na mnoha místech *Memoárů*. Commynes totiž svůj záznam koncipuje jako svědectví: Angelu Catovi, jak píše v prologu, nabízí „co jsem viděl a poznal z činů krále Ludvíka XI.“¹⁷⁷ A jaké svědectví je cennější než očitě? Očité svědectví nemůže být už ze své definice nepravdou: uvěříme-li svědkovi, nezbyvá, než uvěřit také jeho tvrzení. Ale i spokojit se s parciálností jeho pohledu. I ji ostatně Commynes sám připomene: když třeba píše o bitvě u Montlhéry, neopomene relativizovat poznámku o bojechtivosti burgundských šiků vsuvkou „soudě podle toho mála, co jsem viděl.“¹⁷⁸ Informace tak dostává pro čtenáře závorku pohledu vypravěče, zároveň však svěžest a důraz prožité zkušenosti.

Způsob vyprávění se nicméně mění: s vyprávěním v ich-formě, jež převažuje a jež bychom mohli nazvat „memoárovou perspektivou“ se střídá „kronikářská perspektiva“, kde vševědoucí vypravěč rekapituluje dějinné události. Jejich přesné rozlišení je obtížné, zvláště proto, že role vypravěče se často a neomezeně proměňuje: z vypravěče – účastníka vyprávěného (homodiegetického vypravěče) se stává vypravěč děje se nezúčastnivší a vše pouze „z vnějšku“ komentující (heterodiegetický vypravěč). Místy se ich-forma neobjeví hned na několika stranách a přesto text vzbuzuje dojem přítomnosti vypravěče - pozorovatele. V zásadě je jediným možným klíčem „rychlost“ narace: v „memoárové perspektivě“ se dění odvíjí po dnech, nebo i kratších časových úsecích: „Poté, co s těmi lidmi chvíli mluvil, vyslechl mši, nechal prostřít ve své komnatě a všechny je pozval, aby s ním poobědvali.“¹⁷⁹

„Kronikářská perspektiva“ je naopak uplatněna v pasážích, kde je nutné zrychleně shrnout sled událostí, na který chce Commynes navázat (na příklad vyprávění o událostech v Anglii, předcházející Commynově misi do Calais), nebo jimž nebyl přítomen a jež nejsou tematicky prvořadé. Například po detailním vyprávění o uzavření mírové smlouvy mezi králem a burgundským vévodou v Conflans Commynes, v té době ještě ve službách vévody, sleduje

¹⁷⁶ „J'ai vu beaucoup d'exemples de ceste matiere à l'œil, et ne parle pas par ouï dire.“ COMMYNES, P. *Mémoires*, Livres I-III, op. cit., s. 166. „

¹⁷⁷ „...ce que j'ai sceu et cogneu des faictz du roy Loys unziesme...“ Ibidem, s. 40.

¹⁷⁸ „et de ce petit que j'ay veu...“ Ibidem, s. 70.

¹⁷⁹ „Après avoir une piece parlé aux dessusdits, il oyt la messe, et puis feit mettre la table en sa chambre et les fist tous disner avec luy.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, s. 208.

v následující kapitole v naraci královo tažení, ač se ho pochopitelně nemohl účastnit – král totiž zůstává hlavní postavou. Narativní sled je však v této kapitole bez osobní zkušenosti značně rychlejší a homodiegetický vypravěč mizí.

V částech nazíraných „memoárovou perspektivou“ naopak Commynes na rozdíl od kronikářů neváhá použít osobní zájmeno „já“.¹⁸⁰ Neustále zmiňuje svou přítomnost (*présence*) po boku mocných v rozhodujících momentech (je přítomen výbuchům hněvu Karla Smělého, politickým rozhodnutím Ludvíka XI., které s ním král v *Memoárech* na několika místech i konzultuje, přijetí poselstev a setkáním, a konečně i králově smrti). Občas zmiňuje i konkrétní lokaci: při setkání v Picquigny sedí vedle krále, přijetí posla od konetábla ze Saint-Pol asistuje spolu s burgundským šlechticem panem z Contay ukryt za paravanem.¹⁸¹ Osobní přítomnost vypravěče implikuje i často používané sloveso *vidět* – vizualita, obsažená takto v naraci, funguje jako důkaz.

Explicitně vyslovená memorialistova přítomnost činí z pohledu vypravěče vyprávěné nepochybným: informace se nemohla zkreslit žádným přenosem. Často tedy prokazuje něco konkrétního: Commynes je přítomen něčím slovům (reprodukovaným v přímé řeči), přísaze a podobně.

Někdy je dokonce v důležité chvíli přítomen *pouze* Commynes: „*il n'y avoit que moy present*“ („*byl jsem u toho jen já*“). Tak například jen Commynes je svědkem výpovědi uvězněného Jacquese de Saint-Pol či údivu Ludvíka XI. ve chvíli, kdy otevírá listy s návrhy anglického krále.¹⁸² Zdůrazňuje tak exkluzivitu svého svědectví – je jediný, kdo je může poskytnout.

Na jiných místech Commynes odkazuje na informaci z jiných, nejlépe *jistých*, zdrojů, jež však jmenovitě uvádí jen někdy. Vždy se však snaží vzbudit dojem důvěryhodnosti zdroje, založené buď na charakteru svědka: „*A radili se, jak mi bylo řečeno jedním ctihodným mužem, jenž byl přítomen.*“¹⁸³, či opět na jeho očitosti: „*a nechci říct, jak [zemřel vévoda], neboť jsem tam nebyl, ale o jeho smrti mi vyprávěli ti, kteří ho viděli vláčet po zemi, a*

---

¹⁸⁰ V prvních knihách *Memoárů*, chronologicky odpovídajících období, kdy byl Commynes ještě ve službách vévody, převažuje „*my*“ (*nous*), odpovídající většinou při popisech tažení celému burgundskému vojsku, jindy skupině vévodových blízkých služebníků. S tím, jak se se vstupem do služeb Ludvíka XI. zvýšila Commynova pozice, stoupá i zastoupení „*je*“ (*je*) ve vyprávění a Commynes se z pozorovatele leckdy stává účastníkem, pověřeným jednotlivými úkoly, které zmiňuje.

¹⁸¹ *Ibidem*, s. 74.

¹⁸² *Ibidem*, s. 114.

¹⁸³ „*Et tindrent conseil, comme il m'a esté dict depuis par ung homme de bien qui estoit présent.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 96.

*nemohli mu přijít na pomoc, neboť byli zajati.*¹⁸⁴ Občas se Commynes odvolává na ostatní, kteří by mohli jeho svědectví potvrdit: „*Slyšel jsem to, stejně jako mnoho dalších.*“¹⁸⁵

Informace o zdroji není přítomná vždy (najdeme i pasáže, u nichž vzhledem ke znalosti detailů – přímá řeč a podobně – můžeme předpokládat přítomnost „pozorovatele“, ta však není výslovná, někdy dokonce Commynes předkládá jako danost fakt, jenž v uvedené době nemohl znát – například už v období, kdy pobýval u Karla Smělého, soustavně zmiňuje emotivní reakce na probíhající události - překvapení, radost a podobně – Ludvíka XI., s nímž tehdy nemohl přijít do styku). Je ale častá a můžeme ji interpretovat jako snahu těmito alespoň občasnými zmínkami „autentifikovat“ fabuli.

Dalším prostředkem budování vypravěčské autority je u Commyna znalost. Na prvním místě jeho několikrát, poprvé již v prologu zmiňovaná „znalost“ vládců. Ty, které nepoznal (Commynes píše *neviděl*) osobně, zná prostřednictvím jejich vyslanců, listů a pověření¹⁸⁶; o příslušnících anglické vládnoucí dynastie, které neznal, mu bylo vyprávěno Angličany na Burgundském dvoře – díky tomu, jak proklamuje, něco ví o každém z osmdesáti Yorků, kteří zahynuli ve válce růží.¹⁸⁷

Ani v průběhu vyprávění však neopomene poznamenat svou osobní znalost aktérů: dámu, jež pošle varovný list králi, Commynes nazve ženou „*již dobře znám, ale neuvedu její jméno, neboť ještě žije.*“¹⁸⁸ I v kapitole, v níž se věnuje Uhrám, o nichž nemohl mít informace jiné než z doslechu, zmíní Commynes své známosti, jež ho s vyprávěným, jakkoli vzdáleně, propojují: znal bratra ženy, do níž se zamiloval král Ladislav.¹⁸⁹

Ještě více, než znalost, je však každodenní blízkost, tzv. *résidence*, určitá intimita vztahu mezi Commynem a jeho pány, především Ludvíkem XI. Při vyprávění o událostech v Péronne Commynes zmiňuje svou volnost pohybu ve vévodových pokojích, kam mohl bez vyzvání vstoupit, prochází se s rozhořčeným vévodou po nočním táboře, je svědkem hnutí jeho mysli¹⁹⁰. S Ludvíkem XI. běžně jídá (mluví o „zvyku“¹⁹¹) a pokud v jeho komnatě

---

¹⁸⁴ „*Et ne veulx point parler de la maniere, pour ce que je n'y estoie point; mais m'a esté comté de la mort dudit duc par ceulx, qui le veirent porter par terre et ne le peurent secourir parce qu'ilz estoient prisonniers...*“

COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV- VI, op. cit., s. 198.

¹⁸⁵ „*Je l'ouy, si firent assés d'autres.*“ *Ibidem*, s. 146.

¹⁸⁶ „*...et de plusieurs dont je ne ay eu la veue, mais congnoissance par communication de luers ambassades, par lettres et par instructions...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 42.

¹⁸⁷ „*Et ainsi, de ma souvenance, sont mors en ses divisions d'Angleterre bien quatre vingtz hommes de la lignee royalle d'Angleterre, dont une partie j'ay congneu; des aultres m'a esté compté par les Angloys demourans avecques Monsr de Bourgogne...*“ *Ibidem*, s. 114.

¹⁸⁸ „*...une femme que je congnois bien (ne la nommeray point, pour ce qu'elle est vive)...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV- VI, op. cit., s. 36.

¹⁸⁹ *Ibidem*, s. 434.

¹⁹⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 244.

zrovna nepřespává¹⁹², je tím, kdo si může dovolit tam vstoupit, i když se král zrovna v ústraní modlí, aniž by automaticky vyvolal jeho hněv.¹⁹³ Král často Commynovi šeptá do ucha a v rekonvalescenci po svém záchvatu pověří péčí o sebe právě Commyna, protože „*se mu zdálo, že mu nikdo nerozumí tak dobře jako já.*“¹⁹⁴

Nesmíme se však nechat zmýlit: Commynes nevypráví o sobě, nepíše autobiografii. Důkazem budiž mlčení o veškerých podrobnostech jeho života, které nesouvisely s tématem – z *Memoárů* se nedozvíme nic o autorově mládí, nepadne ani zmínka o jeho majetkových nebo rodinných záležitostech, a jeho obtíží po smrti Ludvíka XI. se týká jen nejasná a stručná poznámka v prologu. Veškeré „já“ slouží ve vyprávění jen jako svědecký podpis, jako jeho autentifikace. Valorizuje-li Commynes sám sebe tím, že vypočítává jednání, jichž se účastnil, setkání panovníků, jimž byl přítomen, či zdůrazňuje-li své přímé osobní zkušenosti s množstvím panovníků, pak v sobě především valorizuje svědka. Ovšem ale i glosátora a toho, kdo z dějin vyvozuje lekci. Poskytuje-li Commynovi něco oprávnění k vlastnímu úsudku, je to jeho zkušenost: „*Leč mluvě prostě jako ten, kdo neoplývá moudrostí a znalostmi, ale má něco málo zkušenosti, nebylo by lepší pro něj i jiné vladaře i muže prostředního stavu, kteří žili pod žezlem těchto mocných a budou žít pod těmi, co vládou nyní, vybrat si v tom, co činí, střední cestu?*“¹⁹⁵ tak uvozuje závěrečné shrnutí a morální lekci, uzavírající šestou knihu (jež tehdy pravděpodobně měla být poslední) *Memoárů*.

2.2.2 Paměť a úvaha: možnosti autorského komentáře v narativním textu

Chceme-li, aby měl narativní text didaktickou funkci, tedy, aby z něj vyplývalo určité, autorem předem stanovené ponaučení, lze to učinit dvěma způsoby. První z nich je odbočka (digrese) z narace, jíž můžeme explicitně vyjádřit názor na daný problém, související, ať už úzce či volněji, s vyprávěným. Druhá cesta je implicitní – fabuli vystavíme tak, aby prokázala, že jednání, před nímž chceme varovat, vede ke špatnému, to, co chceme propagovat, naopak ke zdárnému konci. Tento způsob fabulace – „moralizování na příkladech“ prochází celými dějinami literatury a především v literatuře pro mládež, ale i v různých populárně naučných lidově psychologizujících příručkách je častý i dnes.

---

¹⁹¹ „*Je disnay avecquesluy comme j'avoys acoustumé...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV- VI, op. cit., s., s. 220.

¹⁹² Viz *ibidem*, s. 356.

¹⁹³ *Ibidem*, s. 84.

¹⁹⁴ „*...luy sembloit que nul ne l'entendoit si bien que moy...*“ *Ibidem*, s. 366.

¹⁹⁵ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 442.

Commynes využívá obě cesty vrchovatě. Digresi, jež je pro Commyna typická, její druhy a jejich užití v Memoárech analyzovala velmi podrobně Jeanne Demersová, já bych zde chtěla zmínit a částečně rozebrat i onen druhý způsob.

Digresi lze definovat¹⁹⁶ jako jakýkoli jazykový útvar (slovo, slovní spojení, větu, textový oddíl), jenž narušuje kauzálně-chronologický sled narace. Může být čistě explikativní: „*car telle estoit l'usage de ceste maison*“ („neboť takový byl zvyk na tomto dvoře“)¹⁹⁷, „*car telle estoit sa faison quand il estoit troublé*“ („neboť takto jednával, když byl rozrušený“)¹⁹⁸, někdy je však již v pouhé explikaci obsažen autorský postulát: „*car peu de chose y a secrete en ce monde*“ („neboť máloco je na tomto světě tajné“).¹⁹⁹ Pro nás je zajímavá taková digrese, jež vnáší do narace subjektivitu. Demersová ji nazývá „procédé subjectivisant“ – subjektivizující proces. Jako taková může ovšem jako jazykově-literární útvar nabývat mnoha podob – může mít formu jediného slova (například takzvaného „slova-soudu“ – „mot-jugement“), citově zabarveného adjektiva, či eufemismu nebo ironického přívlastku), závorek, větné části uvozené takzvanými „aguilles“ – spojkami umožňujícími přechod od narace k digresi, jako *neboť* (*car*), *nicméně* (*toutefois*), *ale* (*mais*).²⁰⁰ Jindy je digrese rozsáhlou pasáží, jež může, ale nemusí být explicitně uvozena: „*il me semble bon a dire que*“ („zdá se mi vhodné poznamenat“)²⁰¹ a uzavřena: „*je čas, a bych se vrátil k tématu*.“²⁰²

Právě v digresivních kapitolách Commynes postuluje svůj „politický program“ – celá digresivní kapitola je tak věnována nutné obezřetnosti, jiná nebezpečí panovnických setkání, další přesvědčení o politické rovnováze, panující na světě z boží vůle nebo potřeby, svolávat generální stavy. Počet digresivních kapitol je logicky vyšší v páté a šesté knize, jež tak shrnují zamýšlený celek *Memoárů*. Naopak v „italských“ závěrečných knihách se zcela nenarrativní kapitoly nevyskytují, jakkoli i zde najdeme tendenci k abstrakci od vyprávěného.

Poměrně často má shrnutí digrese ráz omluvy – Commynes vysvětluje a omlouvá, proč se u rozvíjeného tématu tak „zdržel.“ Modelový čtenář tedy očekává vyprávění – Commynes si, jak ohlašuje v úvodu, „vzpomíná“. Naopak jakákoli didaktická intence není ohlášena a v úvodu jakkoli podložena, do textu tedy proniká jaksí „mimoděk“.

¹⁹⁶ Demersová se opírá o definice literárních teoretiků jako Jean Genette, Émile Benveniste či Tzvetan Todorov. Srov DEMERS, J. *Commynes Mémoires*, op. cit., s. 88.

¹⁹⁷ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 234.

¹⁹⁸ *Ibidem*, s. 244.

¹⁹⁹ *Ibidem*, s. 242.

²⁰⁰ DEMERS, J. *Commynes Mémoires*, op. cit., s. 120.

²⁰¹ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 180.

²⁰² „*et est temps que je retourne au myen*.“ *Ibidem*, s. 116.

2.2.3 Exempla

Velmi časté je u Commyna propojení teoretického postulátu a exemplárního vloženého příběhu. Příběhy, jimiž své premisy ilustruje, neohlašuje vždy dopředu, ale takřka vždy shrnuje: „*tuhle epizodu jsem vyprávěl, abych ukázal, že takové krutosti a takové zlo nezůstanou nepotrestány*“ („*je n'ai compté cecy que pour monstrier que de telles cruaultez et telz maux ne demeurent point impugnis*“) ²⁰³. Z příběhu tak vyplývá ponaučení, nebo dokonce i přímo formulovaná rada: „*mluvím o tom tak dlouze, abych ukázal, že chceme-li podniknout tak velkou věc, musíme ji dobře rozvážit a poradit se o ní, abychom mohli zvolit nejlepší cestu*“ („*je ditz ces chouses au long pour monstrier que, au commencement que on veult entreprendre une si grant chouse, que on la doyt bien consulter et debatre afin de pouvoir choisir le meilleur parti...*“) ²⁰⁴. Příběhy tak nabývají rázu a funkce exempl.

Exempla, definovaná jako krátké prozaické vyprávění, demonstrující příkladné chování či nepřipustné jednání, mají kořeny již v antice ²⁰⁵ a později často tvořila součást kázání. Charakteristický je pro ně morální obsah, částečně daný původně náboženským kontextem, který však postupně přestává být nutný – u Commyna se tak exempla netýkají jen morálky, ale i „praktických“ záležitostí politiky a diplomacie. Exempla jsou zkrátka „exemples“, příklady ²⁰⁶, jež nejen ilustrují, ale přímo dokládají autorovy premisy. Jejich autorita je dána pro středověkou mentalitu charakteristickým přesvědčením o argumentační funkci dějin (viz 2.1.3). To, co lze doložit příkladem z Bible či z dějin ²⁰⁷, je nezpochybnitelné.

I zde však platí, že didaktičnost musí být „nenápadná“ ²⁰⁸. Jakkoli Commynes exemplární příběhy nepochybně začleňuje, v jedné z kapitol to dokonce přímo popírá, když se ve druhé osobě obrací na Angela Cata a omlouvá se: „*Nedodržuji v psaní stejný řád jako historikové, ani nejmenuji roky a přesnou dobu, kdy se události odehrály, a ani Vám nedávám*

²⁰³ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 16.

²⁰⁴ *Ibidem*, s. 223.

²⁰⁵ *Slovník literární teorie*, Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 103.

²⁰⁶ Commynes sám užívá pojmu „exemple“ – příběh vévody z Warwicku shrnuje konstatováním, že jde o „bel exemple“ („krásný příklad“) toho, jak dopadnou ti, kdo se nebojí svých nepřátel. COMMYNES, P. *Mémoires*, Livres I-III, op. cit., s. 336.

²⁰⁷ Argumentování Biblí bylo ve středověku obvyklé; pro Commyna je ale typické, že příběhy z Bible a ze své současnosti či nedávné minulosti staví co do argumentační hodnoty na stejnou úroveň: „...*to můžete vidět na králích jmenovaný ch v Bibli a na tom, co se před několika málo lety odehrálo v Anglii a Burgundsku a jinde*.“ („...*comme vous pouvez veoir par ces roys nommez en Bible, et par ce que, puis peu d'anees, en avez veu en ceste Angleterre et en ceste maison de Bourgogne et aultres lieux...*“) *Ibidem*, s. 114.

²⁰⁸ Joël Blanchard vidí v Commynovi pragmatika, který hodnotí vyprávěné, avšak teoretizování odmítá. Nevytváří však teorie de fakto? Srov. BLANCHARD, Joël. *Nouvelle histoire, nouveaux publics: les mémoires à la fin du Moyen âge*, In GENET, Jean-Philippe. *L'Histoire et les nouveaux publics dans l'Europe médiévale (XIIIe-Xve siècle)*. Paris 1997, s. 41-54., srov. rovněž BLANCHARD, Joël; Mühlentaler, Jean-Claude. *Écriture et pouvoir à l'aube des temps modernes*, Paris: Presses Universitaires Françaises 2002, s. 182-187.

uplynulé události za příklad, neboť by to bylo poučováním moudřejšího...“.²⁰⁹ Nápadné přitom je, že citování „příkladů“ patří v Commynově výčtu ke „způsobům historiků“ (rozuměj kronikářů), stejně jako uvádění přesného data. Commynes si je vědom toho, že exempla nepatří do pouhého „vzpomínání“ („*ce que j'ay veu et sceu*“), které proklamuje.

V zásadě lze v *Memoárech* najít exempla dvojího druhu: včleněná exempla mimo hlavní narativní linii, jimiž jsou dokládány předem postulované premisy. K takovým patří dlouhý výčet nepovedených setkání panovníků, jimiž Commynes dokládá své přesvědčení o nevhodnosti této formy diplomacie²¹⁰, či výčet božích trestů, udělených různým evropským vládcům za jejich poklesky ve dvacáté kapitole páté knihy.²¹¹ Druhým typem jsou exempla, jež nejsou uzavřenou digresí sama o sobě: patří k narativní linii a teprve dodatečně, v závěru, je z nich vyvozeno poučení. K prvnímu typu patří i některé geografické odbočky – například sedmá kapitola první knihy²¹², začleňující poněkud neorganicky do kontextu vyprávění o francouzsko-burgundském konfliktu předcházející události v Anglii, má spíše moralizující než kauzální funkci – ilustruje nebezpečí frakcí a opozic, ohrožujících nejen zrovna vládnoucího panovníka, ale celou zemi.

U druhého typu exemplů je problematická jejich delimitace, vzhledem k tomu, že kauzálně a chronologicky jsou součástí hlavní narativní linie.²¹³ Rozlišitelný útvar z nich však dělá jejich uvození v pásmu vypravěče: například poněkud nezvládnuté setkání Ludvíka XI. a Karla Smělého u Conflans²¹⁴ uvádí Commynes odkazem k předcházející digresi o nutnosti dobře rozvážit, kdo bude vést jednání: „*Jelikož jsem výše dlouze mluvil o nebezpečích, jež s sebou nesou tato vyjednávání, a že vládci musí vše rozumně rozvážit a dobře znát lidi, kteří je vedou, a především ty, kteří se nezdaří nejdůležitější, nyní se ukáže, co mně přimělo rozvíjet toto téma tak obsáhle.*“²¹⁵

---

²⁰⁹ „*Je ne garde point l'ordre d'escrire que font les historiens, ni nomme les années en quelles, ny proprement le temps que les chouses sont advenus, ni ne vous allegue des histoires passées pour exemples, car vous en scavez assés, et seroit parlé latin devant les Cordeliers...*“ COMMYNES, *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 316.

²¹⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 234-242.

²¹¹ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 298.

²¹² COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 112-116.

²¹³ Nad tím, zda popis událostí předchází či následuje úvaze, a zda vlastně celá narace netvoří jen ilustraci „ponaučení“ již váhal Joachim Ehlers. Srov. EHLERS, Joachim. Philippe de Commynes und die Fürsten dieser Welt, In: *Les princes et l'histoire du XIVe au XVIIIe siècle. Actes du colloque organisé par Université de Versailles – Sainte Quentin et l'Institut Historique Allemand, Paris/Versailles, 13-16 mars 1996.* (dir. Chantal Grell, Werner Paravicini, Jürgen Voss), Bonn:Bouvier 1998., s. 221-229.

²¹⁴ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 156.

²¹⁵ *Pour ce que icy dessus j'ay beaucoup parlé des dangiers qui sont en ces traictés, et que les princes y doivent bien estre saiges et bien congnoistre quelz gens les menent, et par especial celui qui n'a pas le plus apparant du jeu, maintenant s'entendra qui m'a meu de tenir si long compte de ceste matiere.* Ibidem, s. 152.

Z pozice vypravěče znalého vývoje událostí si Commynes může dovolit anticipovat tento vývoj: „*et c'est ce qui arriva a la fin des fins.*“²¹⁶ Vypravěč je tak zároveň prorokem – to co předvídá, je následujícím vyprávěním potvrzeno.

Kromě těchto v zásadě tradičních a explicitních možností autorského komentáře v naraci najdeme u Commyna i velmi rafinované způsoby literární manipulace, týkající se především uvedeného „metaexempla“. Celý průběh konfliktu mezi Ludvíkem XI. a Karlem Smělým je například nazírán z perspektivy krále: jakkoli Commynes doprovázel Karla Smělého, na několika místech uvádí Commynes Ludvíka XI. coby zdroj svých vědomostí²¹⁷ – setkáváme se zde tedy (anticipovaně) s králem-důvěrníkem, vzpomínajícím na uplynulé události a svěřující ex post své tehdejší myšlenkové pochody.

Král je také ukazován v podstatně „lepší světlo“ než vévoda, především v průběhu vzájemných setkání. Ludvík je především tím, kdo se ocitá v *nebezpečí*: jednak jako zástupce svého království: „*Chápu, že mnohým by se mohlo zdát, že se král příliš ponižoval, ale moudří pochopí z mých předchozích slov, že toto království by bylo bývalo ve velkém nebezpečí, kdyby ho Bůh neochránil tím, že přiměl krále zvolit cestu moudrosti.*“²¹⁸ Ale i zcela osobně a konkrétně, jako třeba v Péronne: „*Byl [vévoda] na krále hrozně rozněvaný a velice mu vyhrožoval, a opravdu si myslím, že kdyby v tuto chvíli ti, na které se obracel, byli hotovi ho podpořit nebo mu poradit, aby králi přichystal nějaký nepěkný úděl, byl by to udělal, přinejmenším by ho zavřel do té veliké věže.*“²¹⁹, či již dříve v době Války o veřejné blaho, kdy je král v Commynově podání dokonce nucen uvažovat o útěku z království v případě, že by Liga dobyla Paříž.²²⁰ Výslovným zdůrazněním nebezpečí je budováno napětí a čtenář je manipulován k sympatizování s postavou, jež je v ohrožení, tj. s králem. Modelový čtenář tak není pouze přesvědčován, ale i citově získáván.

---

²¹⁶ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 21.

²¹⁷ Například o znovudobytí Normandie Ludvíkem XI. v roce 1465 Commynes píše „*Je ne sçay de ces choses que ce qu'il m'en a compté car je n'estoie point sur les lieux.*“ („o těchto událostech vím jen tolik, co mi vyprávěl, neboť na místě jsem nebyl.“) COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 164. Jean Dufournet dokonce vysvětluje některé nesrovnalosti v textu „spolehnutím se“ autora na informace od krále – Commynes tak měl nekriticky převzít královo vysvětlení, že v průběhu setkání v Péronnes „zapomněl“ na poselstvo odeslané do Liège. Viz DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 219.

²¹⁸ „*Je croy que a plusieurs pourroit sembler que le Roy se humilioit trop mais les saiges pourroient bien juger par mes parolles precedantes que ce royaume estoit en grand dangier si Dieu n'y eust mis la main lequel dispousa lesens de nostre Roy à eslire saige parti.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 68.

²¹⁹ „*Et estoit terriblement meu contre le Roy et le menassoit fort; et croy veritablement qui si a ceste heure il eust trouvé ceulx a qui il s'adessoit près a le conforter ou conseiller de faire au Roy une tres mauvaise compaignee, qu'il eust esté fait; et pour le moins il eust esté mys en ceste grosse tour.*“ *Ibidem*, s. 232.

²²⁰ Azyl by údajně hledal v Miláně na dvoře Sforzů. Viz *ibidem*, s. 118.

Oba muži jsou stavěni do kontrastu, který však nikde není explicitně reflektován. Jejich kontrastivní příběhy tak tvoří jakési „metaexemplum,“²²¹ prostupující celými prvními šesti knihami *Memoáry*, a uzavřené digresivními kapitolami, rekapitulujícími a hodnotícími obě osobnosti. Především Karel Smělý funguje jako negativní vzor.²²² V kapitolách věnovaných jeho pádu (porážkám u Gransonu, Moratu a Nancy) je patrná fatalistická rétorika - Commynes několikrát předpovídá blížící se konec: „*Ale vévoda nechtěl nic slyšet, a už se řítí do neštěstí.*“²²³ Vévodovi je několikrát nabídnuta rada, kterou však odmítá, a právě proto následuje debakl, barvitě ilustrovaný líčením drancování poraženého burgundského tábora a absurdním osudem cenností (jako krásného vévodova diamantu)²²⁴ v rukou švýcarských horalů, kteří nejsou schopni rozpoznat jejich cenu. Syžet je zpracován tak, aby vše poukazovalo na zkázonosnost vévodovy „umíněnosti“ („obstination“) a odmítání rady, potažmo pýchu, kterou Commynes Karlu Smělému vyčítá.²²⁵ Vévodovy porážky jsou dílem Boha, jenž takto nehodné vládce trestá: „*Bůh vnukne vládcům takto přehnané ambice, když se mu zlíbí změnit jejich osud.*“²²⁶ Porážka u Moratu Commynovi rovněž slouží jako odrazový můstek k formulování rady, co dělat v případě zdrcující porážky.²²⁷ Devátá kapitola čtvrté knihy, navazující na vévodovu smrt u Nancy, pak tvoří určité résumé premis již naznačených v naraci.

Jako didaktický text jsou tedy *Memoáry* velmi rafinované: na jednu stranu se „nevinně“ prohlašují za „pouhé“ vzpomínky, na druhou stranu však zcela otevřeně nabízejí „poučení“ a využívají celé škály argumentačních postupů. Modelový čtenář je tak získáván pro Commynem prosazované názory velmi nenásilnou formou a to postupně v průběhu celého díla.

²²¹ „Diptychu“ dvou modelových postav, zakládajících strukturu *Memoáry* si všímá v jedné ze svých studií Jean Dufournet. DUFOURNET, J. *La destruction des mythes dans les Mémoires de Philippe de Commynes*. Genève, 1966, s. 79-148.

²²² Aniž by ho odsuzoval celkově, Commynes neustále poukazuje na vévodovu pýchu a „přehnané ambice“ (*ambition démesurée*). Karel je vyličen jako excesivní cholerik, schopný „onemocnět hněvem“ z prohrané bitvy. Jeho portrét u Commyna především ostře kontrastuje se zobrazením vévody u burgundských kronikářů (Chastelain, Molinet, De la Marche...), jež je naopak zcela oslavné. Karel bývá vyobrazěn jako rytířský hrdina a chrabrý válečník, ale i – v intencích obvyklého středověkého ideálu vladaře – jako zbožný a spravedlivý panovník. Ke srovnání viz DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 281-283.

²²³ „*A rien ne voulut ledit duc entendre et ja le conduisoit son malheur.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 136.

²²⁴ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 152.

²²⁵ Srov. *ibidem*, s. 171.

²²⁶ „...*mais Dieu prepare telz vouloirs extraordinaires aux princes, quant il luy plaist muer leur fortune.*“ *Ibidem*, s. 176.

²²⁷ Commynes poskytuje rady hodné terapeuta – v první řadě je podle něj vhodné obrátit se k Bohu, neškodí však také postěžovat si dobrému příteli („amy privé“) a neskryvat bolest. „...*en ce cas et en semblables, le premier refuge est soy retourner a Dieu (...). Après cela, fait grand bien de parler a quelques amys privez et hardiment plaindre ses douleurs, et n'avoir point de honte de monstrier sa douleur devant l'especial amy (...)*“ *Ibidem*, s. 170.

3. *Memoáry jako zrcadlo měnících se hodnot středověké společnosti*

3.1 Základní linie Commynova politického myšlení

3.1.1 Jednota a pluralita v rozhodování

Podíváme-li se podrobněji na premisy, které se Philippe de Commynes pokouší prosadit digresemi a exemply, shledáme, že Commynovo „učení“ se týká především praktické oblasti politického „provozu“, i když je založeno na morálním přesvědčení. Commynes v zásadě odpovídá podobně jako knížecí zrcadla na otázku „jak vládnout“, ale na rozdíl od nich z defenzivní pozice – ve světě opozic, povstání a válek již není prvořadé vědět, jak vládnout nejlépe ale především, jak minimalizovat riziko porážky. I přesto se však panovníkovo úsilí o sebevylepšení netýká jen jeho samého, ale i poddaných, jejichž štěstí podle Commyna záleží na panovníkově osobnosti a schopnostech.²²⁸

Vzhledem k neadresnosti rad a převažující implicitní formě didaktické složky se však ponaučení nemusí vztahovat, jako u knížecích zrcadel, jen na panovníka, ale i na jiné sociální skupiny – vzhledem k časté tematice města (především příběhy Liège a Gentu, lavírujících mezi králem a vévodou) si „své“ najdou představitelé měst; Commynes se obrací i na dvořany („lidi ode dvora“)²²⁹ a v části, věnované tzv. Válce o veřejné blaho Commynes svým glosováním počinů šlechty sdružené v protikrálovské lize nepřímou poskytuje radu těm, kteří by se ocitli v podobné koalici.

Právě v této části se objevuje a několikrát vrací jedno z nejvýznamnějších Commynových témat – nutnost jednoty. Commynes je přesvědčen o nezbytnosti jednotného velení, ať už se jedná o vojenské tažení či o politické rozhodování. Rozhodně neplatí „více hlav více ví“, ale spíš „čím více hlav, tím větší nebezpečí neshod.“ Podle Commyna je „*takřka nemožné, aby vícero mocných stejného stavu spolu delší dobu udržovalo přátelství*,“²³⁰ nemají-li „nad sebou vůdce“ (*chief par dessus de tous*), navíc se „*polovina času*

²²⁸ Jak Commynes zopakuje několikrát, není většího neštěstí pro poddané, než špatný (*mauvais*) panovník. Viz např. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 229. Srov také BOURILLY, V. L. Les idées politiques de Commynes. IN: *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, Tome 1, 1899, s. 97.

²²⁹ Viz pozn. 143.

²³⁰ „*Et si presque impossible que beaucoup de personnaiges ensembles et de sembleble estat se puissent longtemps entretenir....*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 166.

ztratí, než se dohodnou“.²³¹ Proto je jeden jediný vládce či vojevůdce vždy mocnější a schopnější než několik spojenců, i kdyby disponovali větší hotovostí.²³²

Vznik opozic a frakcí představuje pro panovníky a vládnoucí dynastie riziko až existenciální - Commynes je ilustruje anglickou Válkou růží. Je tedy třeba se jich vyvarovat²³³, ale zároveň podporovat jejich vznik v nepřátelském táboře. „Umění rozdělovat spojence“ je jednou z nejcennějších schopností politika a Ludvík v něm vynikal: „*avšak náš pán, král Ludvík, ovládal toto umění rozdělovat lidi lépe než kterýkoli jiný vládce, kterého jsem poznal, nešetřil ani penězi a majetky, ani úsilím, a to nejen pro pány, ale i pro služebníky.*“²³⁴

Jednota je tím spíš žádoucí, že není snadné jí dosáhnout. Konečné dohodě mezi byt' i pouhými dvěma osobami, kterým jde o stejný cíl, může zabránit nepředvídatelné hnutí myslí, antipatie nebo jiná emoce. Jako obtížná a nebezpečná tak Commynes prezentuje setkání dvou panovníků (*entrevues*) a doporučuje svěřit vzájemnou komunikaci, chtějí-li se panovníci dohodnout, raději do rukou prostředníků (k tomu více viz 4.2.1).

Požadavkem jednoty Commynes teoreticky zakotvuje monarchii jako nejlepší formu vlády – kromě boží delegace moci je tak ospravedlněna i logicky a prakticky. Dlužno však poznamenat, že *jednotná* vláda, má-li být úspěšná, musí být založena na názorové pluralitě: panovník by sice měl „*většinu svých záležitostí řídit sám*“,²³⁵ ale měl by také *naslouchat radám*, a teprve ve druhé fázi přistoupit k rozhodnutí. Že pohrdání radou, arogance a „umíněnost“ vedou ke špatnému konci, dokazuje Commynes velmi vehementně na již zmíněném exemplárním příběhu Karla Smělého (viz 2.2.3).

Rovněž generální stav²³⁶ neoslabují podle Commyna panovníkovu autoritu, ale naopak ji posilují.²³⁷ Commynes byl jejich horlivým zastáncem (popírání jejich oprávněnosti je podle něj „*zločin proti Bohu, králi a veřejnému zájmu*“²³⁸) a obdivovatelem anglického

---

²³¹ „...la moictié du temprs se perd avant qu'il y ait rien conclud ne accordé.“ *Ibidem*, s. 166.

²³² *Ibidem*.

²³³ „...panovníci a ti, kdo vládou, by se měli obávat, aby se v jejich rodu nevytvořila opoziční frakce, protože tady může vzplanout oheň, který zachvátí celou zemi.“ („...et doivent bien craindre les princes ou ceulx qui regnent aux grans seigneuries de laisser engendrer une faction dans leurs maisons, car de la ce feu court par la province.“) *Ibidem*, s. 114.

²³⁴ „mais le roy Loys, nostredit maistre, a myeulx sceu entendre cest art de separer les gens que nul aultre prince que j'ay jamais congneu, et n'espargna l'argent, ne ses bien, ne sa peine, et non point seulement envers les maistres, mais aussi bien envers les serviteurs.“ *Ibidem*, s. 175.

²³⁵ Tak to také dělali Commynem nejvíce vyzdvihovaní vládci – Ludvík IX., Mehmed II. a Matyáš Korvín. Srov. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 440.

²³⁶ Ke svolávání generálních stavů ve středověké Francii viz MARTIN, Hervé. *Mentalités médiévales II: Représentations collectives du XIe au XVIe siècle*, Paris: PUF 2001, s. 158-161.

²³⁷ BOURILLY, V. L. Les idées politiques de Commynes, op. cit., s. 104.

²³⁸ „crime envers Dieu et le Roy et la chose publique...“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 284.

parlamentarismu.²³⁹ Generální stavy poskytují panovníkovi souhlas s výběrem daní, bez něhož je toto vybírání aktem „tyranie a násilí“²⁴⁰. Fakt, že Ludvík XI. svolal generální stavy jedinkrát, a to ještě „*jen ty, o nichž věděl, že se mu nebudou protivit*“,²⁴¹ tvoří zápornou stranu jeho portrétu. Vysoké daně, které král vybíral, jsou pro Commyna neoddiskutovatelným hříchem, který bude nutno odpykat v očistci.²⁴²

3.1.2 Rady a rádci – duševní kapitál a jeho správa

„Moudrý člověk je v takové společnosti více než užitečný, a k nezaplacení, pokud se mu naslouchá.“²⁴³ Nezbytnost rady a rádců pro panovníka je ve středověkém myšlení hluboce zakořeněná.²⁴⁴ Zatímco však ještě Karel V. prohlašoval královskou radu (*Conseil*) za pojistku proti tyranii,²⁴⁵ a jiní autoři čtrnáctého století za jednu z „brzd“,²⁴⁶ omezujících královu moc, aby se nezvrhla v libovůli, Commynes ji prezentuje spíše jako instituci prakticky užitečnou. Protože vladaři se jako jiní lidé („lidství“ vládců ve smyslu sklonu k neřestem a chybování Commynes nepřestává zdůrazňovat²⁴⁷) dopouštějí omylů a mohou se nechat unést emocemi, potřebují konfrontaci s názory druhých. Vzdát se rady, pohrdat radou vede k nevyhnutelnému pádu, jako v již zmíněném případě burgundského vévody, jehož později podrobně rozpracovaný příběh je předem shrnut již v první knize: „*Poté, co se hrabě ze Charolais stal po nějaký čas vévodou burgundským a poté, co ho Štěstěna, či to, čemu se tak říká, vyzdvihla tak vysoko, jako nikoho z jeho rodu, a učinila ho tak velkým, že se nebál žádného vládce svého stavu, připustil Bůh jeho pád ve chvíli největší slávy a natolik ho připravil o rozum, že pohrdal jakýmkoli jiným názorem, než svým vlastním; a brzy nato nešťastně zemřel a s ním mnoho jeho lidí a poddaných, a jak vidíte, zruinoval svůj rod*.“²⁴⁸

²³⁹ Jean Dufournet vysvětluje toto Commynovo přesvědčení biograficky – psychologicky: Commynes měl pod dojmem relativního úpadku svého postavení na konci života zatoužit po tom, aby „rádci a ministři“ nezáviseli pouze panovníkově libovůli. Viz DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 69.

²⁴⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 282.

²⁴¹ „*mais n'y appella que gens nommez et qu'il pensoit qui ne contrediront pas a son vouloir*.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 294.

²⁴² COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 420.

²⁴³ „*Ung saige homme sert bien en une telle compaignee, mais que on le vueille croire, et on ne se pourroit trop achapter*.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 150.

²⁴⁴ KRYNEN, J. *Idéal du prince et du pouvoir royal*, op. cit., s. 144.

²⁴⁵ *Ibidem*, s. 145.

²⁴⁶ Dalšími „brzdami“ (*freins du roi*) jsou pak náboženství a spravedlnost. Srov. LEWIS, Peter. *La France à la fin du Moyen âge. La société politique*. Paris: Hachette 1977, s. 155.

²⁴⁷ Např. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 40 ;

²⁴⁸ „*Et depuis que ledit conte de Charroloys eut esté une piez duc de Bourgongne, et que la Fortune, ou ce que on y appelle, l'eust mis plus hault que ne fut jamais nul homme de sa maison, et si grand, qu'il ne craignoit nul*

Commynes přitom nerozlišuje mezi oficiální královskou radou (*Grand conseil*), která měla do značné míry kodifikovaný průběh a složení (žádoucí byla především účast králových příbuzných - tzv. *princes du sang* - a církevních a světských hodnostářů)²⁴⁹, a různými užšími radami, tajnými a soukromými konzultacemi, jež v *Memoárech* často vykresluje. Commynův rádce je ten, koho si panovník pro jeho moudrost a schopnosti sám vybírá a jemuž z téhož důvodu naslouchá, ale jehož si také musí dokázat získat. Vyjádření „k nezaplacení“ ([il] *ne se pourroit trop acheter*) není náhodné ani obrazné – rádce, lidi, které si panovník vybírá a které drží ve svém okolí, je třeba si „koupit“ – získat si je bohatými dary, úřady, ale i osobními pozornostmi a známkami přízně. Moudrý rádce je tak skutečným panovníkovým „bohatstvím“: „*Je to pro vladaře velký poklad, má-li ve svém okolí moudrého a sobě oddaného člověka, pokud mu věří a pokud mu tento smí říkat pravdu.*“²⁵⁰

Commynem prosazovaný „rádce“ je spíše než pouhým příslušníkem Rady (*conseiller*) služebníkem (*serviteur*), jenž je panovníkovi ve všem k dispozici a v případě potřeby se na různých misích stává jeho exponentem – vyslancem.²⁵¹ V ideálním případě je „služebník“ zároveň přítelem (*ami privez*), jemuž je možné se svěřit se zármutkem, což je nutné k psychické hygieně.²⁵²

Nestačí přitom rádce jeden, protože jednotlivec se může splést, i jde-li o moudrého a důvěryhodného muže: Commynes uvádí případ jinak vychvalovaného pana z Contay, jenž krutě a nesmyslně radí popravit všechny lutyšské zajatce, vévoda se však přikloní k názoru pana z Humbercourt, a zajatce dá naopak propustit, což se ukáže jako prozíravý tah.²⁵³

Panovníci jsou v neustálém nebezpečí, že se obklopí rádci špatnými: mnoho z nich je pod vlivem lichotníků, či takových, kteří jim vždy jen přitakávají ze strachu, aby se jim neznelíbili.²⁵⁴ Takoví špatní rádci jsou božím trestem – trestá-li Bůh zpychlého vladaře tím, že ho připraví o zdravý úsudek, tak, jak to Commynes rozvíjí u Karla Smělého, nechá ho zároveň odvrhnout „moudré lidi“ a způsobí, že „*k sobě vyzdvihne nové, nerozumné, omezené*

---

prince pareil de luy, Dieu le sousfrit cheoir en ceste gloire, et tant luy diminua le sens qu'il mesprisoit tout aultre conseil du monde sauf le sien seul; et aussitost il fina sa vie douloureusement, avecques grand nombre de ses gens et de ses subjectz, et desola sa maison comme vous voyez.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 150.

²⁴⁹ LEWIS, Peter. *La France à la fin du Moyen âge*, op. cit., s. 184.

²⁵⁰ „*C'est grand richesse a ung prince d'vaoir en sa compaignee ung saige homme et bien seur pour luy, et le croire, et que cestuy la ayt loy de luy dire la verité.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 338.

²⁵¹ K tomuto propojení též viz DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 67.

²⁵² COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 170.

²⁵³ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 144-146.

²⁵⁴ „*Et assez de foiz advient que ceulx qui les conseillent le font pour leur complaire ou pour ne leur oser contredire...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 182.

a zlé, kteří vždy schválí to, co říká.“²⁵⁵ V tomto bodě Commynův spis výrazně rezonuje s knížecími zrcadly, především se spisy Jeana Gersona, který proti „lichotníkům“ napsal dokonce krátký pamflet.²⁵⁶

Je evidentní, že přikládáním důležitosti rádci Commynes valorizuje sám sebe – v *Memoárech* je právě on často tím, s nímž Ludvík, často bezprostředně po důležité události a často pouze s ním, konzultuje svá rozhodnutí či pouhé dojmy. Commynes, jehož kvality a schopnosti jsou i při zdánlivé skromnosti „prostřednictvím lichotivých detailů“²⁵⁷ ukázány, tak podle Jeana Dufourneta tvoří třetí základní postavu *Memoárů* vedle Ludvíka XI. a Karla Smělého.²⁵⁸ Je-li pak Ludvík XI. v *Memoárech* vzorem moudrého panovníka a představuje-li vévoda negativní příklad nerozvážnosti a pýchy, je Commynova postava vzorem ideálního služebníka.

Zůstává-li politika v Commynově pojetí osobní záležitostí vládců²⁵⁹, měla by částečná delegace tíhy rozhodování na více osob vést k její profesionalizaci. Rozhodovací potenciál favorizovaného služebníka může být vysoký. Odpovědnost za radu totiž zůstává jejímu autorovi a rádce tak může nést díl zodpovědnosti za čin svého pána a dokonce se „za něj“ omlouvat. Commynes tak vkládá Jeanovi de Cossa, provensálskému senešalovi ve službách krále Reného, do úst omluvu, s níž se obrací na Ludvíka XI.: „*Pane, nedyte se, že můj pán, váš strýc pan král, nabídl vévodovi burgundskému učinit ho svým dědicem. Vícero lidí mu to poradilo, a především já sám, vzhledem k tomu, že vy, který jste synem jeho sestry a jeho vlastním synovcem, jste mu způsobil tolik příkoří...*“²⁶⁰

Commynes nicméně opakovaně haní „hloupé“ (ignorants) vládce, kteří za sebe nechávají jednat jiné a sami dávají přednost radovánkám.²⁶¹ Rady služebníků tvoří duševní kapitál, jímž panovník disponuje, a se kterým také musí umět zacházet, nejdůležitější je však jeho vlastní úsudek.

---

²⁵⁵ „...et en eslève de tous neufz, mal saiges, mal raisonnables, violans, qui luy complaisent a ce qu'il dict.“ *Ibidem*, s. 296.

²⁵⁶ VERGER, Jacques. „Ad prefulgium sapiencie culmen prolem regis inclitam provehere“. L'initiation des dauphins de France à la sagesse politique selon Jean Gerson, op. cit., s. 438.

²⁵⁷ DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 26.

²⁵⁸ *Ibidem*, s. 27.

²⁵⁹ *Ibidem*, s. 20.

²⁶⁰ „Sire, ne vous esmerveillés pas si mon maistre, le roy vostre oncle, a offert au duc de Bourgongne le faire son heritier, car il s'en est trouvé conseillé par serviteurs, et par especial par moy, veu que vous, qui estes filz de sa seur et son propre nepveu, luy avez faictz les tors si grands...“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 150.

²⁶¹ Srov. např. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 227.

3.1.3 Obezřetnost jako ctnost

Jak už jsem zmínila, je požadavek moudrosti (*sagesse*) jako základní vlastnosti panovníka dalším styčným bodem mezi Commynovým spisem a knížecími zrcadly, potažmo celou středověkou tradicí panovnického ideálu (viz 2.1.3). Moudrost – a moudří – jsou u Commyna božím darem²⁶² a její odnětí božím trestem – vévoda špatně skončil, protože „*sešel z cesty moudrosti*“ („*laissa le parti de la sagesse*“).²⁶³

U Commyna je však moudrost spojena s něčím novým – s opatrností, hraničící někdy až s podezíravostí. Obezřetnost se nerovná moudrosti, moudrost však k obezřetnosti vede. Podezíravost je totiž nutná ve světě, který Commynes líčí jako plný intrik a podvodů.²⁶⁴ Být podezíravý není hanba („*n'est pas honte d'estre soupçonneux...*“²⁶⁵), ale naopak známka pokory. Ludvík je „*od přírody bojácný*“ („*craintif par nature*“²⁶⁶), avšak není to paralyzující, nežádoucí strach, nýbrž naopak strach aktivizující, „*správný*“²⁶⁷; strach – hnací motor politiky. Je to právě „moudrý“ a žádoucí strach, co vede Ludvíka k tomu, aby se neustále informoval o svých politických protivnících a stále bojoval o kontakty a „*intelligences*“.²⁶⁸ Strach je zároveň mocná zbraň i oprávněný prostředek moci (*držet sousedy a nepřátele ve strachu* je cílem zahraniční politiky), je jím zajištěn mír a stabilita.²⁶⁹

Opatrnost, prozíravost a pokora tak v Commynově hodnotovém systému stojí vysoko nad hrdostí, kterou neuznává. Hrdost se naopak může stát překážkou rozumnému jednání – například umět včas utéct je podle Commyna dosti vzácné: „*za svého života jsem viděl jen málo lidí, kteří uměli včas utéct*.“²⁷⁰ Útěk přitom není nijak negativně konotován, na rozdíl od „útrpného“ a nerozumného setrvávání na místě.

Zajímavé je přitom srovnání hodnocení podezřívavosti u Commyna a George Chastelaina. Zatímco pro Commyna je naivita Eduarda IV., s níž se nechá podvést svými služebníky markýzem z Montagu a arcibiskupem z Yorku, kteří odpřísáhli, že mu budou

²⁶² V konfliktech Bůh „naděluje“ moudré té straně, již chce podpořit. Srov. COMMYNES P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 346.

²⁶³ *Ibidem.*, s. 134.

²⁶⁴ Srov. např. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 96.

²⁶⁵ *Ibidem.*, s. 330.

²⁶⁶ *Ibidem.*, s. 134.

²⁶⁷ O „správném“ a „špatném“ strachu v *Memoárech* Philippa de Commynes se šířeji rozepisuje Joël Blanchard: BLANCHARD, J. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 60.

²⁶⁸ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 134.

²⁶⁹ V deváté kapitole šesté knihy, shrnuje Commynes zahraničně-politické úspěchy Ludvíka XI. – dokázal pacifikovat všechny své dřívější nepřátele. Jako výraz dokonalého podrobení dřívějších protivníků zde Commynes často operuje s pojmem strachu (*crainte*). Srov. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, s. 398.

²⁷⁰ „...mais j'ay peu veu de gens en ma vie qui saichent fuyr a temps, ce cy, ne ailleurs.“ *Ibidem.*, s. 104.

věrně sloužit i proti svému bratru hraběti z Warwicku, ale pak ve vhodné chvíli zradili,²⁷¹ neodpuštělná, Chastelain v ní nalézá známku Eduardovy velkodušnosti.²⁷² Uvedená Commynova zmínka o tom, že „podezíravost není hanebná“ tedy není náhodná: v jeho době ještě pragmatismus, který by umožňoval a dokonce valorizoval podezíravost oproti dosud vžitým hodnotám rytířského kódu, nebyl zcela rozšířený. V Commynově optice se Chastelainova představa obrací naruby: hanebné není podezírat, ale naopak nepředvídat, a stydět (u Commyna dokonce „červenat“) by se měl ten, kdo se nechá podvést: „*A jakou omluvu by mohl nalézt pro to, že vlastní chybou utrpěl takovou ránu, než « nečekal jsem, že se to stane »? Za takovou výmluvu by se měl vladař od jistého věku pořádně červenat, protože taková výmluva nestojí za nic. Je to pěkný příklad pro vládcy, kteří se nikdy nebáli svých nepřátel a nepodezírali je, protože to považují za hanebné...*“²⁷³ Opatrnost tedy spočívá v předvídavosti – schopnosti představit si možné negativní následky situací a nedopustit je. Předvídavost může být i kuriózní (například, když se Ludvík bojí pozvat Eduarda IV. do Paříže ke společným radovánkám, protože vzhledem ke své známé náklonnosti k dámám by se tam mohl zamilovat a pak zatoužit tam zůstat²⁷⁴), vždy je však užitečná a žádoucnější než její opak.

V širším smyslu se opatrnost netýká jen politiky, ale i ostatních oblastí života včetně soukromých. Opatrnost se zde rovná uměřenosti – panovník by měl umět vybalancovat poměr „práce“ a odpočinku (*recréation*) tak, aby si uchoval psychické zdraví a svěžest.²⁷⁵ Přehnané politické ambice spojené s nedostatkem odpočinku a soukromých zájmů vedou, jako u Karla Smělého, k „melancholii“ a šílenství.

---

²⁷¹ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 336.

²⁷² DUFOURNET, J. *Philippe de Commines*, op. cit., s. 59.

²⁷³ „*Et quelle excuse eust il sceu trouver d'avoir faict ceste grand perte, et par sa faulte, sinon dire » Je ne pensoye pas que telle chose advint. » Bien devroit rougir ung prince, s'il avoit aage, de faire telle excuse, car elle n'a point de lieu. Bel exemple est cestuy cy pour les princes que jamais n'ont craincte ne doute de leurs ennemys et le tiendront a honte...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 336.

²⁷⁴ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 99.

²⁷⁵ Podle Joëla Blancharda se v tomto Commynes inspiroval francouzským překladem Valeria Maxima od Nicolase de Gonesse. BLANCHARD, J. *Commines l'Européen*, op. cit., s. 160 ; srov. také Ibid. *Le corps du roi : mélancholie et « récréation »*. Implications médiacales et culturelles du loisir des princes à la fin du Moyen Age, In *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du Moyen Age*. Actes du colloque organisé par l'Université du Maine les 25 et 26 mars 1994, Paris: Picard 1995, s. 199-211.

3.1.4 Pacifismus

Ideál obezřetnosti vede Philippa de Commynes k velmi vyhraněnému postoji k válčení a bitvám. Oslavuje-li ještě Christina Pisánská „krásné“ válečné úspěchy „moudrého krále“ Karla V., hodnotí-li Commynovi burgundští současníci esteticky bitvy, u Commyna nenajdeme ani slovo nadšení pro válečné umění. Umí-li ocenit statečnost v bitvě (chválí pro ni především Eduarda IV.²⁷⁶), je pro něj bitva nežádoucí krajností, již by se měl vojevůdce vyhnout, především proto, že je vždy „nejistá“ (*incertaine*).²⁷⁷ Výsledek bitvy řídí vždy náhoda, či spíše Bůh (a může tak být prostředkem případného trestu), protože vést v chaosu bitvy vojenské operace s rozmyslem není v lidských silách: „*A zde Bůh dokázal, že bitvy jsou v jeho rukou, a že vítězství uděluje podle své vůle. A nemyslím si, že je v možnostech jednotlivce zorganizovat a uspořádat tak velké množství lidí, a že věci na bitevním poli nebývají tak, jak se naplánují v komnatě, a kdo by si toho připadal schopen, ten by se rouhal Bohu...*“²⁷⁸ Proto se také Ludvík ve střetu se spojenci ve Válce o veřejné blaho vyhýbá bitvě, jak jen může – i táhne-li vstříc nepříteli, nemá, jak zdůrazňuje Commynes, v úmyslu bojovat.²⁷⁹

Negativní výsledek bitvy, i je-li ze strategického hlediska nevýznamný, může mít významné propagandistické důsledky: „*na malý počet vojáků, které ztratíme, promění bitvy náladu ve vojsku toho, kdo z nich vyjde poražen, víc, než bychom čekali, jak co do strachu z nepřátel, tak co do pohrdání svým pánem a jeho nejbližšími rádci; a brzy z toho vznikne šeptanda a intriky.*“²⁸⁰ I takřka nerozhodná, nebo nepřiliš krutá bitva tak může významně destabilizovat politické zázemí a ohrozit spojení.

I vítězství v bitvě je navíc vítězstvím jen relativním – vítězům totiž hrozí pýcha a následné nevyhnutelné neštěstí.²⁸¹ Základním předpokladem úspěchu v politice není vojenská sláva, ale přímo naopak – pokora.

---

²⁷⁶ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 326.

²⁷⁷ *Ibidem*, s. 126.

²⁷⁸ „*Et ne cela monstra Dieu que les batailles sont en sa main, et dispose de la victoire a son plaisir. Et ne m'est pas advis que le sens d'ung homme sceust porter ne donner ordre a ung si grand nombre des gens, ne que les choses tinsent aux champs comme ilz sont ordonnees en chambre, et que celui qui se extimeroit jusques la mesprendroit envers Dieu.*“ *Ibidem*, s. 76.

²⁷⁹ *Ibidem*, s. 64, 68.

²⁸⁰ „*pour petit de nombre de gens que l'on y pert, si muent elles les couraiges des gens d'icelluy qui pert qu'i n'est a croire, tant en espouventement de leurs ennemys que en mespris de peur maistre et de ses privez serviteurs; et entrent en murmure et machinations.*“ *Ibidem*, s. 193.

²⁸¹ *Ibidem*, s. 195.

3.2 Ideál a realita: postavy panovníků

3.2.1 Commynova typologie vladařů

Klade-li si Commynes za cíl dokázat kvality Ludvíka XI. a představit ho jako nejlepšího z panovníků své doby, dosahuje tohoto cíle díky neustálému srovnávání. Tím spíš, že Ludvík není absolutním ideálem – Commynova chvála zůstává relativně umírněná (viz 3.2.2): Ludvík není nejlepším možným panovníkem, ale „jen“ nejlepším z těch, které Commynes poznal. Commynes však prohlašuje, že „*je poznal skoro všechny*“ („...*je les ay presque tous veuz...*“),²⁸² či alespoň „*více než jakýkoli jiný smrtelník tohoto království mé doby*“ („*autant [...] que nul homme qui ayt regné en France de mon temps...*“).²⁸³ Své znalosti předkládá jednak formou představení jednotlivých vládců, kteří jsou v proudu vyprávění vždy alespoň stručně charakterizováni („*chudák portugalský král, který byl laskavý a spravedlivý*“²⁸⁴), jednak všeobecnými soudy, kdy o vládcih mluví obecně a v množném čísle a vytváří tak určitou taxonomii – vrací se například ke skupině vládců „krutých“ (*princes mauvais*), „tupých“ (*princes bestiaux*) či „líných a nevědomých“ (*princes ignorants*).

Domnívám se však, že Commynes nevytváří žádný kompletní „bestiář“ vládců, hierarchicky strukturovanou klasifikaci, jak se domnívá Jean Dufournet.²⁸⁵ „Kategorie“, které vytváří, jsou totiž vždy definovány negativní vlastností, již je nutné se vyvarovat. Nejedná se tedy o vzájemně se vylučující skupiny, k nimž by bylo možné přiřadit konkrétní jména (jak to dělá Dufournet), ale spíš o abstrakce s didaktickým cílem.

Mezi kritizované neřesti panovníků tak patří zlozvyk nestarat se o vládní záležitosti a nechávat je na rádcích se slovy, jež jim Commynes vkládá do úst: „*nejsem klerik, na tohle mám rádce*.“²⁸⁶ Přílišná záliba v zábavách a světských radovánkách je vůbec nevhodná (Commynes za ni kritizuje především Eduarda IV.²⁸⁷), jakkoli nemusí být na překážku všeobecně pochvalnému hodnocení vladaře, je-li jinak schopný, jako u Mehmeda II.

²⁸² COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 402.

²⁸³ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 42.

²⁸⁴ „*Ce povere roy de Portingal qui estoit tres bon et juste...*“ *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 188.

²⁸⁵ DUFOURNET, J. Présentation, In COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 21-22, srov. Též *ibid.* Philippe de Commynes, op. cit., s. 57. Dufournet stanovuje kategorie vládců krutých (*mauvais*), tupých (*bestiaux*), nedostatečných (*incomplet*) a moudrých.

²⁸⁶ „*Je ne suis point clerc; je laisse faire a mon conseil.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 226.

²⁸⁷ Ten byl „*už dvanáct či třináct let zvyklý jen na své pohodlí a radovánky, neboť nemyslel na nic jiného než na dámy – až zůstával rozum stát – a na lov.*“ („*Il avoit ja acoustumé ses aises et ses plaisirs. douze ou treize ans,*

Několikrát Commynes zdůrazňuje nebezpečnost hloupých a nevědomých panovníků – zlí a hloupí mohou být ovšem lidé „všeho stavu“, ale „*na nich [vládcích] záleží štěstí či neštěstí jejich panství.*“²⁸⁸ Omezený panovník, který se nestará o vládu, je pro lid božím trestem.

Nejvíce odsouzeníhodná je ovšem krutost, ať už se týká lidu (tyranská vláda), či (častěji) příbuzných. Bratrovrazi, otcovrazi a jiní krutí vládci dojdou po zásluze trestu – Commynes věří na Boží prozřetelnost, trestající ještě na tomto světě: „*Věřím, že Bůh už k lidem nemluví tak, jako dřív [...], ale z těch špatných vládců a jiných, kteří mají na tomto světě moc a užívají jí krutě a tyransky, nikdo nezůstane nepotrestán.*“²⁸⁹

Presvědčení o boží spravedlnosti Commynes věnuje celou kapitolu, v níž vyjmenovává jednotlivé panovníky, jejich zločiny a tresty: Eduard IV., který dosáhl konečného vítězství nad Yorky a dlouze držel ve vězení Jindřicha VI., jemuž dříve vzdal lenní přísahu, zemřel náhle „ze smutku“ (*melancholie*) nad neuskutečněnou svatbou své dcery s francouzským následníkem.²⁹⁰ Krutý Richard III. zemřel v nečekané bitvě, a přímo na bitevním poli byl pan z Richemondy korunován jeho korunou.²⁹¹ Skotský král, který nechal zabít svého bratra a snad i svou ženu, byl v bitvě poražen vlastním třináctiletým synem a zemřel na bitevním poli.²⁹² Nevděčný vévoda z Gueldre, zachovavší se krutě k vlastnímu otci, přijde o vévodství.²⁹³ A konec konců i Karel Smělý je *potrestán* za svou pýchu. Boží trest stihne i menší prohřešky a často jim je navíc uzpůsoben – tak například samotný Ludvík XI. je na sklonku života potrestán Bohem za to, že používal nové, rafinované a kruté způsoby věznění tím, že on sám je držen ve „vězení“ své paranoie, způsobující, že se nemůže spolehnout ani na své nejbližší, a za to, že vzbuzoval za života v ostatních strach, je potrestán tím, že se obává i vlastního syna.²⁹⁴ Krutost panovníka vůči vlastním příbuzným je legitimním důvodem diplomatického embarga – Ludvík XI. tak odmítá odpovědět na listy Richarda III., „*neboť ho považoval za velmi zlého a krutého.*“²⁹⁵

Ty z panovníků, kteří hrají ve vyprávění důležitější roli, Commynes představuje a hodnotí podrobněji – ve čtvrté kapitole třetí knihy se tak omlouvá, že „zapomněl“ promluvit o

---

plus que prince qui ait vescu de son temps; car nule autre chose il n'avoit eu ne pensée que aux dames, et. trop plus que de raison, et aux chasses...“). *Ibidem*, s. 320.

²⁸⁸ „...car d'eulx depent le bien et le mal de leurs seigneuries.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 276.

²⁸⁹ „Je croy bien qu'il ne parle plus aux gens comme il souloit [], que de ces mauvais princes et aultres d'avanages, ayans les auctorités de ce monde, et qui en usent tiranniquement, que nul ou peu en demeure impugny...“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 318.

²⁹⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 300.

²⁹¹ *Ibidem*, s. 306.

²⁹² *Ibidem*.

²⁹³ *Ibidem*, s. 308.

²⁹⁴ *Ibidem*, s. 412.

²⁹⁵ „et l'estima tres cruel et mauvais..“ *Ibidem*, s. 394.

králi Eduardovi, přestože spadal do trojlístku nejmocnějších vládařů. „*Neboť tito tři pánové byli současně nejmocnějšími vládci, totiž náš král, král Eduard a vévoda burgundský.*“²⁹⁶ Tyto podrobnější portréty jsou zároveň vyváženější: špatná vlastnost mívá protiváhu v dobré a naopak. Poměrně časté je tak užití spojky „ale“ (*mais*), přičemž „vyvažované“ spolu nemusí nijak souviset – Eduard IV. je například líčen jako „*ne moc spořádaný, ale pohledný [...] a statečný.*“²⁹⁷ Portréty postrádají stabilní strukturu a s každým z panovníků je často spojena jedna výrazná, opakovaně zmiňovaná vlastnost, která má exemplární funkci. Karel Smělý je pyšný a přehnaně ambiciózní, Ludvík XI. prozíravý, Fridrich II. lakomý. U Eduarda IV. zmiňuje Commynes opakovaně slovy až okouzlenými jeho fyzickou krásu,²⁹⁸ což je zdánlivě tím překvapivější, že o vzhledu ostatních postav mlčí, avšak snadno vysvětlitelné: fyzická krása je totiž pro Commyna spojena s náchylností k radovánkám s dámami, a tudíž nezájmem o vládu a nepředvídatosti, jež Eduarda přivede až nucenému odchodu ze země, ze které je vypuzen hrabětem z Warwicku.

Tam, kde se vyjadřuje všeobecně, je to výhradně proto, aby kritizoval; v závěrečné kapitole šesté knihy však Commynes uvádí i dva pozitivní příklady: Matyáše Korvína a Mehmeda II. Společně s Ludvíkem XI. to jsou „*tři největší vládci naší doby.*“²⁹⁹ Příznačné je, že kromě Ludvíka XI. jde o panovníky ze zemí pro Francii exotických – muslimské osmanské říše a vzdálených, především informačně špatně dostupných Uher. V rámci jihozápadoevropského prostoru tak zůstává Ludvíkovi jeho výlučnost. Matyáš a turecký sultán, Commynovi méně bezprostředně známí, jsou navíc líčeni tradičněji – jejich „velikost“ je na prvním místě dokazována dobytelskými úspěchy, přičemž u Mohameda II. pochvalnému vyznění není nikterak na překážku, že se jednalo o území dobytá na křesťanech.

Nicméně důvodem, proč Commynes oba panovníky vyzdvihuje na roveň Ludvíku XI., je jejich vladařská samostatnost: Matyáš „*řídil všechny své záležitosti osobně, nebo svými příkazy,*“³⁰⁰ podobně i Mehmed II. „*rozhodoval o většině svých věcí svým vlastním rozumem.*“ Tím jsou oba protiklady prototypu „hloupého vládce“ (*prince ignorant*), vlastností, před níž Commynes varuje. I chvála Mehmeda II. a Matyáše je tak založena spíše na absenci negativní vlastnosti. Navíc mají portréty obou své záporné stránky, jež chválu relativizují: Matyáš se stal ke konci života krutým a získal přílišnou zálibu v okázalosti, sultán se „*ponořil do*

²⁹⁶ „*car ces trois seigneurs ont vescu d'un temps grands, c'est assavoir nostre Roy, le roy Edouard d'Angleterre et ledit duc de Bourgogne.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 316.

²⁹⁷ „*n'estoit point homme de grand ordre, mais fort beau prince [...] et tres vaillant.*“ *Ibidem*.

²⁹⁸ Byl to „*jeden z nejkrásnějších mužů na světě*“ („*beau prince entre les beaux du monde*“) COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., 432.

²⁹⁹ „*...et ont estez les trois plus grans hommes qui ayent regné depuis cent ans.*“ *Ibidem*, 440.

³⁰⁰ „*toutes choses despechoit de soy ou par son commendement.*“ *Ibidem*, s. 438.

*světských radostí víc než kdokoli jiný, a trávil tak většinu času,*³⁰¹ vydržoval si rozsáhlý harém a stal se „nezřízeně žravým“ („*gourmand outre mesure*“).³⁰²

Postavení nekřesťanského panovníka na přední příčku „hierarchie panovníků“ upoutává pozornost, avšak nesmíme se nechat zmýlit. Commynes zde nevystupuje v roli moralisty, ale praktika – z pohledu politika a стратега kvituje kladně tytéž vojenské úspěchy (tím spíš, že jich sultán dosáhl, spíše „*pomocí moudrosti a strategie než odvahy a statečnosti*“³⁰³), kterých jako křesťan lituje, a je pro něj „*samozřejmé, že Turek neujde peklu stejně jako jeho předchůdci*.“³⁰⁴ Se sultánem se Commynes ovšem setkat nemohl, poznal ho však alespoň zprostředkovaným způsobem, který zmiňuje – viděl jeho portrét. Právě portrét (podle Joëla Blancharda se nejspíš jednalo o medailon³⁰⁵) měl Commynas přesvědčit o tom, že „*očividně šlo o inteligentního muže*“ („*sembloit bien qu'il feust homme de grand esprit*“).³⁰⁶ Podle Blancharda vznikaly Memoáry právě v době, kdy se v Evropě začínal pohled na Turky obracet a změna v jejich vizuální reprezentaci je „zlidšťovala“ i v obecném povědomí – ze stereotypně zobrazovaného a démonizovaného nevěřícího se stal vladař obdivovaný pro svou moc a rozhled.³⁰⁷

Je-li dobrých panovníků v Commynově podání jako šafránu, není těmto několika co závidět. Život vládců Commynes líčí jako plný utrpení a věnuje celou jednu kapitolu tomu, aby čtenáři své přesvědčení dokázal: neustálé války a konflikty, podezírání, často nešťastné dětství (Eduard IV. je svědkem smrti vlastního otce na bitevním poli) v mládí konflikty s otci (Ludvík XI., částečně Karel Smělý), sňatek proti své vůli (Ludvík XI. se skotskou princeznou³⁰⁸), nečekané zvraty (Eduard IV.), nemoci způsobené životem v nadbytku (Mehmed II.).

Karel Smělý je sužován svou vlastní ctižádostivostí, která mu nedovolí na okamžik vydechnout: „*každé léto byl na tažení, vystavuje se největším nebezpečím, osobně se staral o velení celé armády a ani to mu nestačilo: vstával první a uléhal jako poslední v plné výstroji, jako ten nejuboženější voják*.“³⁰⁹ Ludvík XI. je prototypem neustále trpícího panovníka: Ani

---

³⁰¹ „*Quant aux plaisirs de ce monde, le Turc en a prins le cueur saoul et y a usé grant partie de son temps...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 440.

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ „*usant de sens et de cautelle plus que de vaillance t hardiesse...*“ *Ibidem*, s. 438.

³⁰⁴ „*car je tiens ce point pour vuide qu'il est logié avecques ses predecesseurs*.“ *Ibidem*, s. 440.

³⁰⁵ BLANCHARD, J. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 163.

³⁰⁶ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 438.

³⁰⁷ BLANCHARD, J. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 164.

³⁰⁸ *Ibidem*, s. 424.

³⁰⁹ „*Tous les estez tenoit les champs a grant peril de sa personne, prenoit tout le soing et la cure de l'ost, et n'en avoit point encores assés a son gré, se levoit le premier, couchoit le dernier, tout vestu, comme le plus povere de son ost*.“ *Ibidem*, s. 430.

záliby mu nepřinášejí radost, protože k lovu, jenž je jeho oblíbenou – a jedinou – kratochvílí, Ludvík přistupuje s nasazením vrcholového sportovce: „*a i lov mu přinášel přinejmenším stejně utrpení jako potěchy, neboť se nijak nešetřil, pronásledoval jeleny ze všech sil, vstával se svítáním a jezdil někdy velmi daleko, a to za každého počasí.*“³¹⁰

Právě tato trpitelná tvář Ludvíka XI. však tvoří podstatnou součást jeho idealizace.

3.2.2 Relativní ideál: obraz Ludvíka XI. u Philippa de Commynes

„*Náš pán a dobrodinec, a vladař hodný nejslavnější paměti,*“³¹¹ jak Commynes nazývá Ludvíka v prologu, je přesto slovy Jeana Dufourneta pouze „tím nejméně špatným“³¹² ze špatných vladařů. „Velké chvály“ je však u Commyna hoden každý panovník „*u něhož dobré vlastnosti převáží nad neřestmi,*“ neboť vladaři bývají následkem špatné výchovy v mládí a podbízivého jednání svého okolí v dospělosti „*náchylnější k tomu, nechat se strhnout.*“³¹³ Veškeré pozitivní hodnocení Ludvíka XI. tak dostává uvozovky srovnání.

Ludvík je v *Memoárech* srovnáván opakovaně, jednak se svými jednotlivými konkurenty (jako s Eduardem IV. („*...zdravý úsudek a vytrvalost našeho krále předčila vlastnosti krále Eduarda Anglického...*“³¹⁴), či obecně se „všemi ostatními“. Zde pak srovnání ústí do superlativů – ten *nejmoudřejší, nejpokornější* ze všech (*le plus saige, le plus humble*). Ani Matyáš Korvín a Mehmed II. nakonec nestojí Ludvíku XI. na roveň – ten má totiž kromě kvalit, které jsou jim společné, ještě další navíc: „*ale uhlazenost a dobré způsoby našeho krále a ohledy, s jakými jednal se svými blízkými služebníky i s cizinci byly jiné a lepší než u oněch dvou předchozích.*“³¹⁵

Nejvyzdvihovanější královou předností je i zde tradiční panovnická ctnost - moudrost. „Moudrost“ (*sagesse*) má však u Commyna značně jiné vyznění než v knížecích zrcadlech 14. století. Zatímco moudrost Karla V. je u Christiny Pisánské nejen moudrostí vládce, ale i moudrostí vzdělance a mecenáše, moudrost Ludvíka XI. je především moudrostí стратега.

---

³¹⁰ „*Encore en ceste chasse avoit presque d'autant d'ennuy que de plaisir, car il la prenoit de grande peyne; car il couroit les cerfs a force et se levoit fort matin et alloit aulcunes foiz loing, et ne laissoit pour nul temps qu'il feist.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 422.

³¹¹ „*nostre maistre et bienfacteur, et prince digne de tres excellente memoire*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 40.

³¹² DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 61.

³¹³ „*plus enclins en toutes chouses voluntaires...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 40.

³¹⁴ „*le sens et vertu de nostre roy precedoit celui du roy Edouard d'Angleterre...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, s. 310.

³¹⁵ „*...mais l'honnesteté et forme de vivre de nostre Roy et les bons termes qu'il tenoit aux gens privez et estranges a esté toute aultre et meilleure que des deux aultres....*“ *Ibidem*, s. 440.

Několikrát Commynes glosuje konkrétní politický nebo vojenský krok jako „moudrý.“³¹⁶ Občas přichází moudré rozhodnutí od Boha („*Dieu donna saige conseil au Roy...*“³¹⁷).

Symptomatické je také, v čem se králova moudrost uplatňuje: král byl „nejmoudřejší při vyjednávání dohod“ („*le plus saige a conduyre telz tractez*“³¹⁸), „moudrý v protivenství“ („*saige en adversité*“³¹⁹), „nejmoudřejší se v protivenství dokázal vymanit z nebezpečné situace“ („*le plus saige pour soy tirer d'ung mauvais pas dans l'adversité*“³²⁰). V zásadě jde tedy o veskrze praktickou vlastnost politika – schopnost strategického uvažování.

Není přitom náhodou, že Ludvík je nadřazen nad ostatní panovníky právě moudrostí a pokorou: obě vlastnosti spolu v Commynově podání souvisejí – obě totiž stojí v protikladu k pýše. Commynes cituje Ludvíkovo pořekadlo, jež glosuje jako „podle mého názoru moudré“ – „*když pýcha kluše v čele, hanba a škoda ji těsně následují*.“³²¹ Pokora spočívá ve vzdání se touhy po slávě – válečnických ambic i okázalé reprezentace. I když byl požadavek patřičné reprezentace stabilní součástí středověkého obrazu ideálního panovníka,³²² Commynes ji odsuzuje, ať už v podobě opulence a hromadění drahocenností, jež vytýká Matyáši Korvínovi,³²³ či přehnané záliby v ceremoniích, za niž kritizuje Karla Smělého. Ludvík je „nejpokornější v mluvě i oděvu“ a zmiňuje-li se o nevkusném oděvu krále („*náš král nenosil dlouhé pláště a oblékal se tak špatně, že hůř už to nešlo, a často do nekvalitních látek, a nosil šeredný klobouk, jiný, než ostatní...*“³²⁴), je to jen proto, aby ukázal, že i taková drobnost mohla být záminkou k posměškům Kastilců při setkání francouzského krále s kastilským, sám však nekritizuje.

Další vlastnost, v níž Ludvík předčí ostatní – a již Commynes vyzdvihuje – je jeho schopnost „získávat si lidi“ (*gagner ung homme*)³²⁵. Ať už se jednalo o kontakty v nepřátelském táboře, tzv. „*intelligences*“, tajné příznivce ochotné dodávat informace či se v patřičnou chvíli postavit na jeho stranu (o nich více viz 4.1.2), či schopné rádce a služebníky. Ludvík bojuje o každého „*kdo mu mohl prospět nebo uškodit*“³²⁶ a tento lov duší

³¹⁶ Například když král podnítl „na své náklady“ spojení mezi dříve si nepřátelskými švýcarskými aliancemi. Srov. *Ibidem*, s. 138.

³¹⁷ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 118.

³¹⁸ *Ibidem*, s. 286.

³¹⁹ *Ibidem*, s. 404.

³²⁰ *Ibidem*, s. 134.

³²¹ „*à mon gré bien saige...*“ „*quand l'orgueil chevauche devant, que honte et dommaige le suyvent bien près.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 214.

³²² KRYNEN, J. *L'idéal du prince et pouvoir royal*, op. cit., s. 129.

³²³ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, s. 436.

³²⁴ „*Nostre roy s'abilloit fort court et si mal que pis ne pouvoit, et assez mauvais drapz aulcunes foiz, et portoit ung mauvais chapeau different des aultres...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s., s. 236.

³²⁵ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 134.

³²⁶ „*qui le pouvoit servir ou le nuyre...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 134.

je opravdová, náročná práce. Ludvík se v ní „činil nejvíce“ a dokonce se ani „*nenechal odradit prvním odmítnutím*“³²⁷ a nabízel ještě víc. Získávání lidí je totiž obchod (nabízí se peníze a úřady), je k němu ale nutná i značná dávka psychologie – každému je třeba nabídnout „*to, co by se mu líbilo*.“ („...*qui luy plaisoit*“).

Ludvík vyniká též v „umění“ rozdělovat spojení.³²⁸ Tyto královny klíčové schopnosti, z dnešního pohledu poněkud eticky kontroverzní (proč je nenazvat uplácením a intrikami), Commynem však přesto valorizované, dokazují jeho pragmatický zorný úhel diplomata. Kritizuje-li Commynes krále, má proto jiné důvody – vysoké daně a nelidské způsoby věznění a mučení, zavedené Ludvíkem do provozu. Politická čínorodost, jakkoli neprůhledná, je vždy předmětem chvály. Tím spíš, že jde o něco nezbytného, ale náročného a nesmírně vyčerpávajícího: Ludvík nikdy neodpočívá: „*když tělo odpočívalo, mysl mu pracovala*“ („*le temps qu'il repoussait, son entendement travaillait*...“),³²⁹ nikdy nedosáhne spokojenosti s daným stavem: v době míru už očekává další válku.

Moudrost, spojená a opatrností a čínorodostí, však ve výsledku představuje zárukou úspěchu: právě proto, že byl tak moudrý, zanechal Ludvík „*království rozmnožené a ve stavu míru se všemi nepřáteli*.“³³⁰

Commynův Ludvík tak tvoří vzor pracovitého a prozíravého politika, nikoli etický vzor. Commynes konec konců nesouhlasí se všemi královými rozhodnutími. Když si Ludvík vezme do hlavy nutnost zničit docela burgundské vévodství a rozdělit je na menší panství, Commynes sice připouští, že „*zdánlivě bylo v tom, co říkal král, hodně pravdy*“, ale (příznačně!) svědomí ho od souhlasu odrazuje: „*ale moje duše a svědomí mi říkalo, že to tak není*.“ I nad „duší a svědomím“ však nakonec vítězí rozum: „*nicméně moudrost našeho krále byla tak velká, že já, ani nikdo jiný nedokázal vidět do jeho záležitostí tak dobře, jako on sám*.“³³¹

---

³²⁷ „*Et ne se ennuyoit point a estre refusé une foy* ...“ *Ibidem*.

³²⁸ Srov. 3.1.1 ; COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 174.

³²⁹ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 424.

³³⁰ „...*et le nostre [roi] tres saige, lequel a laissé son royaulme accru et en paix avec tous ses ennemis*.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, s. 374.

³³¹ „*Toutes foiz le sens de nostre Roy estoit si grand que moy ny aultre qui fust en la compaignee n'eussions sceu veoir si cler en ses affaires comme luy mesmes faisoit*.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 222.

3.3 Politika a morálka

3.3.1 Hranice přijatelnosti

Commynův portrét Ludvíka XI. nás dovádí k otázce hranic morální přijatelnosti v politickém jednání v podání memorialisty. Zdálo by se, že si Commynes protiřečí – v *Memoárech* sice často moralizuje, zároveň má však sklony k morálnímu relativismu; není například nic špatného na „radosti“ z porážky nebo i smrti nepřítele,³³² a utrpení křesťanů v dobyté Konstantinopoli nic nemění na tom, že se o dobytí může mluvit obdivně. Právě tato extrémně pragmatická etika vedla Saint-Beuva a po něm moderní historiky ke srovnávání Commyna s Machiavellim.

Je-li vedena v zájmu vlastního státu, není žádná politická strategie nepřipustná – přeplácení a uplácení lidí ve službách soupeře, zastrašování, ani vlichocování se. Zajatý Ludvík v Péronne, který „netouží po ničem jiném než po odjezdu“ se rozplývá nad dobytím a vyplněním Lutychu vévodou (ačkoli se s městem před tím pokoušel spojit): „*král chválil vévodovy skutky v jeho přítomnosti ještě hlasitěji a vévodovi to dělalo dobře.*“³³³

Nic špatného není ani na pomstě, chápané jako oprávněné a legitimí. Commynes se tedy nad „touhou po pomstě“ nijak nepozastavuje: „*roku 1470 pocítil král touhu pomstít se vévodovi burgundskému.*“³³⁴

Commynovým spísem nicméně prostupuje hluboké náboženské přesvědčení – na vše dohlíží a vše řídí Bůh, jenž vytvářením protikladů a protivenství mezi lidmi udržuje rovnováhu ve světě.³³⁵ Bůh je silou inspirující (diktující například moudrá slova mnichu Františkovi z Pauly, jichž by jinak vzhledem ke svému nízkému původu nebyl schopen), ale i – a to především – trestající.

Vzhledem ke Commynově nevoli k násilí nepřekvapí, že bez výjimky a často bezodkladně trestá Bůh krutost – vévoda z Gueldre, který se provinil na vlastním otci, jehož dlouze věznil, je záhy zabit,³³⁶ pan z Contay zemře brzy poté, co radí poslat na smrt lutyšské zajatce.

---

³³² Z vévodovy smrti je král „na vrcholu blaha“ („la joye luy fut si tres grande“). COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 214.

³³³ „...encore les loua il myeulx en sa presence; et y prenoit ledit duc plaisir.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 276.

³³⁴ „En MCCCCLXX print vouloir au Roy de se revancher du duc de Bourgongne...“ *Ibidem*, s. 290.

³³⁵ *Ibidem*, s. 268.

³³⁶ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 16..

Explicitní odsudek krutosti se odráží i v užití citově zabarvených slov v jinak střízlivém jazyce: čin vévody z Gueldre je tak označen za „*hrůzný zločin*“ („*crime horrible*“). Aby odsuzovaná vlastnost vynikla, bývá navíc zdůrazněna fyzická realita zamýšleného či vykonaného zločinu, páchaného „vlastními rukama.“ Postava tak dostává rozměr krvelačného netvora. Adolphe z Gueldre odmítá usmíření se slovy, že „*by raději otce vlastními rukama svrhl do studny*“³³⁷, zrádný spojenec Karla Smělého hrabě z Campobassa nabízí Ludvíkovi, že Karla „osobně“ zabije. Dlužno poznamenat, že Ludvík nabídku „znehucen“ odmítá – morální pragmatismus, prosazovaný Commynem a vyjádřený postavou Ludvíka XI. sice připouští podplácení i přetvářku, avšak před fyzickou krutostí se zastavuje.

3.3.2 Tváře zrady

Zajímavě a rozmanitě je v Memoárech reflektována otázka přetvářky, lsti a zrad.

Postavy zrádců ve středověkých narativních pramenech (u Froissarta, Chastellaina a Philippa de Commynes) analyzovala Hélène Wolffová³³⁸ a jak ze srovnání vyplývá, je přetvářka a zrada u Commyna prezentována sice ne v zásadním rozporu s literární tradicí, ale s mnohem většími nuancemi.

U Froissarta, ale i Chastellaina je zrada nejvýznamnějším možným překročením rytířského kodexu, tvoří tedy protipól společenskému ideálu. Postavy zrádců jsou u obou autorů démonizovány, ať už kupením dalších hříchů v obvinění (smilstvo a sodomie u Froissarta³³⁹), či fyzických a sociálních nedostatků (Chastellainův Jehan Coustain je nízkého původu, který mu ani nedovolí být hoden vévodova dobrodiní, a odporného zevnějšku³⁴⁰).

Také u Commyna najdeme jednu postavu zrádce, jejíž prezentace nese rysy démonizace: hrabě z Campobassa, kondotiéra ve službách Karla Smělého. Již první zmínka o něm je negativní definicí a anticipuje následný vývoj: „*za vůdce měli člověka jménem hrabě z Campobassa z neapolského království, příznivce Anjouovců, nevěrného a velmi nebezpečného.*“³⁴¹ Campobasso vstoupí do vévodových služeb po smrti svého pána Mikuláše z Kalábie, avšak ve chvíli, kdy se vévodovi přestává dařit, se pokouší spojit s jeho nepřáteli

³³⁷ „*il aymeroit myeulx avoir gecté son pere la teste dedans ung puy.*“ *Ibidem*.

³³⁸ WOLFF, Hélène. Traîtres et trahison d'après quelques œuvres historiques de la fin du Moyen Age, In : *Exclus et systèmes d'exclusions dans la littérature et la civilisation médiévales*. Paris : Champion 1978, s. 41-55.

³³⁹ WOLFF, H. Traîtres et trahison, op. cit., s. 45.

³⁴⁰ *Ibidem*, s. 48.

³⁴¹ „*Il avoit pour chef d'entre eulx ung appellé le comte de Campobasse, du royaume de Naples, partissant de la maison d'Anjou, homme de tres mauvaise foy et tres perilleux.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 22.

(snaží se „*uchystat svému pánu smrt*“³⁴²), aby netratil na jeho porážce, která se zdá jistá. Sám tedy učiní návrh Ludvíku XI.: buďto v průběhu bitvy přeběhne, či vévodu rovnou, jak již bylo řečeno, zabije v průběhu obhlídky tábora, což podle Commyna bylo vzhledem k vévodovu zvyku neobklopovat se při obhlídkách početným doprovodem dost dobře možné.

Přítěžující okolností Campobassovy zrady je přitom vysoká částka, kterou při vstupu do služby tento dříve chudý hrabě od vévody získal, a také fakt, že vraždu nabízí během příměří. Nakonec hrabě z Campobassa před Nancy zběhne s osmi sty muži k vévodovi lotrinskému „*lituje, že vévodovi nemohl víc uškodit*.“³⁴³ Campobasso je prototypem nevděčného a krvelačného padoucha, litujícího zla, které nespáchal. Zrada je v jeho případě spojena s (přinejmenším plánovanou) vraždou a násilím – Commynes ho nechává plánovat vraždu svého bývalého dobrodince v průběhu útěku. Proto jsou také jeho nabídky se znechucením odmítnuty - jak Ludvíkem, tak „Němci“ ve službách lotrinského vévody.³⁴⁴

Postavě Campobassa, podle Héléne Wolffové jediné postavě v intencích tradiční literární reprezentace zrádce, však oproti zrádcům u Froissarta a Chastellaina něco chybí: exemplární trest. Zatímco u Froissarta ještě najdeme zdloouvavá a podrobná líčení symbolicky komponovaného mučení (každému přečinu odpovídá jeden z aktů tortury), jimž jsou vystaveni (nezávisle na sobě) zrádci Huon Despenser a Roger Mortimer³⁴⁵, o osudu hraběte z Campobassa po bitvě u Nancy se již Commynes nezmiňuje. Campobassův příběh totiž není exemplem sám o sobě, a nemusí být tedy uzavřen. Campobasso má spíše svou roli v exemplárním příběhu vévody: je prostředkem boží pomsty. „*Viděli jste, jak si Bůh na tomto světě zvolil tohoto hraběte Campobassa jako vykonavatele pomsty za konetáblův případ, a odehrálo se to na stejném místě a stejným způsobem a ještě krutěji*.“ Ke trestu tedy dochází, ale jeho adresátem je vévoda. I sám vévoda je přitom potrestán za nedodržení slibu, tedy za to, že vydal konetábla králi (tj. na smrt) přesto, že mu předtím poskytl glejt. Porušení nedotknutelnosti osoby chráněné glejtem je aktem svévůle, jemuž se nevyhne odplata.

Pouze v Campobassově případě také Commynes použije slovo „zrada“ (*trahison*). Je-li však zrada v Memoárech ojedinělým jevem, hemží se to v nich naopak různými podvody (*tromperies*), přetvářkami (*frauldes*) a křivopřísežnictvím (*parjurements*), před nimiž Commynes varuje, ale jež v zásadě nijak neodsuzuje. Klam je totiž všudypřítomný, a správný politik by jej měl dokázat předvídat. Právě proto líčí Commynes některé z léček natolik

³⁴² „...*commença a machiner la mort de son maistre*.“ *Ibidem*, s. 176.

³⁴³ „*et luy desplaisoit bien que pis n'avoit peu faire a son maistre*.“ *Ibidem*, s. 194.

³⁴⁴ *Ibidem*, s. 198.

³⁴⁵ WOLFF, H. *Traîtres et trahison*, op. cit., s. 45.

dopodrobna: „*Proto je potřeba být obeznámen s podvody a špatnostmi tohoto světa, stejně jako s dobrými věcmi, ne proto, abychom těchto způsobů užívali, ale abychom se před nimi uměli bránit.*“³⁴⁶

Podvod (*tromperie*) je navíc možné v určitém zorném úhlu nazvat „obratnost“ (*habileté*): „*jak tomu kdo chce říkat, neboť to byla chytře vedená záležitost*“³⁴⁷ a tato obratnost je, jak dokazuje i Hélène Wolffová, vede-li k prospěchu, vlastně chvályhodná. Se směsí odsouzení a obdivu je tak podána aféra francouzského konetábla Ludvíka Lucemburského, hraběte ze Saint-Pol.³⁴⁸ Commynes neodsuzuje samotnou konetáblovu dvojí hru (jež je „chytře vedená“), ale opět pouze přehnané ambice a egoisticky motivovanou snahu prodlužovat konflikt mezi oběma vládci: „*a důvodem jeho špatného konce muselo být to, že se neustále snažil ze všech sil, aby válka mezi králem a vévodou trvala, protože jen díky ní měl takovou moc a tak vysoké postavení.*“³⁴⁹ I když se v případě konetábla jednalo o skutečnou velezradu (příslib vydání drženého měst nepříteli) a ten za ni byl také popraven, je jeho podvádění v Commynově podání vlastně přípustnou politickou strategií vzhledem k tomu, že spočívalo pouze v jednání na dvě strany, a že hrabě nikdy nepřistoupil k činu. O mnoho odsouzeníhodnější je tak vévodovo překročení autority glejtu a to i v případě, že se jedná o intrikána. Porušení psaného slibu je totiž „hanba“ a „velká krutost.“³⁵⁰

Naopak nedodržení ústních slibů je běžné – i samotný Ludvík XI. někdy slibuje bez záměru plnit: „*dával štědře a ještě štědřeji sliboval.*“³⁵¹ Nedodržení slibu spojenectví vede k nenávisti, Commynes jej však jen chladně konstatuje, aniž jej nazývá zradou. „*Uzavřeli jakýsi mír, obzvlášť s vévodou z Nemours, jenž králi složil přísahu, slibuje přidat se na jeho stranu. Poté nicméně učinil opak, což v králi zažehlo nenávist.*“³⁵²

---

³⁴⁶ „*Pour ce qu'il est besoing d'estre informé aussi bien des tromperies et mauvaistiés de ce monde, comme du bien, non point pour en user mais pour s'en garder.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 324.

³⁴⁷ „*ainsi qu'on la voudra nommer, car elle fut saignement conduite.*“ *Ibidem*.

³⁴⁸ Louis de Luxembourg (1418-1475), u Commyna vystupující jako hrabě ze Saint-Pol, byl jako vysoký funkcionář ve službách francouzského krále, avšak už od dob Války o veřejné blaho ve styku s vévodou, jemuž sliboval vydat Saint-Quentin, který držel. Ludvíkovi zase předával informace, získané posly v průběhu misí. Jeho neschopnost rozhodnout se pro jednu ze stran mu nakonec zneprátněl oba pány. Po setkání v Picquigny předá Eduard IV. Ludvíku XI. Konetáblovy listy, prokazující jeho zrádné úmysly, přetvářka vůči vévodovy také vyjde najevo; vévoda tedy konetábla vydá králi (i přes poskytnutý glejt) a ten ho nechá popravit.

³⁴⁹ „*...je diroy que ce que raisonnablement devoit avoir esté la cause de punition estoit que tousjours avoit travaillé de toute sa puissance que la guerre durast entre le Roy ledit duc, car la estoit fondé sa grande auctorité et son grand estat.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 120.

³⁵⁰ *Ibidem*, s. 126.

³⁵¹ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 134. Srov. též DUFOURNET, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 57.

³⁵² „*Et traitèrent aulcune forme de paix, et par especial le duc de Nemours, et feist serment au Roy, luy promettant tenir son parti. Toutesfoys puis feist le contraire, dont le Roy conceut ceste longue hayne qu'il a contre luy.*“ *Ibidem*, s. 64.

Všudypřítomnou a v zásadě akceptovanou neupřímností a nadužíváním pojmu („*všichni se navzájem nazývali zrádci*“³⁵³) dochází k jeho devalvaci.

Problematika zrady tak již otevírá téma diplomatické praxe, jejíž reflexi v *Memoárech* bude věnována čtvrtá kapitola.

---

³⁵³ „*Et tous disoit qu'ilz estoient traistres...*“ Ibidem, s. 182.

4. Diplomatická praxe na evropských dvorech podle Philipppa de Commynes

4.1 Alianční politika v Evropě konce 15. století

4.1.1 Veřejně i tajně: mechanismy mezinárodní politiky v pozdním středověku

Mezinárodně-politická situace v západní Evropě byla na začátku vlády Ludvíka XI. stále silně nestabilní. Rozkladnou silou v jinak se centralizující Francii byly mocné „státy ve státě“, državy v lenním vztahu ke francouzské koruně, avšak aspirující na autonomii: kromě Burgundska, pokoušejícího se navíc o územní expanzi, také Bretaň Františka II. Značnou politickou samostatnost měli i vévodové z Berry a Orleánsu, napjaté vztahy panovaly od Války o veřejné blaho i mezi králem a dalšími feudály. Do francouzsko-burgundských vztahů byli navíc vždy ochotní zasahovat také angličtí králové. Západoevropské záležitosti nebyly lhostejné ani císaři, neboť část burgundských držav patřila k Říši. Spojenecké úmluvy navazovaly Francie, ale i Burgundsko také s italskými státy, i ty samy se však často přeskupovaly ve vzájemných koalicích. Vnitropolitické a mezinárodně politické problémy se prolínaly s dynastickými, protože zahraniční politika zůstávala i v patnáctém století do značné míry založena na osobních a příbuzenských vztazích. (Commynes tak zachycuje rozpačité váhání burgundského vévody, zda po jeho útěku podpořit svého švagra Eduarda IV., i když jinak preferoval Yorky.³⁵⁴) Přesto lze právě ve druhé polovině patnáctého století zaregistrovat snahu, založit mezinárodní diplomacii spíše na obecných principech než na vztazích.³⁵⁵ Jde také o dobu, kdy se diplomacie začíná profesionalizovat a některé její instituce stabilizovat: italské státy tak okolo poloviny patnáctého století jako první zavádějí úřad stálého vyslance – nejprve ve vzájemných vztazích, ale brzy i na dvorech ve Francii a Burgundsku.³⁵⁶

Podrobnému prozkoumání zrodu moderní diplomacie brání nedostatečná pramenná základna, protože neoficiální diplomatické dokumenty jako instrukce vyslancům a jejich depeše nebyvaly archivovány a dochovaly se tudíž jen zřídka; historik je tedy odkázán na narativní prameny. *Memoáry* Philipppa de Commynes, jenž v nich sám vystupuje jako aktivní

³⁵⁴ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 340.

³⁵⁵ LINIGER, J. *Philippe de Commynes*, op. cit., s. 75.

³⁵⁶ Od roku 1467 působil benátský vyslanec na dvoře Filipa Dobrého, od roku 1475 se etablovali na burgundském, francouzském a piemontském dvoře milánští vyslanci. COGNASSO, Francesco. *L'Italia nel rinascimento*. Volume II. Torino 1980, s. 672.

diplomat, ale i pozorovatel i glosátor, představují pro toto období jeden z nejvýmluvnějších pramenů jak pro diplomatickou praxi, tak pro myšlení o ní.

Na první pohled je v *Memoárech* zřetelná dichotomie mezi oficiální a neoficiální složkou diplomacie. Oficiální spojenectví se uzavíralo prostřednictvím *aliancí*, založených na psaném dokumentu a přísaze,³⁵⁷ komunikace probíhala prostřednictvím poselstev a misí, případně přímých setkání dvou panovníků (tzv. *entrevue*), často organizovaných za účelem osobně odpřisáhnout mírovou smlouvu. V této oficiální rovině byl průběh komunikace kodifikovaný až ritualizovaný: slavnostní forma komunikace tak potvrzovala její obsah, mohla však sama nést symbolický význam.³⁵⁸ Neoficiální vyjednávání přitom často probíhalo simultánně s oficiálním: „*a od jedněch ke druhým chodila spousta vyslanců, veřejných i tajných.*“³⁵⁹ Na písemné vypovězení války mohl Ludvík reagovat neoficiální ústní odpovědí (spojenou s úplatkem), svěřenou heroldovi, jenž list přinesl.³⁶⁰

Zdá se, že oficiální, ritualizovaná diplomacie měla spíše potvrzující roli (panovnická setkání za účelem mírové přísahy jako v Picquigny, poselstva vyjadřující podporu či přinášející mírové návrhy, triumfální vjezdy do měst,³⁶¹ zatímco konkrétní jednání se do značné míry odehrávala v neoficiální rovině. Charakter neoficiálních jednání přitom vystihuje obchodnický slovník, jenž je označuje. Jednání Commynes nazývá často *marchandage* (to lze přeložit jako „smlouvání“), to pak spočívalo v „nabídkách“ (*offres*).

Dichotomie tajné vs. veřejné je očividná i v oblasti darů – peněžní dary se dávaly a přijímaly neoficiálně, veřejně se pak předávaly materiální dary – látky, nádobí nebo zvířata.³⁶²

Veřejné odhalení tajného (dokonce i, je-li známo či předpokládáno,) je zdrojem potupy, ale zároveň i hanbou toho, kdo odhaluje, zvláště, týká-li se odhalení osoby společensky nadřazené. Gentského měšťana, jenž před shromážděním zveřejnil list, dokazující tajná jednání Marie Burgundské s králem, Commynes nazve „*mužem podlým a bezectným.*“³⁶³ Princezna sice „udělala chybu“, avšak „*vytýkat jí to veřejně bylo nevhodné.*“³⁶⁴

---

³⁵⁷ *Histoire de la diplomatie française*. Paris : Perrin 2005, s. 89.

³⁵⁸ Srov. QUELLER, Donald E. *The office of ambassador in the Middle Ages*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1967, hlavně s. 190-200. Viz dále 4.3.

³⁵⁹ „... *alloient et venoient maints ambassadeurs des uns aux autres, tant secretz que publiques.*“

COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 356

³⁶⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 50.

³⁶¹ Srov. Např. ARNADE, Peter. *Realms of ritual. Burgundian Ceremony and Civic Life in Late Medieval Ghent*. Ithaca and London: Cornell University Press 1996. Zvláště kapitola 5 – Unity into Discord: The Entries of 1458 and 1467.

³⁶² Viz případ zároveň oficiálně obdarovaného a tajně upláceného anglického herolda : *Ibidem*, s. 52. Srov. také níže 4.2.1.

³⁶³ „*tres mauvais, de peu d'honneur*“ *Ibidem*, s. 256.

³⁶⁴ „*le chastoy ne luy appartenoit point en publicque*“ *Ibidem*.

4.1.2 Aliance a „intelligences“

Diplomacie, jak ji zachycuje Philippe de Commynes, je především personální záležitostí. Jakéhokoli cíle, vojenského i diplomatického, může být dosaženo jen za pomoci spojenců v táboře nepřítele. Ti mohou být pouhými sympatizanty jinak zcela loajálními ke svému pánu (jako Angličané Howard a Stanley, kteří se Ludvíkovi nechají „doporučit“ a stanou se tak prostředníky mezi ním a Eduardem IV.), nebo tajně placenými spiklenci, dodávající především informace, Commynem nazývanými „intelligences.“³⁶⁵

Jak ukazuje Werner Paravicini, existovala přitom celá hierarchie tajných dohod. Na nejvyšším stupni stálo „stvrzené přátelství“ (*amitié fermé*), potvrzené zapečetěným dokumentem, jež předpokládalo závazek vzájemné pomoci. Pouhé přátelství (*amitié*) naopak k ničemu nezavazovalo. Hrabě ze Saint-Pol se tak na tento rozdíl mohl odvolávat při svém procesu – „spřátelil“ se sice s admirálem z Bourbonu, nikdy však mezi nimi neexistovalo spojenectví stvrzené dohodou (*amitié fermé*).³⁶⁶

Nejméně vzájemně zavazující „tajné srozumění“ (*intelligence*) spočívalo především v dodávání informací, vytvářelo však spojeneckou základnu, jež případně mohla napomoci dobytí města, či ovládnutí určitého území: po pádu Karla Smělého svolal Ludvík, plánující připojit Pikardii a Artois k území francouzské koruny, „*k sobě lidi, o nichž doufal, že si díky nim dokáže zmíněná panství podříditi*.“³⁶⁷ Muselo se tedy jednat o osoby, jež s králem byly již dříve ve spojení. Mít kontakty v táboře protivníka znamenalo značnou převahu, již bylo možné i manifestovat: když Ludvík XI. Karlu Smělému po poslu vyjeví, že má „významné kontakty“ (*grandes intelligences*) v některých velkých městech, jedná se o výhrůžku: vévoda si nemůže být jistý svými městy, nechá-li se v některém z nich oblehnout.³⁶⁸

Získáváním kontaktů byl pověřen i samotný Philippe de Commynes během své mise do Arrasu v roce 1477: oficiální vyjádření arrasských nebylo ani zajímavé, ani překvapivé

---

³⁶⁵ Tento obtížně přeložitelný pojem, označující jednak dohodu samotnou, jednak osoby, které váže, definoval Werner Paravicini. PARAVICINI, Werner. *Peur, pratiques, intelligences. Formes de l'opposition aristocratique à Louis XI d'après les interrogatoires du connétable de Saint-Pol*, In: *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund. Gesammelte Aufsätze*, Thorbecke: Stuttgart 2002, s. 341-356.

³⁶⁶ *Ibidem*, s. 354.

³⁶⁷ „...*faire venir gens devers luy, par le moyen desquelz il eseroit reduyre ces seigneuries dont je parle ne son obeissance*.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s.214.

³⁶⁸ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 306.

„neboť tuto odpověď jsme očekávali,“ a hlavním cílem mise, jak Commynes přiznává, bylo „promluvit s některými jednotlivci, kteří se tam nacházeli, a získat je do služeb krále.“³⁶⁹

Ne vždy však bylo možné kontakty získat zadarmo. Král je neustále nucen uplácet: jak v ohrožení (v Péronne Ludvík nechá v panice zdánlivě neadresně „rozdat patnáct tisíc dukátů“³⁷⁰), tak i v pozici síly. Když se po porážce Karla Smělého na francouzský dvůr dostaví rozsáhlé poselstvo Marie Burgundské, složené z „největších a nejvýznamnějších osob v jejích službách,“³⁷¹ Ludvík se pokusí každého jednotlivce „získat“ (*gagner*) pro sebe. „Náš král, dříve než je vyslechl všechny najednou a každého zvlášť, si dal obzvlášť záležet, aby každého z nich získal...“³⁷² Král do svých služeb získává „milými a moudrými nabídkami, velikými dary a sliby, a také mocí, již měl v jejich zemi.“³⁷³

Zvláště v průběhu válečných konfliktů probíhala nepřetržitě „drobná jednání, aby si navzájem přetáhli lidi.“³⁷⁴ Príměří určené k jednání o míru bylo přitom k takovým přetahováním obzvláště vhodné:

„Bylo vyhlášeno několikadenní příměří, aby se jednalo o míru. Setkání se odehrávala dost blízko našeho tábora, v Grange aux Merciers. Za krále jednal hrabě z Maine a další, a za pány hrabě ze Saint-Pol a několik dalších, kteří zastupovali celou koalici. Častokrát se sešli a nic nedělali. Během té doby pokračovalo příměří a mnoho lidí se setkávalo u velkého příkopu, jenž byl mezi nimi, zhruba v půli cesty jedněch od druhých, a který nikdo nesměl překročit. Neminulo dne, aby kvůli těmto setkáním nepřešlo k pánům deset nebo dvanáct mužů...“³⁷⁵

O obzvláště důležité osoby se bojovalo přeplácením: anglickému nejvyššímu komořímu panu z Hastings tak musel Ludvík XI. nabídnout vyšší pravidelný plat, než jaký mu dával burgundský vévoda: za dva tisíce dukátů ročně namísto jednoho tisíce tak bylo možné získat si spojení (dokumentem potvrzené „přátelství“), jež dříve patřilo

³⁶⁹ „...mais la principale occasion de mon allee ausdits lieux estoit pour parler a aucuns particuliers de ceulx qui estoient la, et pour les convertir pour le Roy.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 214.

³⁷⁰ „ordonna distribuer quinze mil escuz...“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 244.

³⁷¹ „les plus grans et les principaux personnaiges dont elle se pouvoit aider.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 236.

³⁷² „Nostre Roy, avant de les avooir ouyz tant en general que chascun a part, mis grant peyne a gagner chascun d'eulx...“ *Ibidem*.

³⁷³ „...qui les sollicitoit par belles et saiges remonstrances et par tres grans dons et promesses, et aussi par force tres grande qu'il avoit en leurs pays.“ *Ibidem*, s. 268.

³⁷⁴ „petits marchez pour surtraire gens l'ung a l'autre.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s.

³⁷⁵ „...et y eut plusieurs jours de trèves et assemblées d'une part et d'autre, pour traicter de paix et se faisoit ladite assemblée à la Grange aux Merciers, assés près de notre ost. De la part du Roy y venoit le comte du Mayne et plusieurs aultres de la part des seigneurs, le conte de Saint Pol et plusieurs aultres aussi de tous les seigneurs. Assés de foiz furent assemblez sans riens faire. Et ce pendant duroit la treve et s'entrevoient beaucoup de gens des deux armées, ung grand foussé entre deux qui est comme my chemin, les ungs de l'ung costé, les aultres de l'autre par la treve nul ne pouvoit passer. Il n'estoit jour que à cause de ces veues ne rendre dix ou douze hommes du costé de ces seigneurs...“ *Ibidem*, s. 131.

burgundské straně. Hastingsův případ je navíc zajímavý tím, že komoří, jak Commynes zmiňuje dokonce několikrát, odmítl na rozdíl od ostatních uplácených za svůj příjem poskytnout stvrzenku. Znamená to tedy, že se jinak účetní doklady o těchto platbách archivovaly. Komoří stvrzenku ani přes nátlak nedodal s tvrzením, že se jedná o králův dobrovolný dar, a ten byl nucen toto v zásadě legitimní vysvětlení akceptovat. Případ však vypovídá o tom, že ačkoli pravidelné dávky k potvrzení „přátelství“ oficiálně byly dobrovolným darem, vyplácející je chápal jako příjem, který je slušné potvrdit stvrzenkou a připustit tak určitý závazek.

4.2 Diplomát – jeho role a pozice

4.2.1 Prostředníci komunikace – od posla k vyslanci

Chápeme-li pojem diplomacie s Ragnarem Numelinem široce jako veškerá vyjednávání probíhající mezi dvěma společenskými entitami,³⁷⁶ můžeme nazvat diplomatem každou osobu, jež zastupuje jednu z těchto společenských entit v jejich vzájemné komunikaci.

Protože politika ve smyslu diplomacie je hlavním tématem Commynových *Memoárů*, zachycují *Memoáry* mnoho nuancí ve způsobech vedení této komunikace. Chceme-li zmapovat personální základnu, na níž byla vystavěna, poskytují nám k tomu *Memoáry* vhodný pramenný materiál.

Jednotlivé akty komunikace (ať už pouze informativní, či obsahující návrh) byly zprostředkovány buď posly, nebo vyslanci. Zásadní rozdíl mezi nimi tkví v míře odpovědnosti: zatímco posel (*messenger*) pouze přenáší konkrétní zprávy, vyslanec (*ambassadeur*) je do značné míry autonomním jednatelem, jenž samostatně vede vyjednávání podle více či méně přesných instrukcí.³⁷⁷ Díky svým pravomocem, může vyslanec vlastně rozhodovat za svého pána, případně ho „přinutit“ ke splnění slibu, uzavřeného vyslancem. Tak je tomu alespoň v případě poloficiálního vyslance milánského vévody. Tento nenápadný „uboze vyhlížející muž“ (*homme de peu d'apparence*), jehož musí Commynovi doporučit

---

³⁷⁶ NUMELIN, Ragnar. *Les origines de la diplomatie*. Paris : Flammarion 1945, s. 83.

³⁷⁷ *Histoire de la diplomatie française*, op. cit., s. 103.

prostředník, nakonec „*horlivě prosil krále, aby nechal provolat spojenectví, tak jak bylo dříve uzavřeno, a dodal, že má moc donutit svého pána, aby je dodržel.*“³⁷⁸

Některých misí se také zhostili heroldi. Tito úředníci s mnohostrannými kompetencemi byli jako poslové nejčastěji prostředníky vypovězení války. Na rozdíl od někdy neoficiálních misí poslů bylo vyslání herolda zcela oficiálním, veřejným, a reprezentativním aktem. Herold, pojmenovaný po rytířském řádu, založeného daným feudálem, regionu či dokonce válečném pokřiku (francouzský herold Montjoie) totiž zastupoval panovníka jako rytíře a zároveň jako instituci. V Commynových *Memoárech* vystupuje heroldů několik: anglický herold Podvazek (podle anglického Podvazkového řádu) a bretaňský herold Bretaň. V obou případech popsanych Commynem jsou nositeli aktu nepřátelství: Podvazek přináší oficiální vypovězení války (k níž nicméně nedojde) Ludvíku XI., Bretaň informuje vévodu Karla o tom, že vypovězení spojenectví (*alliance*) ze strany vévodů normandského a bretaňského.³⁷⁹ Herold nemíval vyjednávací pravomoc – v jeho osobě pouze spočívala institucionální záštita daného listu, proto také Commynes nikdy nezmiňuje jejich osobní jména. Herold je dostatečně definován svou funkcí (*ung herault*), či přezdívkou. To nicméně neznamenalo, že se jej jeho mise osobně nedotýkala: Bretaň byl vzhledem k vévodově zlosti podle Commyna „ve velkém nebezpečí“ (*en grant danger*), jiný – nejmenovaný – herold, vyslaný do obléhaného Nesle, dokonce zabit. Podvazek naopak uplácen, aby intervenoval ve králův prospěch (viz 4.2.2).

Ne vždy přitom musel být opravdovým držitelem tohoto úřadu (tzn. také dlouze školeným znalcem heraldiky) – zdá se, že herolda „dělal“ především oděv. Když Commynes vysílá k anglickému králi na základě Ludvíkova přání pouhého bezvýznamného sluha pana z Halles, musí se tam tento vypravit „v oděvu herolda“ („*en habit de herault*“)³⁸⁰. Následně už o něm Commynes píše jen jako o „heroldovi“ a to při jeho přijetí u anglického krále, i po jeho návratu na francouzský dvůr.

Zatímco oficiálním vyslancem bylo vhodné učinit osobu schopnou, ale zároveň i reprezentativní, tj. co nejvyššího možného postavení (zvláště, šlo-li o mírová jednání, bylo nejvhodnější vyslat co největší množství „*ctihodných osob*“³⁸¹), neoficiálními posly bývali právě naopak lidé nízkého postavení, pážata či lučištníci,³⁸² vhodní pro svou nenápadnost.

³⁷⁸ „*et supplia fort au Roy qu'il voulsist faire crier lesdites aliances en la forme comme elles avoient esté, et qu'il avoit pouvoir d'obliger son maistre a les tenir.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 148.

³⁷⁹ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 216.

³⁸⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 64.

³⁸¹ „*hommes de bien*“. Takové poselstvo, vedené pařížským biskupem „*jenž měl pověst velmi význačné osobnosti*“ vyšle Ludvík ke knížatům, sdruženým v Lize.

³⁸² PARAVICINI, W. *Peur, pratiques, intelligences*, op. cit., s. 353.

O tom, že ani postava pouhého posla nebyla bez důležitosti, svědčí fakt, že i u nich Commynes nezřídka uvádí jejich jméno (jako u pážete Simona z Quingey,³⁸³ jež přinese králi důležitý list od vévody, či komorníka Jeana z Bouchuse³⁸⁴).

4.2.2 Správný a špatný vyslanec podle Philippa de Commynes

*„Na takové záležitosti je nutné ochotné služebníky, kteří se nenechají odradit žádnými slovy a ničím jiným, aby dosáhli cíle svého pána.“*³⁸⁵ Diplomaty je podle Philippa de Commynes nutné velmi pečlivě vybírat, a dokonce i školit. Proto také byli ti, které si vydržoval Ludvík XI. (*„de la nourriture de nostre Roy“*) nejlepší, a i Angličané podle Commyna uznávají, že ačkoli oni vyhrávali bitvy, Francouzi vítězili v jednáních. Požadavkům na správného diplomata – a nutnosti takovými osobami disponovat – věnuje Commynes celou jednu rozsáhlou digresi.

Pozice diplomata je pro celou zahraniční politiku státu tím podstatnější, že samostatná přímá jednání panovníků a především jejich vzájemná setkávání považuje Commynes za navýsost nebezpečné „bláznovství“ (*grande folie*), snad s výjimkou mladých princů *„kteří myslí jen na zábavu“*.³⁸⁶ Viděli jsme totiž, že Commynes pokládá vládce za náchylnější k emotivním reakcím; kromě toho, že setkání vzbuzuje ještě větší vzájemnou závist a nepřejícnost, je tedy prostředkováním způsobem, jak zabránit vzájemným antipatiím s možnými rozsáhlými důsledky. Tak například francouzský a kastilský král se od vzájemného setkání „nemají v oblibě“, i když spolu do té doby nikdy neměli žádný konflikt, spojenectví je však vyloučeno, nepochopení mezi Fridrichem III. a Karlem Smělým zabrání plánované svatbě jejich dětí, kulturní rozdíly vzbudí antipatie i mezi kurfiřtem Fridrichem Bavorským a Karlem Smělým. Jako refrén se Commynovým výčtem táhne konstatování, že se vládci po svém setkání „neměli rádi“ (*depuis ilz ne se aymerent*)³⁸⁷, profesionalizací diplomacie má tedy být dosaženo nejen zefektivnění mezinárodní politiky, ale i její racionalizace, oproštění od emocí.

Commynes proto doporučuje, aby *„své spory řešili prostřednictvím dobrých a moudrých služebníků.“* Především pro vyjednávání v průběhu válečného konfliktu je přitom nutné vybrat ty nejvěrnější ze služebníků, neboť kromě nevhodně uzavřené dohody hrozí

³⁸³ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 310.

³⁸⁴ *Ibidem*, s. 216.

³⁸⁵ *„en telz chouses faut gens complaisans et que passent toutes choses et toutes parolles pour venir a la fin de leur maistre.“* *Ibidem*, s. 362.

³⁸⁶ *„qu'ilz n'ont aultres pensees que a leurs plaisirs...“* *Ibidem*, s. 234.

³⁸⁷ *Ibidem*, s. 240.

riziko, že by se mohli nechat uplatit či „získat“ protivníkem. Ti, kteří se nedají zviklat, nejsou příliš početní. Vhodné je, aby ten, kdo vede vyjednávání, byl již panovníkovi zavázán „nějakou milostí či laskavostí,“ větší loajalitu lze také předpokládat u lidí „zralého věku“ (*eage mur*).³⁸⁸

Právě vyslanec nebo i herold, byl totiž potenciálním spolupracovníkem toho, ke komu byli vysláni. Díky již navázanému osobnímu kontaktu bylo možné pokusit se zmanipulovat jejich prostředkování ve svůj prospěch. Když Ludvík přijme anglického herolda s oficiálním vypovězením války, vede s ním neformální rozhovor „zcela sám, ve svém soukromém kabinetu,“ v jehož průběhu se jej snaží přesvědčit, aby „poradil králi uzavřít s ním dohodu.“³⁸⁹ K tomu však bylo nutné si prostředníka naklonit osobně, nejen jako exponenta svého pána – král tedy dá „heroldovi z ruky do ruky tři sta dukátů v hotovosti, slibuje mu tisíc, pokud k dohodě dojde; veřejně mu dal krásný kus rudého aksamitu, o délce třiceti loktů.“³⁹⁰

Loajalita a neúplatnost nicméně dobrému vyslanci nestačí: vede-li oficiální jednání a předstupuje-li před radu, měl by být odpovídajícího stavu, jinak mu hrozí výsměch. Když Ludvík XI. vyšle do Gentu svého holiče mistra Oliviera, aby promluvil s Marií Burgundskou a zároveň ve městě vyvolal povstání, Commynes jeho rozhodnutí vysvětluje tak, že mu „*Bůh musel zmást rozum*.“³⁹¹ Olivier je jako „bezvýznamná osůbka“ (*petit personnage*) k tomuto úkolu zcela „nekompetentní.“ Proto se nelze divit tomu, že mu někteří členové rady Marie Burgundské vysmějí pro jeho příliš dobré šaty („jež neodpovídaly jeho stavu“) a váhání v projevu. Když si nakonec i troufne požadovat mluvit s princeznou o samotě, hrozí mu nakonec vhození do řeky a z Gentu musí utéct. Vyslance v takovém případě nelze brát vážně a ani autorita jeho pána jej nechrání.

Vyslanec musí být také vzdělaný a především zkušený: neprofesionální vyslanci gentských, posláni k Ludvíku XI. se dočkají ze strany krále výsměchu a ironie (král jim sdělí, že jsou „špatně informováni“ o vůli své paní) a odjíždějí nešťastní a bezradní (*désolés*) – to proto, že to byli lidé, kteří „nebyli vzděláni“ (*n'estoient point nourris*) ve „velkých věcech“, tj. v diplomacii.³⁹² Přízračné je přitom franouzské adjektivum „*nourris*“, doslova „krmení“ – znalosti a zkušenosti je nutné doslova vstřebat. Nicméně právě samotné vedení diplomatické

³⁸⁸ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 132.

³⁸⁹ „*admonester au roy d'Angleterre de prendre appointement avecques luy*.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s.52.

³⁹⁰ „*Et donna audit herault trois cens escuz content de sa main et luy a promis mil si l'appointement se faisoit; et en public luy feist donner une belle piece de veloux cramoyse contenant trente aulnes*.“ *Ibidem*, s. 52.

³⁹¹ „*Dieu avoit troublé le sens a nostre Roy*“ *Ibidem*, s. 235.

³⁹² COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s.250.

mise, spojené s poznáním cizích zemí považuje Commynes za nezbytné pro každého šlechtice (*homme de bien*); nezcestovalost je „vážným nedostatkem“ (*grand deffaulte*).³⁹³

4.3 Jeviště dvora: gesta a symbolika v diplomacii

4.3.1 Scéna a role - symbolický jazyk reprezentace

Vrátíme-li se k případu mistra Oliviera, nabízí se otázka, proč jej gentští nebyli ochotni akceptovat jako královského vyslance a prokázat mu patřičnou úctu. I když spíše implicitně, Philippe de Commynes nabízí dvě vysvětlení. Olivier především překročil svůj stav – jak již zmíněným oděvem, tak přehnaným požadavkem (mluvit o samotě s princeznou). Za druhé byl pro gentské Olivier vzhledem ke svému původu z venkovského okolí Gentu „známá firma“, nebyl tedy přijatelný ve své *roli* vyslance. Jak je totiž v *Memoárech* dobře vidět, úkol vyslance skutečně zavazoval k určité roli, na niž pak na základě nepsaných pravidel reagovala druhá strana. Tento úzus však nebylo možné dodržet v případě, že „herec“ nevyhovoval.

Při pročitání *Memoárů* vzbuzuje pozornost nápadná inscenovanost některých scén – zcela účelové akty komunikace nejsou vedeny pouze v informativní, ale i v emoční rovině, s cílem vyvolat adekvátní reakci. Když například na samém začátku *Memoárů* předstoupí před Philippa Dobrého vyslanci francouzského krále, vedení francouzským kancléřem, panem z Morvilliers, a v sále s dokořán otevřenými dveřmi (tedy na veřejném slyšení) před vévodovou radou chrlí „závažná a hanlivá obvinění“³⁹⁴ spojence hraběte ze Charolais vévody bretaňského, jedná se o pečlivě zrežírovanou inscenaci roztržky. Když se Ludvík rozhodne znovu vyvolat konflikt s Karlem Smělým, a pošle mu obsílku, jíž ho jako jeho lenní pán předvolává před právě zasedající stavy, jedná se rovněž o aroganci spíše inscenovanou než skutečnou: král totiž „věděl, že vévoda odpoví pyšně nebo nějak vystoupí proti autoritě tohoto shromáždění, takže bude mít ještě větší důvod k válce.“³⁹⁵ V *Memoárech* však najdeme i scény symbolické pokory a bezmoci.

---

³⁹³ *Ibidem*, s. 104.

³⁹⁴ „en donnant grande et dehonnestes charges...“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 46.

³⁹⁵ „Bien sçavoit le Roy qu'il respondroit orgueilleusement ou feroit quelque autre chouse contre auctorité de ladicte court, par quoy son occasion de liy faire guerre en seroit plus grande.“ *Ibidem*, s. 294.

Vysoká míra inscenovanosti je patrná zejména v hromadných scénách, v nichž bylo nutné zorganizovat větší množství lidí. To samozřejmě platí pro komunikaci s městy. Známým případem potvrzujícího rituálu byly triumfální vjezdy panovníků do měst. Ty buď slavnostně stvrzovaly oddanost města svému pánu a jejich vzájemné spojenectví, či – v případě vojenských vjezdů do dobytých měst – vyjadřovaly symbolicky podrobení si města vítězem. Commynes zachycuje dva vojenské vjezdy Karla Smělého do čerstvě podrobených měst – spektakulárně je popsán především vjezd do předtím vzbouřeného Lutychu v roce 1467. I když byly městské brány vévodovi vydány na základě vyjednávání a jen za určitých podmínek (se slibem, že město nebude vypáleno ani vydrancováno), měl vjezd symbolizovat vojenské dobytí. Vévoda proto do města nevjel žádnou z městských bran, ale otvorem v hradbě, jejíž část byla k tomuto účelu stržena. Vévoda do města vjel s početným vojenským doprovodem a v plné zbroji: „*Vévoda jel na koni, obklopen dvorskými hodnostáři a nejvyššími armádními veliteli, všichni byli vystrojeni a vyzbrojeni nejlépe, jak jen bylo možné.*“³⁹⁶ Jako u většiny vjezdů, i zde vedla první vévodova cesta do katedrály – nejvýznamnějšího bodu městské topografie. Vévoda následně „*pobyl ve městě několik dní, nechal popravit pět nebo šest lidí ze svých rukojmí (...), vnutil jim nové zákony a zvyky; vybral značnou peněžní sumu (...). Vzal jim veškerou výstroj a všechny střelné zbraně, nechal zbořit všechny věže a městské hradby a vrátil se do své země.*“³⁹⁷ Takto ceremoniální, nejen praktické, ale i symbolické potrestání města, mělo propagační význam a odrazilo se na chování dříve vzpurných gentských. Když Karel nedlouho nato uskutečnil vjezd do Gentu, šlo o ceremonii mírovou a slavnostní, jakkoli byl vévoda ve zbroji. Symbolika podřízení zde však byla uplatněna ze strany měšťanů: ti „*k jeho [vévodově] počtě zorganizovali procesí na předměstí, aby vévoda po libosti mohl lidi vykázat z města, či je nechat vrátit se.*“³⁹⁸ To, že Commynes tento zvláštní krok měšťanů konstatuje, ale nerozvíjí, svědčí o tom, že se muselo jednat o nikterak ojedinělou formu symbolické komunikace. Podřízení gentských tak mohlo být vyjádřeno na základě již známého a snadno dešifrovatelného klíče.

Jindy však mohlo nést význam naopak popření obvyklých kódů. V již zmíněném případě Morvilliersova slyšení na burgundském dvoře je nápadné popření obvyklého normy zdvořilosti. Morvilliers mluví „arogantně“ a odmítá námitky hraběte ze Charolais, jehož

³⁹⁶ „*Luy estoit a cheval avecques les gens de sa maison et les plus grans de l'ost, les myeux parez et acoustrez qui pourroient estre...*“ *Ibidem*, s. 206.

³⁹⁷ „*...il sejourna aulcuns jours dans la cite. Il y fit mourir cinq ou six homme pamri ceulx qui avoient esté de ses otaiges (...), il leur ordonna aulcunes loix et costumes nouvelles; il imposa grans deniers sur eulx (...). Il emporta toutes leurs artilleries et armures, et fit raser toutes les tours et murailles de la cité; et puyz retourna en son pays.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 206.

³⁹⁸ „*Et luy fut faict par ceulx de la ville une saillie aux champs, pour mettre hors la ville ou dedans gens a son plaisir.*“ *Ibidem*, s. 214.

kritizuje: „*Morvilliers mu skočil do řeči a pravil: « Pane ze Charolais, nepřišel jsem jednat s Vámi, ale s Vaším otcem. »*“³⁹⁹ Hrubost francouzského kancléře, jenž přitom nejedná za svou osobu, ale jako zástupce francouzské koruny, působí chtěně a snad i předem předpokládaně. Tím spíš, že hrabě ze Charolais nakonec králi prostřednictvím Morvillierse přísahá pomstu „do roka a do dne.“ Vyslancova neomalenost je neomaleností jeho pána – to proti Ludvíkovi také Charolais „vzplane nenávistí.“

Příhodnou příležitostí k reprezentaci a symbolické komunikaci byla panovnická setkání. Velmi podrobně Commynes popisuje především setkání Ludvíka XI. a Eduarda IV. roku 1475 v Picquigny. Bipolární setkání, jež mělo sloužit k potvrzení mírové dohody, muselo i po formální a symbolické stránce dodržet princip rovnováhy. Setkání se proto odehrálo uprostřed řeky na speciálně zbudovaném mostě, v jehož středu je nainstalována „*velmi pevná dřevěná mříž, jaké se používají do klecí na lvy.*“⁴⁰⁰ Na obou březích stáli čtyři muži z opačného tábora, kontrolující průběh příprav. Commynes podrobně líčí příchod obou králů a (což je v *Memoárech* spíše výjimkou) jejich vzhled včetně oděvu. Vše, co se liší, je srovnáváno – může se to totiž stát příčinou neúspěchu setkání. Eduard „vypadal jako skutečný král“ (*sembloit bien roy*) – na hlavě elegantní černý baret s lilií z drahokamů, šat ze zlatého (tedy drahého) sukna stejně jako tři nebo čtyři další z jeho doprovodu. Má také mnohem početnější doprovod: „*to, co jsme měli my, vypadali proti nim jako nic.*“⁴⁰¹ Angličané však k mostu přicházejí horší (méně bezpečnou) stranou; naštěstí však Angličané „nejsou tolik zjemnělí“ (*ne sont pas si soubtlilz*) a tuto nevýhodu jsou ochotni přehlédnout.

Ve chvíli setkání se oba panovníci v Commynově líčení až přehnaně předhánějí ve zdvořilosti: anglický král „*sňal baret a poklekl s kolenem asi půl stopy od podlahy. Král, který se již opíral o mříže, se mu hluboce poklonil, a poté, co se mezi mřížemi políbili, poklonil se anglický král ještě hlouběji.*“⁴⁰² Možností interpretace této scény je více a záleží především na tom, zda budeme Commynovi jeho až podezřele přesný popis, obsahující detaily a přímou řeč, věřit. Eduardova excesivní zdvořilost by mohla představovat určitý druh souboje – oba králové se setkávají jako rovný s rovným, a tak je ten zdvořilejší, hlouběji se klanící, svým

---

³⁹⁹ „*Mais ledit Morvilliers luy coupa la parole et rompoit la parole, disant ces motz: « Monsr de Charolais, je ne sui pas venu pour parler a vous, mais a Monsr vostre pere. »*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 48.

⁴⁰⁰ „*ung fort treillis de boys, comme on faict dans aux cages de ces lyons.*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 88.

⁴⁰¹ „*Ce que nous avions de nostre costé paraissoi rien aupres...*“ *Ibidem*, s. 92.

⁴⁰² „*...il ousta sa barrete et s'agenoulla comme a demy pied de terre. Le Roy luy feit aussi grande reverence, le quel estoit ja appuyé contre els barrieres; et a s'embrasser par les trous, fist le roy d'Angleterre encores plus grand reverence.*“ *Ibidem*, s. 94.

způsobem vítězem.⁴⁰³ Commynes se však mohl snažit vykreslit setkání ve světle příznivém pro Ludvíka XI. – on má být ukázán jako ten, kdo v bipolárním setkání vystupuje v pozici moci. O něco později tak Commynes poznamenává, že se „zdálo, že větší autoritu měl v tomto shromáždění král“ („*Le Roy se monstroit avoir auctorité en ceste compaignee...*“⁴⁰⁴), a když Ludvík odvolá své služebníky, ti angličtí se vzdáli rovněž, aniž by čekali na pokyn svého pána. Eduard rovněž s králem hovoří „dosti dobrou“ francouzštinou, je to tedy on, kdo mluví cizím jazykem, nechává navíc Ludvíka promluvit jako prvního. Vnější honosný a „opravdu královský“ vzhled Eduarda IV. by tak ještě podtrhoval Ludvíkův triumf.

Jak je vidět i na Commynově popisu setkání v Picquigny, vizuální složka reprezentace byla nesmírně důležitá. Být nebo nebýt nějak *viděn* mohlo mít dalekosáhlé důsledky. Panovník se především nesměl nechat vidět nemocný. Proto se také nemocný Ludvík odmítá osobně odpřisáhnout smlouvu o odstoupení Artois před vyslanci Marie Burgundské jen proto, že nechce být viděn: „*Král dlouho odmítal dohodnuté smlouvy odpřisáhnout, ale to proto, aby nebyl viděn.*“⁴⁰⁵ Také sultán se podle Commyna ke sklonku života zdržuje v serailu, aby ho nikdo neviděl nemocného „*a jeho nepřátelé jím nepohrdali.*“⁴⁰⁶ V těchto případech rozhodují o své indisponovanosti panovníci samotní, překvapivě však v Memoárech najdeme i pasáže, kde Commynes doporučuje panovníka „ukazovat“ jen za některých okolností. Adresáty jsou zde přitom evidentně jeho služebníci: vyslancům spřátelených vládců by mělo být dovoleno „*vidět panovníka dosti často v závislosti na jeho osobnosti (chci říct: pokud je moudrý a reprezentativní, neboť v opačném případě je nejlepším řešením ukazovat jej co nejméně); a je-li nezbytné, aby byl viděn, nechť je dobře oblečen a zpraven o tom, co má říct...*“⁴⁰⁷

Oděv, v Picquigny honosný, vyjadřující moc a důstojnost, mohl v jiném kontextu nést zcela odlišný význam. Když Marie Burgundské v Gentu prosí radní (u Commyna „lid“ – *le peuple*), aby zrušili popravu jejích dvou služebníků, je její veřejné vystoupení divadlem bezmoci. „*Měla na sobě smuteční šaty a skromnou a jednoduchou pokrývku hlavy, aby je*

⁴⁰³ Marcel Mauss ve svém slavném *Eseji o daru* analyzuje různé druhy potaše rituálu, při němž se kmenoví náčelníci pokoušejí překonat soupeře množstvím darů. Ten, kdo může obětovat více, také více vlastní, proto vyhrává, i když jej rituál může majetkově naprosto zruinovat. Srovnávání předhánění se ve zdvořilosti s potašem je ovšem přehnané, ale ve své podstatě (a ovšem v náznaku) se jedná o jeho symbolickou formu: jen místo materiálního kapitálu je „vkladem do hry“ kapitál sociální. Srov. MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství 1999, 210 s.

⁴⁰⁴ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 96.

⁴⁰⁵ „...*feit grant difficulté a jurer les traitez faictz en ceste matiere, mais cestoit pour n'estre point veu.*“ *Ibidem*, s. 390.

⁴⁰⁶ „*ses ennemis ne l'eussent en mespris.*“ *Ibidem*, s. 440.

⁴⁰⁷ „...*et veoir le prince assez souvent, selon la qualité dont seroit sa personne (j'entends qu'il soit saige et honneste, car, quant il est eu contraire, le moins le monstret est le meilleur); et quant il le fault veoir, qu'il soit bien vestu et bien informé de ce qu'il doit dire...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 358.

*dojala, žádající spravedlnost. Prosila lid se slzami v očích a rozpuštěnými vlasy...*⁴⁰⁸ Popření vlastní důstojnosti je symbolickou žádostí o slitování. Podobně se chovají i pokoření lutyšští měšťané: *„přivedli tři sta mužů, vybraných mezi nejvýznamnějšími měšťany, v košilích, bosé a s nepokrytými hlavami, kteří vévodovi přinesli klíč od města a vzdali se mu na milost, neočekávající nic jiného než oheň a drancování.“*⁴⁰⁹ Stejně, jako oděnění do brnění vyjadřovalo vojenskou moc a převahu, symbolizovala nahota (pouhá košile bez svrchního oděvu) bezmoc a prosbu o milost. Je přitom patrná důležitost klobouku, jenž Commynes neopomene zmínit v žádném z řídkých případů, kdy mluví o oděvu: klobouk Eduarda IV. s francouzskou lilií během setkání v Picquigny⁴¹⁰, „šeredný“ klobouk Ludvíka XI., který mu dělал ostudu⁴¹¹, prostý klobouk, jímž dojímala Marie Burgundská⁴¹², a nakonec chybějící klobouky lutyšských.

K vyjádření vzájemného vztahu komunikantů patřila také mluva, a to nejenom její sémantický obsah, ale i její forma – „tón“. Toto banální konstatování samozřejmě platí pro většinu komunikačních situací, avšak v diplomacii mohl mít zvolený „tón“ mluvy (jak jsme viděli u Morvillierse) významné dopady a tím zajímavější je jeho reflexe u Commyna. Commynes doporučuje mluvit „umírněně“, aby nebylo nutné původně příliš pyšný tón měnit, změnil-li se politická situace v náš neprospěch, jako se to přihodilo burgundským vyslancům ve vztahu k Ludvíku XI.

4.3.2 Dary a pohostinnost jako akt komunikace

„Podle mého názoru je nutné se o ně rádně postarat a se ctí je přivítat, například tak, že jim vyšleme někoho vstříc, zajistíme dobré ubytování, a vybereme jim spolehlivé a moudré muže jako doprovod, což je čestné i bezpečné, protože tak víme, s kým se stýkají a můžeme zabránit málo loajálním a nespokojeným lidem, aby jim donášeli, neboť v žádné zemi nejsou všichni spokojeni. Pak navrhuji rychle je vyslechnout a rozloučit se s nimi, protože není dobrý

---

⁴⁰⁸ „Ladite demoiselle estoit en son habit de deuil et n'avoit que ung couvre chief sur la teste, qui estoit humble et simple et pour faire leur pitié par raison. Et la supplia audit peuple, les larmes aux yeulx et toute eschevelee...“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 262.

⁴⁰⁹ „...et menerent trois cents hommes des plus grans de la ville, en chemise, les jambes nuez et la teste, lesquelz appouterent audict duc les clefz de la cité et se rendirent a luy et a san plaisir, sans riens reserver sauf le feu et le pillage.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 196.

⁴¹⁰ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 90.

⁴¹¹ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 236.

⁴¹² COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 262.

*nápad, nechávat u sebe své nepřátele; ale připravit jim hostinu, zaplatit výlohy, obdarovat je, je ta nejmenší zdvořilost.*⁴¹³

Nutnost pohostinného chování k cizinci je zakořeněna již ve kmenových společnostech, kde bývá cizinci, jenž získá autorizaci k pobytu na území kmene, vše, co potřebuje, tady zejména ubytování a jídlo, poskytnuto. V křesťanské společnosti navíc imperativ pohostinnosti potvrzuje Starý zákon.⁴¹⁴

V diplomacii je však pohostinnost také komunikací sui generis: protože poselstvo zastupuje svého pána, mělo by mít nárok na přijetí odpovídající jeho úrovni.⁴¹⁵ Proto ubytování vyslanců nemělo za cíl pouze prakticky zabezpečit jejich pobyt v daném místě, a tedy dostupnost slyšení, ale i reprezentovat hostitele, případně symbolicky vyjádřit touhu po dohodě. V účetních knihách Ludvíka XI. tak najdeme položky za navonění pokojů pro hosty.⁴¹⁶ Zároveň však, jak je vidět z výše citovaného úryvku, fungovala pohostinnost (především čestný doprovod, který k ní patřil) zároveň jako kontrolní mechanismus.

I v průběhu vojenského tažení byli spojenci považováni za hosty. Když v průběhu tažení za Války o veřejné blaho vévoda ze Charolais obědvá s ostatními vévody spojenými v protikrálovském odboji, musí je u stolu „*ctít, jak je běžné, když se usedá ke stolu, tak se to také slušelo, neboť byli u něj.*“⁴¹⁷

Odepření pohostinství vyslanci může naopak symbolizovat nepřátelství k jeho pánu. Commynes vyslaný burgundským vévodou do Calais, jehož pán hrabě z Warwicku se od spojení s vévodou a Eduardem IV. přiklonil ke straně krále Jindřicha a Ludvíka XI., se nesetká s nepřátelstvím vyjádřeným otevřeně. Snadno dostane glejt a guvernér Calais mu věnuje „jen milá slova“ (*paroles honnestes*)⁴¹⁸, ale kastelán hradu Guine mu dá „*jen napít*“ a nepozve ho dál „*jak mívával ve zvyku,*“⁴¹⁹ zatímco s mimořádnou vřelostí uvítá dva šlechtice z Commynova doprovodu – přívržence krále Jindřicha. Zdi Commynovy komnaty jsou navíc

---

⁴¹³ „Selon mon advis, ol les doit bien tracter et honnourablement recueillir, comme envoyer au devant d'eulx, les faire bien loger, et ordonner gens suers et saiges pour les accompagner, qui est chose honneste et seure, car par la on scet ceulx qui vont vers eulx, et garde l'on les gens legiers et mal contans de leur aller porter nouvelles, car en nulle maison tout n'est contant. Davantaige, je les vouldroye tost oÿr et depescher, car ce me semble tres mauvaise chose que de tenir ses ennemys chez soy de les faire festoier, deffraier, faire presens, cela n'est que honneste.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 358.

⁴¹⁴ NUMELIN, R. *Les origines de la diplomatie*, op. cit., s. 77.

⁴¹⁵ *Histoire de la diplomatie française*, op. cit., s. 104.

⁴¹⁶ Extraits des comptes et dépenses de Louis XI, In *Archives curieuses de l'Histoire de la France depuis Louis XI jusqu'à Louis XII*. Paris: Beauvais, membre de l'Institut historique 1854. 1re série - Tome Ier, s. 92.

⁴¹⁷ „Le comte honorait tout le monde, comme a l'assiette; aussi le devoit il bien faire a d'aulcuns et a tous, puisque c'estoit chez luy.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 126.

⁴¹⁸ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 344.

⁴¹⁹ „...qui me presenta a boire sans m'ouffrir le chasteau comme il avoit accoustumé...“ *Ibidem*, s. 342.

pomalovány francouzskými liliemi a znakem hraběte z Warvicku, symbolizujícími jejich spojenectví.

Vyslanci bývali při svých misích také takřka vždy obdarováni. Dar je v antropologii dobře známý prostředek získání a udržení přátelství⁴²⁰ a to i toho oficiálně, formálně pojatého – tedy spojenectví.⁴²¹

Prostřednictvím daru bylo také možné vyjádřit neoficiální podporu, nepřipadalo-li oficiální spojenectví v úvahu. Tak také Ludvík XI. jedná se Švýcary – přeje si sice další porážku Karla Smělého, avšak rozhodl se vojensky nezasahovat: „*Každý jejich vyslanec, který v té době přišel ke králi, od něj dostal veliké dary ve stříbře a nádobí; a tímto způsobem je odškodňoval za to, že jim nemohl otevřeně vyslovit podporu, a odesílal je s plným měšcem a oblečené do hedvábných látek.*“⁴²² Symbolická podpora vyjádřená pohostinností a darem zde nahrazuje podporu oficiální. Dary a platy mohly rovněž nahradit příznivou odpověď vyslancům, kteří „neodjížděli nespokojeni“, ačkoli nedosáhli svých záměrů, jako vyslanci anglického krále: „*I když přišli s přehnanými požadavky, rozloučil se s nimi se slovy tak milými, a s tak krásnými dary, že od něho odjížděli spokojeni.*“⁴²³

Dar vyslanci, který mu zůstává jako jeho osobní majetek, tak v sobě spojuje vertikální i horizontální funkci daru, jak o nich mluví Nathalie Zemon Davisová⁴²⁴: saturuje materiální potřebu níže postaveného prostředníka komunikace a je zároveň gestem přízně a dobré vůle vůči vysílající straně.

4.4 Philippe de Commines a střední Evropa

4.4.1 Zmínky o středoevropském prostoru v *Memoárech*

Vztah Philippa de Commines ke střední Evropě nikdy nebyl samostatně analyzován. Není divu – autor *Memoárů* měl vzhledem ke svým konexím a osobním zkušenostem blízko k mnoha jiným zemím, kromě Francie a Burgundska především k Anglii a Itálii, ale i ke

---

⁴²⁰ Více viz MAUSS, M. *Esej o daru*, op. cit.

⁴²¹ Srov. také ZEMON-DAVIS, Nathalie. *The Gift in Sixteenth-Century France*. The University of Wisconsin Press 203, s. 34.

⁴²² „Chascun ambassadeur de leurs qui vint devers le Roy a ce commencement, eut grands dons de luy en argent ou en vaisselle; et par ce moyen les contentoit de ce qu'il ne s'estoit déclaré pour eulx, et les renvoyoit les bourses plaines et revestuz de draps de soye.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 154.

⁴²³ „Encore qu'ilz vinsent avecques si beaulx presens qu'ilz s'en alloient contans de luy.“ *Ibidem*, s. 314.

⁴²⁴ „Horizontální“ dar podle Davisové upevňuje přátelství či spojenectví v rámci jedné společenské třídy, „vertikální“, tj. dar napříč společenskými třídami, zmírňuje společenské napětí. Srov. ZEMON-DAVIS, N. *The gift in Sixteenth Century France*, op. cit., s. 191.

Španělsku, kam také cestoval. Dobře byl informován i o Portugalsku. Naopak střední Evropa stála poněkud na periferii Commynovy ekumény – římský císař se objevuje jen pokud nějak (obvykle jako spojenec jejích nepřátel) zasahuje do vnitřních záležitostí Francie; o říši samotné se však příliš nemluví, maximálně se Commynes vyjádří k charakteru Němců.⁴²⁵ Vzhledem k těžišti *Memoárů*, jež, jak jsem se pokusila ukázat, spočívá v konfliktu mezi Ludvíkem XI. a Karlem Smělým, je pochopitelné, že jejich obzory jsou geograficky omezeny na jihozápadní Evropu – Francii, Burgundsko, Španělsko, italské státy a Anglii. Toto totiž byla zóna, v níž se odehrávala alianční politika, a z níž se rekrutovali nepřátelé i spojenci francouzské koruny. Události, odehrávající se mimo tyto souřadnice, jednak nebyly pro děj podstatné a za druhé nespádaly do konceptu *Memoárů* jako narativního díla, založeného na přímém svědectví. O to více jsou však zajímavé ojedinělé zmínky o středoevropském prostoru, objevivší se v různých kontextech v *Memoárech*. Jinak nedůvěřivý Commynes, odvolávající se na zdroje (viz 2.2.1), se zde pouští na tenký led informací z doslechu a umožňuje nám tak seznámit se s představami soudobé Francie o prostoru, vzdáleném Západní Evropě fyzicky i kulturně.

Krátkou pasáž, věnovanou dějům ve střední Evropě v patnáctém století, najdeme v *Memoárech* v souvislosti s Matyášem Korvínem, jehož Commynes prohlašuje za jednoho z „největších“ (tj. nejprříkladnějších) panovníků, a jehož medailonek předkládá. V jeho rámci se nicméně zmiňuje i o vládě Ladislava Pohrobka, jeho plánované svatbě s francouzskou princeznou a jeho smrti. Zatímco však zasnuby s dcerou Karla VII. sedí, příčina smrti, udávaná Commynem je poněkud kuriózní:

*„Král Ladislav byl otráven v Praze v Čechách dámou z dobrého rodu (jejíhož bratra jsem znal). Král byl do ní zamilován a ona do něj. Protože byla nespokojená, že se král navzdory slibům, které jí dal, ženil ve Francii s dcerou krále Karla sedmého, jež se nyní nazývá hraběnkou z Viane, otrávila ho ve vaně tak, že mu dala sníst jablko, a nůž napustila jedem.“*⁴²⁶

⁴²⁵ Na vícero místech jsou Němci viděni jako střízliví lidé „pohrdající okázalostí“, kteří si z tohoto důvodu nerozumí s Burgundany. (Srov. COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 238.) I samotný císař je vše, jen ne velkorysý: „schopný vše snést, jen aby nic neutratil“ („enduroit toutes chouses pour ne despeindre rien“, COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 18.). Jinde Commynes líčí Němce jako nevychované, kteří pohorší Burgundany tím, že lehají v botech na postelích pokryté drahocennými tkaninami, a získají reputaci „čuňat“ (*orts*). (COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres I-III, op. cit., s. 240.) Obecně vzato Commynes při svém hodnocení národních povah vychází z teorie vlivu klimatického prostředí – Francouzi jsou mírní, neboť žijí v mírném a úrodném kraji, Angličané z obodného důvodu naopak bouřliví. Srov. BLANCHARD, J. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 168-169.

⁴²⁶ „...ledit roy Lancelot fust empoisonné a Prague en Behaigne par une femme de bonne maison (et en ay veu le frere), de laquelle il estoit amoureux et elle de luy. Et, comme mal contente de ce qu'il se marioit en France avecques la fille du Roy Charles septiesme, qui de present s'appelle la princesse de Vienne, qui estoit contre ce

Tato až pohádková zápleтка, již Commynes nicméně zaštiťuje údajnou osobní znalostí bratra milenky krále Ladislava, nám dává alespoň přibližnou představu o tom, jakým způsobem se mohly zkreslovat informace o dějích v cizině. Již v Praze vzniklá „šuška“ o Ladislavově smrti jedem (víme, že podezírán byl Jiří z Poděbrad), se později rozšířila o motiv zhrzené lásky – byla tak možná kontaminována schématy románových příběhů.

Bylo by samozřejmě zajímavé vědět, odkud Commynes tento příběh přejal, o zdrojích autorových znalostí o střední Evropě však můžeme jen spekulovat. Joël Blanchard ve svém *Commynes l'Européen* dokazuje, že Commynes v některých bodech vychází z literární tradice,⁴²⁷ že ji však originálně modifikuje. V případě Orientu se zdá, že se Commynes neomezoval na informace dostupné v tištěné podobě (cituje sultánův tiskem vydaný testament, velmi pravděpodobně mu jako pramen sloužily i benátské depeše⁴²⁸), ale musel mít k dispozici i ústní zprávy cestovatelů (vyslanců nebo kupců). V *Memoárech* cituje jako svůj zdroj informací o sultánovi slova benátského vyslance na dvoře Karla Smělého: „a slyšel jsem, jak před vévodou Karlem jeden benátský vyslanec říkal...“⁴²⁹

Je samozřejmě možné, ale stejně dobře neprokazatelné, že Commynes znal latinsky psanou Historii Bohemicu Eneáše Silvia Piccolominiho, jež vyšla tiskem v roce 1475.

O velké kulturní vzdálenosti střední Evropy svědčí i způsob, jakým Commynes zachází s toponymy. Když se zmiňuje o Budíně, považuje za nutné dodat „hlavní město Uher“ („*principalle ville de Hongrie*“)⁴³⁰, jeho znalost tedy zdaleka nebyla automatická. „Novost“ zeměpisného názvu pro čtenáře podobně předpokládá i v případě tureckých měst - u Konstantinopole a Adrianopole vysvětluje jejich etymologii: „*její jméno značí Hadriánovo město*“ („*qui veult dire d'Aldrien*“)⁴³¹. Exotika střeoevropských názvů se projevuje i v nejednotnosti pravopisu u toponym: „Čechy“ najdeme v rukopise „P“ jako *Behangne*, *Beangne* či *Beaigne*.

---

qu'il avoit promis, elle l'empoisonna dans ung baing en luy donnant a manger d'une pomme, et mist le poisson en la manche d'ung cousteau.“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 434.

⁴²⁷ Jako v případě „národních povah“, závislých na klimatu. Jinde je evidentní inspirace Valeriem Maximem. Viz BLANCHARD, J. *Commynes l'Européen*, op. cit., s. 168.

⁴²⁸ *Ibidem*, s. 165.

⁴²⁹ „*et tant que ouys dire a ung ambassadeur venicien, devant le duc Charles...*“ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 438.

⁴³⁰ *Ibidem*, s. 434.

⁴³¹ *Ibidem*, s. 438.

4.5.2 Obraz Matyáše Korvína u Philippa de Commines

Matyáši Korvínovi⁴³² věnuje Commines část poslední kapitoly šesté knihy. Korvín je zde zmíněn jako jeden ze „*tří největších mužů, kteří vládli v posledních sto letech*.“⁴³³ Commines zde vytváří jakýsi panovníkův biografický medailon, jehož struktura je obdobná v případě portrétu „druhého ze tří,“ Mehmeda II. Za sebou následuje vylíčení panovníkova původu a mládí a zisku královského titulu, následují úspěchy v bojích proti Turkům a územní expanze, vladařské kvality, neřesti, smrt.

Některé věcné informace má Commines velmi přesné, jinde se vyskytují drobné odchylky – Korvín nezemřel „*ve věku třiapadesáti let nebo podobně*“,“⁴³⁴ ale v pouhých sedmačtyřiceti, a také o rok dříve, než uvádí Commines.⁴³⁵ Odpovídá především výčet Matyášem získaných území. Přestože o existenci vedlejších zemí Koruny české nemá tušení, je spraven o tom, že Matyáš nezískal Čechy celé, ale je jen jejich „větší část“ (*la pluspart*).⁴³⁶

Zajímavou otázkou, jež se nabízí, je, jak Commines, pocházející ze země, již již po mnoho staletí vládla charismatická dynastie Kapetovců, vnímal Matyášův nekrálovský původ a volbu králem. Kupodivu se však tomuto způsobu zisku královského titulu nepodivuje, ani se nad ním příliš nepozastavuje. Jan Hunyady, jehož Commines nazývá „Bílým rytířem“ (*Chevalier Blanc*), byl podle něj „pouhý šlechtic, ale velmi moudrý a ctnostný“ (*gentilhomme, mais de grans sens et vertu*).⁴³⁷ Slovo „ale“ je přitom v této větě příznačné. Právo stavů na volbu krále Commines označuje za „místní zvyk“ a nijak ho nehodnotí. Možná však, že u země vzdálené natolik, jako Uhry, nepřekvapovalo nic. Již pojmenování Matyášova otce jako „Bílého rytíře“ zní románově, tím spíš, že Commines jeho skutečné jméno neuvádí. Kromě již uvedené smrti Ladislava Pohrobka Commines Matyášův příběh navíc doplňuje další dramatickou záplatkou:

„Jen co byl král Ladislav mrtev, uherští baroni se shromáždili v Budíně, aby si zvolili krále podle svého zvyku a práva na volbu, které mají, zemře-li král bezdětný. Zatímco se dohadovali a přeli o tuto poctu, do města se dostavila vdova po Bílém rytíři a Matyášova matka s početným ozbrojeným doprovodem, neboť to byla dáma, disponující vysokou

⁴³² K němu v češtině v současnosti nejpodrobněji : KALOUS, Antonín. *Matyáš Korvín (1443-1490). Uherský a český král*. České Budějovice: Vedita 2009.

⁴³³ „*les trois plus grans hommes qui ayent regné depuis cent ans...*“ ⁴³³ COMMYNES, P. *Mémoires*. Livres IV-VI, op. cit., s. 440.

⁴³⁴ „*de cinquante troy ans ou environ*.“ *Ibidem*, s. 438.

⁴³⁵ Tj. roku 1490, nikoli 1491.

⁴³⁶ *Ibidem*, s. 436.

⁴³⁷ *Ibidem*, s. 434.

hotovostí, již jí její muž zanechal; proto tedy mohla tak náhle najmout tak velké vojsko, a věřím, že měla ve městě i ve shromáždění dost tajných spojenců, vzhledem k účtě, již se její zesnulý manžel v království těšil. Odebrala se přímo do vězení a osvobodila svého syna. Část magnátů a prelátů, kteří byli shromáždění k volbě krále, se ze strachu rozprchla, ti zbylí pak povolali Matyáše králem.“

Matyáš ve skutečnosti vůbec nebyl vysvobozen v Budíně, ale v Praze ihned po Pohrobkově smrti spíše díky spojení s Jiřím z Poděbrad a do Budína se dostal až po své volbě, jíž byl nepřítomen, na základě strážnických dohod uherských stavů s Jiřím.⁴³⁸ Toto místo dokazuje, že Commynes Piccolominiho kroniku buď nečetl, nebo si od ní udržel odstup, stejně jako Ladislavovo otrávení zhrzenou milenkou.

Proč si Commynes jako příklad vzorového panovníka vybral právě Matyáše? Jak jsem již naznačila (3.2.1), mohl být záměr ve výběru „exotických panovníků,“ v jejichž společnosti vynikla jedinečnost Ludvíka XI. Commynes však také psal těsně po Matyášově smrti, již chybně datuje do roku 1491 (Matyáše zemřel na jaře 1490), a právě v roce 1491 také *Memoáry* dokončoval. Je tedy možné, že právě zpráva o smrti uherského krále Commyna podnítila k zájmu o něj. Ctností, již Commynes na Matyášovi vyzdvihuje, je opět moudrost. Matyáš „řídil své záležitosti moudře v čase války i míru“ (*gouvernoit sagement ses affaires en paix et en guerre*)⁴³⁹ a právě této moudrosti, tj. politické schopnosti, vděčí za zisk tolika území.

---

⁴³⁸ KALOUS, A. *Matyáš Korvín*, op. cit., s.52.

⁴³⁹ *Ibidem*, s. 436.

Závěr

V této práci jsem se snažila poukázat na některé možnosti využití *Memoárů* Philippa de Commynes jako historického pramene. Odhédla jsem přitom od té, která se nabízela jako první (*Memoáry* jsou vydatným pramenem k faktickým dějinám francouzsko-burgundského konfliktu za vlády Karla Smělého), a nechala *Memoáry* promluvit k tématu dějin diplomatické praxe a její reflexe, a tedy i k dějinám mentalit.

Z hlediska myšlení o politice představují *Memoáry* Philippa de Commynes unikátní pramen jak co do obsahu, tak i co do formy. Pomocí digresí a exemplárních příběhů, začleněných do narativního sledu, vytváří Commynes nesystematicky, ale nepochybně cíleně, vlastní variaci na „knížecí zrcadlo.“ Jeho spis však není určen pouze panovníkům, ale i jejich rádčům a diplomatům, všem aktivním „strůjcům“ politiky, a stává se tak určitým manuálem k vládě. Ta je u Commyna v ideálním případě v rukou panovníka, řídícího státní záležitosti v podstatě absolutisticky (jakkoli považuje souhlas parlamentu za nutný především v otázce daní), vždy však po konzultaci s pečlivě vybranými rádci. Ti musí být spolehliví a k panovníkovi upřímní. Na příkladech vládců své doby, za jejichž znalce se považuje (a několikrát se za něj označuje), a jejichž „repertoár“ v *Memoárech* vytváří, Commynes ukazuje několik častých panovnických chyb. „Líní a nevědomí“ vládci se nestarají o vládní záležitosti a nechávají je na svých rádčích, jimiž přitom často ustanovují podbízivé osoby, jež se jim bojí odporovat. Ještě nebezpečnější sobě i svým poddaným však jsou ti, kteří radu odmítají, jak to Commynes ukazuje prostřednictvím dlouhého, celými *Memoáry* prostupujícího exemplárního příběhu poraženého panovníka – vévody Karla Smělého.

Omylní jsou podle Commyna nejen všichni panovníci (jimž Commynes upírá piedestal a opakovaně je „zlidšťuje“ konstatováním, že jsou to „lidé jako my“), ale i jejich rádci, proto je nutné jich mít více a ty osvědčené si „hýčkat“ dary, rentami, ale i jistou intimitou ve vzájemné komunikaci.

Politika je totiž náročnou prací: k pouhému udržení míru či udržení se u moci je nutné neustálé získávání informací a kontaktů, neustálé předvídání a neustálá, opodstatněná a užitečná obava. Z hlediska dějin diplomatické praxe jsou *Memoáry* svědectvím o době, jež si na jednu stranu libuje v teatrálnosti a symbolice v komunikaci, kdy lilie na baretu anglického krále při setkání s králem francouzským znamená něco jiného než lilie na zdech pokoje připraveného pro vyslance Francii nepřátelské mocnosti, kdy je k vypovězení války zapotřebí herold pojmenovaný po rytířském řádu, a kdy podoba klobouku či jeho absence nese sémantický obsah, kdy je však na druhé straně využíváno velké množství různých forem

tajných dohod, a kdy diplomacie do značné míry spočívá právě v jejich vytváření. Nutnou schopností správného politika tedy je umět získávat si tajné podporovatele a informátory, uplácet, ale správně: vědět koho a jak. Commynem valorizované moudrost, i dříve tradičně od panovníka vyžadovaná ctnost, získává v *Memoárech* nový obsah: je především politickou obratností, spojenou se zdravou obezřetností a až bezskrupulózním pragmatismem. Moudrost je také protikladem emoční labilitě: jednání podnícené vášní (*passionel*), jako například touha po pomstě, je hodné odsouzení. Proto má být také diplomacie svěřena do rukou profesionálů – díky prostředkování diplomatů budou eliminovány možné negativní dopady emocí.

Dříve glorifikované vojenské umění jako prostředek udržení či rozšíření moci nahrazuje Commynes diplomatickou činnost, a slávu jako cíl nahrazuje užitek. „... *a sečteno a podtrženo, ten, kdo na tom nakonec vydělá, z celé věci získá i slávu,*“⁴⁴⁰ objeví se v *Memoárech* dokonce na dvou místech. Commynovo odmítnutí tradičně valorizovaných rytířských ctností, oslavovaných ještě jeho burgundskými současníky, tak představuje zlomek svědectví o odchodu jedné epochy.

---

⁴⁴⁰ „*car, a la fin du compte, qui en aura le prouffict en aura l'honneur...*“ COMMYNES, P. Mémoires. Livres I-III, op. cit., s. 360.

Seznam použité literatury

Vydané prameny:

COMMYNES, Philippe. *Mémoires*. Traduction Jean Dufournet. Paris : Flammarion 2007.

Extraits des comptes et dépenses de Louis XI, In *Archives curieuses de l'Histoire de la France depuis Louis XI jusqu'à Louis XII*. Paris: Beauvais, membre de l'Institut historique 1854.

DE PISAN, Christine. Livre des faits et de bonnes moeurs du sage roi Charles V, In *Anciens mémoires de Du Guesclin [II] : traduit par le sieur Le Febvre*. Paris : Foucault 1850.

Literatura:

ARNADE, Peter. *Burgundian Ceremony and Civic Life in Late Mediaval Ghent*. Ithaca and London: Cornell University Press 1996.

BEAUNE, Colette. Costume et pouvoir en France à la fin du Moyen-Age, In: *Revue des sciences humaines* 183, 1981, s. 125-146.

BELL, Dora M. *L'Idéal éthique de la royauté en France au Moyen âge d'après quelques moralistes de ce temps*. Paris – Genève: Minard, Droz 1962.

BÉLY, Lucien. *L'invention de la diplomatie*. Moyen âge – Temps modernes, Paris: PUF, 1998.

BLANCHARD, Joël. *Commynes et les Italiens. Lettres inédites du mémorialiste*. Keincksiecht 1993.

Commynes l'Européen. L'invention du politique, Genève: Droz 1996.

Écriture et pouvoir à l'aube des temps modernes, Paris: Presses Universitaires Françaises 2002.

L'Histoire commynienne. Pragmatique et mémoire dans l'ordre politique, In *Annales. Économies Sociétés Civilisations*. 46/5, septembre-octobre 1991, s. 1071-1105.

Le corps du roi : mélancholie et « récréation ». Implications médiacales et culturelles du loisir des princes à la fin du Moyen Age, In *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du Moyen Age*. Actes du colloque organisé par l'Université du Maine les 25 et 26 mars 1994, Paris: Picard 1995, s. 199-211.

Le spectacle du rite: les entrées royales, In: *Revue historique* 127, 2003, p. 475 – 517.

Nouvelle histoire, nouveaux publics: les mémoires à la fin du Moyen âge, In GENET, Jean-Philippe. *L'Histoire et les nouveaux publics dans l'Europe médiévale (XIIIe-Xve siècle)*. Paris 1997, s. 41-54.

Philippe de Commines, Paris: Fayard, 2006.

BOUCHON, J.-A. *Collection des chroniques nationales françaises écrites en langue vulgaire du XIIIe au XVIe siècle*, Paris 1826.

BOURASSIN, Emanuel. *Philippe Le Bon. Le Grand Lion des Flandres*, Paris: Tallandier 1983.

BOURILLY, V.L. Les idées politiques de Commines, IN: *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, tome 1, 1899.

BOUTET, D. – VERGER, J. (eds.) *Penser le pouvoir à la fin au Moyen âge. Études offertes à Françoise Autrand*. Éditions Rue d'Ulm: Paris 2000.

CAILLÉ, Alain – LAZZERI, Christian – SENELLART, Michel (eds.) *Histoire raisonnée de la philosophie morale et politique. Le Bonheur et l'utile*. Paris: La Découverte 2001.

CAUCHIES, Jean-Marie. *Louis XI et Charles le Hardi. De Péronne à Nancy (1468-1477): le conflit*, De Boeck-Wesmael: Bruxelles 1996.

CERIONI, Lydia. La politica italiana di Luigi XI e la missione di Filippo di Commines (giugno – settembre 1478)

COGNASSO, Francesco (dir.) *L'Italia nel rinascimento*, Torino: 1980.

CONTAMINE, Philippe. Les rencontres au sommet dans la France du XVe siècle, IN: Duchhardt, H. – Melville, M. (eds.): *Im Spannungsfeld von Recht und Ritual. Soziale Kommunikation in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln Weimar Wien: Böhlau Verlag 1997.

ČERNÝ, Václav. *Templáři, křižáci a rytíři ve středověkých francouzských kronikách*. Praha: Academia 2009.

- DEMERS, Jeanne. *Commynes mémorialiste*. Montréal: Presses Universitaires de Montréal 1975.
- DUFOURNET, Jean. *Études sur Philippe de Commynes*. Paris, 1975.
- La destruction des mythes dans les Mémoires de Philippe de Commynes*. Genève, 1966.
- Philippe de Commynes. Un historien à l'aube des temps modernes*. Bruxelles: De Boeck Université, 1994.
- DUFOURNET, J. – HARF, L (eds.) *Le Prince et son historien. La Vie de Saint Louis de Joinville*. Paris: Champion 1997.
- ECO, Umberto. *Lector in fabula. Role čtenáře aneb Interpretační kooperace v narativních textech*. Praha: Akademia 2010.
- EHLERS, Joachim. Philippe de Commynes und die Fürsten dieser Welt, In: *Les princes et l'histoire du XVe au XVIIIe siècle. Actes du colloque organisé par Université de Versailles – Sainte Quentin et l'Institut Historique Allemand*, Paris/Versailles, 13-16 mars 1996. (dir. Chantal Grell, Werner Paravicini, Jürgen Voss), Bonn: Bouvier 1998, s. 221-229.
- Écrire l'histoire à la fin du Moyen âge*. Études recueillies par Jean DUFOURNET et Liliane DULAC. Revue des langues romanes, Tome XCVII, 1993/1. Montpellier: Université Paul Valéry 1993.
- HALOPPEAU, L.-A. *Louis XI. Le drame entre la France et la Bourgogne (1464 – 1482). D'après Philippe de Commynes et d'autres témoins*. Presses universitaires de France: Paris 1940, 270 s.
- Histoire de la diplomatie française*, Paris: Perrin 2005.
- GUENÉE, Bernard – HEERS, Jacques: *L'occident aux XIVe et XVe siècles*. Paris: PUF 1971.
- GOFFMAN, Erving. *The presentation of self in everyday life*, London: Penguin Books, 1991
- KALOUS, Antonín. *Matyáš Korvín (1443-1490). Uherský a český král*. České Budějovice : Vedita 2009.
- KANAO, Takemi. Les messagers du Duc de Bourgogne au début du Xve siècle, IN *Journal of Medieval History* 21 (1995), 195-226.
- KRYNEN, Jacques. *Idéal du prince et le pouvoir royal en France à la fin du Moyen âge (1380-1440). Étude de la littérature politique du temps*, Picard: Paris 1981.

L'Empire du roi. Idées et croyances politiques en France XIIIe – XVe siècle, Paris: Éditions Gallimard 1993.

LEMONNIER, Henry: *Charles VIII, Louis XII et François Ier. Les guerres d'Italie 1492 – 1547*. Paris: Hachette 1982.

LEWIS, Peter S. *La France à la fin du Moyen âge. La société politique*. Paris: Hachette 1977.

LINIGER, Jean. *Philippe de Commines. "Un Machiavel en douceur". L'illustre conseiller de Louis XI*. Paris: Librairie Académique Perrin 1978.

MALLET, Michael. *Ambassadors and their audiences in Renaissance Italy*, IN *Renaissance Studies* Vol. 8 No. 3, Oxford University Press.

MARTIN, Hervé. *Mentalités médiévales II: Représentations collectives du XIe au XVe siècle*, Paris: PUF 2001.

MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*, Praha: Sociologické nakladatelství 1999.

NUMELIN, Ragnar. *Les origines de la diplomatie*. Paris: Flammarion 1945.

PARAVICINI, Werner. *L'étranger à la cour. Nicolas von Popplau en voyage à travers l'Europe (1483-1486)*, In: *L'étranger au Moyen Age. Actes du XXXe congrès de la SHMESP*, Paris: Publications de la Sorbonne 2000, p. 11-25.

Peur, pratiques, intelligences. Formes de l'opposition aristocratique à Louis XI d'après les interrogatoires du connétable de Saint-Pol, In: *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund. Gesammelte Aufsätze*, Stuttgart: Thorbecke 2002.

The Court of the Dukes of Burgundy. A Model for Europe?, In *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund. Gesammelte Aufsätze*, Stuttgart: Thorbecke 2002, s. 507-534.

QUELLER, Donald E. *The office of ambassador in the Middle Ages*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1967.

Représentation, pouvoir et royauté à la fin du Moyen Age. Actes du colloque organisé par l'Université du Maine les 25 et 26 mars 1994, Paris: Picard 1995.

SAINTE-BEUVE. *Causeries du lundi*, tome 1, Paris 1857

- SCHNERB, Bertrand. *L'état bourguignon 1363-1477*, Paris: Perrin 2005.
- SENEILLART, Michel. *Les Arts de gouverner. Du regimen médiéval au concept de gouvernement*. Paris: Éditions du Seuil 1997.
- Machiavélisme et la raison d'état. XIIIe – XVIIIe siècle*. Paris: 1989.
- Slovník literární teorie*, Praha: Československý spisovatel, 1984.
- TAYLOR, Craig. War, Propaganda and Diplomacy in Fifteenth-Century France and England, In: Allmand, Christopher (ed.): *War, government and power in late medieval France*, Liverpool: Liverpool University Press 2000.
- WOLF, Hélène. Traîtres et Trahison, d'après quelques oeuvres historiques de la fin du Moyen Age, IN: *Exclus et systèmes d'exclusion dans la littérature et la civilisation médiévales*, Paris: Champion 1978.
- ZEMON DAVIS, Nathalie. *The Gift in Sixteenth-Century France*. The University of Wisconsin Press, 2003.